

Regionális Tanulmányok

Regionalne Studije

Regionale Studien

Studia Regionalis

IV.

PannonIQm
2012

**Regionális Tanulmányok
Regionalne Studije
Regionale Studien
Studia Regionalis**

IV.

**PannonIQm
2012**

© Ana Domitrović, Izabela Jakarić, Mia Prusina, Franjo Pajrić,
Vuk Miroslav, Sinkovits Ambrus, Tóth Imre, Anton Kolić

Felelős kiadó:
PannonIQm
Hrvati-Horvátok Egyesület
Soproni Horvát Nemzetiségi Önkormányzat

Szerkesztő / Urednik
Payrits Ferenc

Lektor:
Tóth Imre, Darko Vitek

Fordította / Prijevod:
Payrits Ferenc, Krisch András

Fotók, illusztrációk
Payrits Ferenc, Herbert Gassner
Soproni Múzeum, Soproni Levéltár

Borítófotó:
Kópházi tamburások, 2012.
Koljnofski tamburaši

ISSN 2061-1358

Nyomdai munkák:
Palatia nyomda Sopron

Tartalom – Sadržaj

<i>A szerző előszava</i>	5
<i>Uvodne riči urednika</i>	9
<i>Vorwort des Redakteurs</i>	13
<i>Ana Domitrović, Izabela Jakarić, Mia Prusina</i>	
<i>Povjesničari amateri – primjer ostavštine</i>	
<i>Branka Stapara-Agramera</i>	17
<i>Franjo Pajrić</i>	
<i>Po starovjersku</i>	43
<i>Vuk Miroslav</i>	
<i>Naša braća izvan rodne grude (izabrani dijelovi)</i>	
<i>Testvéreink szülőhazánkon kívül (válogatás)</i>	47
<i>Sinkovits Ambrus</i>	
<i>Dnevnik iz I. Svitskog boja (odlomci) – I. Világháborús</i>	
<i>Napló (részletek).....</i>	89
<i>Tóth Imre</i>	
<i>Nyugat-Magyarország és a korridor kérdése</i>	
<i>Zapadna Ugarska i pitanje koridora</i>	101
<i>Dr. Anton Kolić</i>	
<i>Mrvice iz Života – Morzsák az Életből</i>	111
<i>Franjo Pajrić</i>	
<i>Izazovi jedne buduće konferencije</i>	
<i>Egy jövőbeli konferencia kihívásai</i>	117
<i>Payrits Ferenc</i>	
<i>Borostyánkő út – Jantarska cesta</i>	119
<i>Utószó</i>	
<i>Završna rič</i>	137

Régi Sopron , a Tschurl ház a Domonkos templom mellett

A szerkesztő előszava

A Regionális Tanulmányok IV. kötetét tartja a kezében a kedves olvasó, melyet ezúttal egy kicsit más színben és koncepcióval jelentettünk meg.

Egy év telt el és ezalatt történtek és megváltoztak dolgok, melyekről a kötetben adunk tájékoztatást. Egy állandó azonban megmaradt és változatlan, még pedig, hogy számunk tovább csökkent és nem találtuk meg az ellenszerét, hogyan állítsuk meg a folyamatot. Az idő pedig igencsak szorongat... és egyre csak fogy.

A bevezető gradistyei horvát dialektusban írom, tudom ennek is a standarizált változatában lenne a legkorrektebb, azonban bevallom még magam sem sajátítottam el tökéletesen, így hát a közép gradistyei kópházi verziót fogom használni, melyről biztosan tudom, hogy minden horvát számára érthető, bárhol legyen is a világban.

Amit fontos megemlítenünk, hogy Dominik Mandić ferences rendi szerzetes régi és fontos levéltári anyagok vizsgálata után arra a következtetésre jutott, hogy a horvát nép régi dokumentumai csákáv nyelvjárásban íródtak.

Véleménye szerint legrégebbi dokumentumaink a 8. század közepéből valók, ami 13 évszázad írásosságát jelent nyelvjárásunkon. Erre büszkék lehetünk.

Számunkra a Sopron környéki horvátok számára a 2011-es év fontos volt, mivel két egyesületet alapítottunk, melyek célja, hogy jobban összekössenek minket határon túl élő honfitársainkkal, építsék horvát öntudatunkat, mely oly gyorsan tűnik el manapság.

A Soproni Matica hrvatska egyesület jó előadások szervezésével és kiadványok megjelentetésével szeretne foglalkozni, valamint kapcsolatokat építeni a zágrábi székhelyű Matica hrvatska több szervezetével, mint például a bécsvil illetve pécsi Maticával.

A Soproni Čakav katedra egyesület nem sokkal megalakulása után nagy dolgot vitt véghez. A Csákáv Szábor Grobniki katedrája hathatós segítségével a Horvát Köztársaság Kulturális Minisztériumához nyújtott be kérelmet, melyben

a gradistyei horvát dialektust, mint a horvátok nem materiális kulturális örökségét szeretnénk védtetni nyilvánítatni az itt élő gradistyei horvátok nevében.

Olyan Európa szerte ritka jelenségről van szó, mely megérdemli a védelmet, tudniillik 500 éve él egy nyelv, majdnem változatlan formában az anyanemzettől relatíve távol. Kitelepítésünk elékét őrzi, de nagy veszélyben van. Reméljük, hogy horvátországi védetsége gátat szab eltűnések és megakadályozza, hogy eltűnjön a világban beszélt nyelvek színpadáról és a horvát nyelv eme ága ne fognak illetve száradjon el.

A kötetben sok kép mellett Branko Stapar életművének első keretszerű fel-dolgozását olvashatják a zágrábi Hrvatski Studiji Egyetem kutatóinak munkájában. A továbbiakban Vuk Miroslav előadásaiból ill. írásaiból szemezzettünk, majd egy régi, majdnem elfeledett szavunk mélyebb jelentését boncolgatjuk.

Kolić Antal atya rőtfalvi plébános, ki származását tekintve isztriai igaz törteneteket beszél el az Életből, az Életről.

A szövegeket ezen alkalommal nem fordítottuk magyarra, hiszen a szerzők az ősztől kétnyelvű előadás keretében fognak témaújkról előadásokat tartani a Német-Horvát Regionális Kulturális Központban, a Rejpáli házban, mely minden bizonnal az ősz elején megnyitja kapuit. Így használjuk majd ki új lehetőségeinket, melyek eddig nem álltak rendelkezésünkre.

A szláv korridor témaja, melyet Dr Tóth Imre dolgozott fel történelmi érdekkesség és valóság mely azonban csak ötlet maradt és nem valósult meg, a 20. század elejének szűkebb hazánkra vonatkozó érdekes adaléka.

Az idei X. Soproni Horvát Napok tudományos konferenciáján a gradistyei horvátok híres tanítóira és kántoraira fókusztáltunk, kik népcsoportunk tagjai számára az oktatás és kultúra átadását végezték és vállukon viselték a felelősséget nehéz terhét, azonban a kor kihívásaira adekvát és jó választ adtak.

Érdekességgé kell megemlíteni a témahez fűződően, hogy Szedenich Fülöp kántortanító éppen 100 éve jelentette meg Sopronban az itt élő horvátok első verseskötetét, mely akkor elég nagy feltűnést keltett, mivel eddig a verseket mindig énekelték is az emberek, így ezekkel a versekkal nem tudtak mit kezdeni.

Sokat hallottunk Vezdin Fülöpről, a világhírű nyelvész szerzetesről, Kruesz Krizosztomról Pannonhalma leghíresebb 19. századi főapátjáról illetve Kausich Fülöpről a zágrábi egyetem megalapítójáról. Mindegyikükben az a közös, hogy nyugat magyarországi horvátok voltak.

Dr Herbert Gassner tervezte ebben az évben megjelentetni a vidék nevezetessé horvát nagyjait bemutató könyvét, így előadásain készült képekkel tesszük kiadványunkat színesebbé.

Sinkovits Ambrus I. Világháborúban íródott naplójának részletét is sok sze-

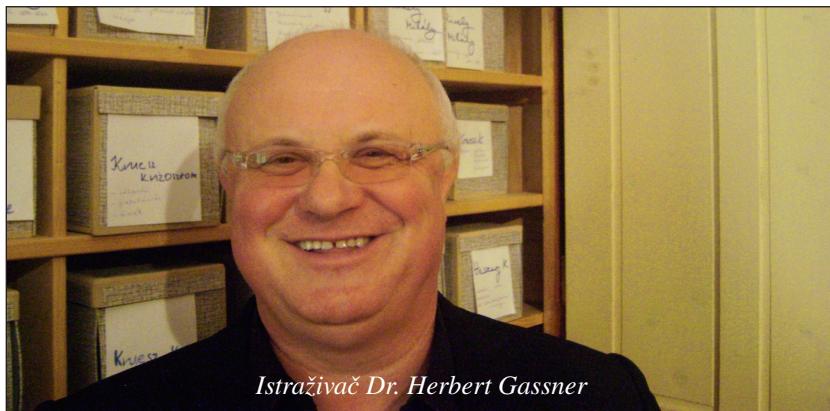

retettel ajánlom. Bejárta Bosznia-Hercegovinát, Szerbiát, Montenegrót, Albániát, Macedóniát, a Monarchia minden részét észak Olaszországot is beleértve. Nem tudom mi járhatott a fejében, mikor ősei földjén járt és érzett-e valamiféle összefonódást a helyekkel, ahol megfordult. Fiatal voltam még, mikor élt, így nem volt alklamam feltenni neki azokat a kérdéseket, melyekkel ma én küszködöm.

Nagyon megörültünk a hírnak, hogy Našicében megjelentették az ottani frances kolostor latinul íródott Krónikájának II. kötetét (1788–1820) természetesen horvát szimmetrikus fordításban. Ami számunkra fontos az, hogy Sopron városát 5 helyen említi és meg vagyunk győződve, hogy az elkövetkező kiadványokban még gyakrabban fog előtűnni, mivel a Pejacsevich család 1789-ben érkezett a városba.

A Sopron környéki horvátok számára jó hír, hogy a kópházi Mária zarándoktemplom külső felújítása utolsó fázisához érkezett, így új külsővel várja majd az egyre nagyobb számban érkező zarándokokat. Több mint két évtized után Kópháza újból kispapot ünnepel Mogyorói Márk személyében, aki mint jó horvát fogja majd szolgálni az itt élő horvátságot. Reméljük horvát plébániára kerül majd. A Csíksomlyót és Máriazellt összekötő immáron EU-s pályázatból nyert forrásból szépen kitáblázott kb. 850 km hosszú Mária út is Kópházán halad keresztül.

Reméljük kis könyvünk jó társa lesz mindenkinél nem csak úton és a nyaraláson, hanem jó témaival vitákra, megbeszélésekre is adhat majd okot megerősítve minket abban, hogy a mai világban is lehet valaki jó horvát, amit nem kell eltitkolnia vagy szégyenkeznie miatta, hanem bátra tud majd újonnan szerzett tudásával válaszolni a jövő kihívásaira.

Spomen ploča na Klovicevim dvorima u Zagrebu

P. Paulinus Ord. Carm.

Filip Vezdin

Kruesz Krizosztom
panonhalmi Főapát

Köszönjük a Győr-Moson-Sopron Megyei Horvát Nemzetiségi
Önkormányzat támogatását
Zahvaljujemo se na potpori Hrvatske Samouprave
Đursko-Mošonsko-Šopronske Županije

Uvodne riči urednika

Držite u ruka četvrto izdanje Regionalnih Studijov, ke te vam se ovput pričiniti malo drugačijim.

Prošlo je ljetodan i dosta toga se je preminilo i dogodilo o čemu bi vas štitelje Studijov informirali. Jedna je konstanta ipak ostala ista, a to je da nas je opet manje, a vraćatva protiv te tendencije još nismo našli, a vrime nas pritišće. Imamo ga sve manje.

Ov uvod pišem na gradiščanskom jeziku a morao bi ga na standardnom gradiščansko-hrvatskom napisati, ali moram priznat da ta standard je i za mene malo težak, pa ga moram bolje vježbat i zato će to biti neka poljansko-sridnja, koljnofska verzija, za ku sam gvišan da je razumljiva svim Hrvatom na svitu.

Ono ča nam je važno spomenuti, da je i fra Dominik Mandić, po tim, da je poiskao stare i važne arhive i video stare dokumente Hrvatov zaključio, da su napisani većinom na čakavici. Znači on misli, da je naš najstariji dokumenat nastao sredinom osmog stoljeća, a to znači do danas 13. stoljeća pismenosti na čakavskom jeziku. S tim se mi smimo dičiti i biti gizdavi na to.

Za nas Hrvate ovde u okolici Šoprona je 2011. ljetu bilo važno, aš smo osnovali dva društva, ka čedu biti po našoj nakani oni motori, ki će nas bolje povezati prik granic i graditi hrvatsku svist, ka nam nažalost sfaljulje.

Matica hrvatska Šopron će organizirati dobra predavanja, izdavati izdanja i povezati se s drugimi ogranki Matice hrvatske sa sjedišćem u Zagrebu, kot je to na peldu bečanska ili pečuška. Čakavska katedra Šopron je već na početku načinila čuda toga. Uz pomoć Katedre Čakavskog Sabora u Grobniku predali smo pismenu prošnju Ministarsvu Kulture Republike Hrvatske, da se naš gradiščanski jezik zaštititi, kot nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske, aš je rijetkost, ča zvanarednoga i to svitskog glasa. On još živi po 500 ljet iseljenja naših preocev, ali se naglo zgublja. Mi vjerujemo, da će ovo proglašenje biti brana, da nam ta lipi jezik ne skrsne iz svitske stvarnosti jezikov, i da se naša gradiščansko-hrvatska grana velikoga hrvatskoga stabla ne prešuši i uvene.

U ovi Studija ćete moći preštat uz čuda slik prvi opis Staparove ostavštine

Máriazelli emlék – Celjanski spominak

Virágvasárnap 2012 – Macicina nedilja Koljnof

(ostavštine), ku su napravili znanstveni novaki Hrvatskih Studija Sveučilišća u Zagrebu.

Bit će interesantnih tekstov iz neobjavljene knjige izdanih člankov Vuka Miroslava, razmišljanja o neki naši starih riči, pa i istinita pripetnja dr Antona Kolića, svećenika u Ratištofu, rođenog Istranina.

Nismo sve tekste prevodili, kot smo to činili do sada, aš će biti na svaku temu održano predavanje u našem novom centru u Šopronu, prevodjeno i dokumentirano. Moramo iskoristiti naše nove mogućnosti, ke do sada nismo imali.

Tema slavskoga, koridora, ku je obradio dr Imre Tóth, interesantna je iz povijesnog aspekta.

Znanstvena tema ovogodišnje konferencije fokusirana je na znamenite školnike i kantore gradišćanskih Hrvatov, ki su svom narodu dali naobrazbu, jezik, kulturu i bili ti, ki su nosili na svoji ramena težak ter odgovornosti i znali odgovoriti na važna pitanja svojega vrimena.

Zanimljivo je, da je File Szedenich (Szedenik, Sedenik) pred točno 100 ljet izdao prvu zbirku pjesam na gradišćanskem jeziku u Šopronu, ča je za naše ljude bilo ča novoga; samo štati, čitati jačke, ili pjesme, a ne jačiti je.

Ovo ljeto smo čuda čuli i o Filipu Vezdinu, svitom poznatom lingvistu, zapadnougarskom Hrvatu, o Kruesu Krizostomu, značajnjem nadopatu kloštra u Pannonhalmi, isto našem Hrvatu, ili utežitelju Zagrebačkoga Sveučilišća Filipu Kaušiću.

Dr Herbert Gassner planira ovo ljeto izdati knjigu o naši velikani, zaslužni muži gradičanskohrvatske narodne grupe, pa smo uvrstili par slik s takovih predavanja.

Bit će interesantno štati tekst od Ambruša Šinkovića iz Prvog svitskog boja, ki je vodio pisao dnevnik i popisao razne interesantnosti. On je pohodio Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Makedoniju, Albaniju, Črnu Goru, sve kraje i zemlje Monarhije, pak sjevernu Italiju i to skoro u maršu, aš je bio gorski lovac u vojski Monarhije. Ne znam o čemu si je razmišljao kada je pohodio zemlje svojih pretkov i je li je čutio nekakvu povezanost s timi kraji.

Razveselila nas je i vist, da su u Našica izdali drugu knjigu Zapisnika franjevačkog samostana od 1788 – 1820. ljeta, kade se na 5 mjesti spominje naš grad Šopron. U dojdući knjiga će sigurno biti spominjan još već puti, aš su se Pejačevići doselili u varoš upravo 1789. ljeta.

Ovo će ljeto biti važno i po tom za nas Hrvate okolo Šoprona, da će se hodočasna crikva Blažene Divice Marije obnoviti, da ćemo po dvajseti ljeti opet imati iz Koljnofa Hrvata dušobrižnika Marka Mogyorósija, ki će kot svisni Hrvat sigurno čvrsto stati uz svoje vjernike.

Isto tako krez naša sela ide Marijanski put, pišačka staza, ka povezuje Csíksomlyó, marijansko svetišće u Transilvaniji s Celjem i ondašnjom Marijom, a to je već neg 850 km.

Ufamo se, da će vam ova knjižica biti dobar tovaruš ne samo na putu ili odmoru, nego štivo i za dobre diskusije i da će vam učvrstiti svist, da je dobro i ponosno biti Hrvatom i u današnjem vrimenu i da se ne moramo sraniti i sramiti, nego hrabro koraknuti u budućnost.

Dr. Franjo Pajrić urednik

Vorwort des Redakteurs

Sie halten jetzt die Regionale Studien IV. in der Hand. Diese Ausgabe haben wir in einer anderen Farbe und Konzeption herausgegeben. Ein Jahr ist vergangen und während dieser Zeit ist viel geschehen, worüber wir im Heft berichten. Eines hat sich aber leider nicht verändert und zwar unsere Zahl ist weiter gesunken und wir finden das Gegenmittel nicht. Diesen Vorgang können wir nicht aufhalten und die Zeit läuft und vergeht... Ich schreibe die Einführung im burgenländischen Dialekt, ich weiß die Standardform wäre korrekter, aber ich muss es gestehen, ich selbst beherrsche diese nicht vollkommen. So werde ich die Mittel-burgenländische Kolnhofer Version benutzen, darüber weiß ich ganz sicher, dass sie jedem Kroaten zu verstehen ist, egal, wo sie auf der Welt leben.

Was noch wichtig zu erwähnen ist, dass der Franziskaner Mönch Dominik Mandić nach langer Forschung alter Archivdokumente zur Folgerung gekommen ist, dass die alten Dokumente der Kroaten in Čakav Dialekt geschrieben wurden. Seiner Meinung nach stammen die ältesten Dokumente von Mitte des 8. Jahrhunderts, das bedeutet dreizehn Jahrhunderte Schriftlichkeit Darauf können wir stolz sein.

Für die Kroaten um Sopron/Ödenburg war das Jahr 2011 sehr bedeutend, da wir zwei Vereine gründeten. Das Ziel ist, unsere Landsleute jenseits der Grenze zu verbinden, unser Selbstbewusstsein zu stärken, das leider schnell verschwindet.

Der Ödenburger Verein Matica Hrvatska beschäftigt sich mit Organisationen von Vorträgen und mit Veröffentlichung von Publikationen. Weiterhin möchten wir Kontakte mit mehreren Organisationen der Zagreber Matica Hrvatska ausbauen, so mit den Wiener und Fünfkirchner Vereinen.

Der Ödenburger Čakav Katedra Verein hat kurz nach seiner Gründung etwas Großes zustande gebracht. Mit der wirksamen Hilfe der Čakav Sabor Katedra wurde beim Kulturministerium der Kroatischen Republik ein Gesuch eingereicht, in dem wir erreichen möchten, den burgenländischen Dialekt, als nicht materielles Erbe im Namen der hier lebenden burgenländischen Kroaten für geschützt erklären zu lassen. Hier geht es um eine europaweit seltene Erscheinung,

die des Schutzes würdig ist, da diese Sprache seit 500 Jahren existiert, in einer fast unveränderten Form, weit von dem Vaterland. Dieser Dialekt pflegt die Erinnerung unserer Auswanderung, aber befindet sich in großer Gefahr. Wir hoffen, dass dieser Schutz sein Verschwinden verhindert.

Im Band, neben vielen Fotos, können Sie durch den Forscher der Zagreber Hrvatski Studiji Universität, die erste Aufarbeitung des Lebenswerks von Branko Stapar lesen. Im Weiteren publizieren wir aus den Vorträgen und Schreiben von Vuk Miroslav, dann untersuchen wir die Bedeutung eines alten, fast schon vergessenen Wortes.

Pater Anton Kolić Pfarrer in Rattersdorf, stammt aus Istrien, erzählt wahre Geschichten aus dem Leben und über das Leben.

Die Texte haben wir bei dieser Gelegenheit nicht ins Ungarische übersetzt, da die Verfasser im Herbst im Deutsch-kroatischen Kulturzentrum, im sog. Reipal-Haus zweisprachige Vorträge halten werden. Wir hoffen, dass dieses Haus seine Tore im Herbst wirklich eröffnen kann, und wir die Möglichkeit, die wir bisher nicht gehabt haben, nutzen können.

Das Thema des slawischen Korridors hat Imre Tóth aufgearbeitet. Dieser Plan wurde nicht verwirklicht, trotzdem ist er ein interessanter Beitrag für die Geschichte von West-Ungarn.

Die wissenschaftliche Konferenz der X. Kroatischen Tage fokussiert auf die berühmten kroatischen Lehrer und Kantors, die in unserer Volksgruppe zuständig waren für die Übermittlung des Unterrichts und der Kultur zuständig waren. Zum Thema möchte ich erwähnen, dass Phillip Szedenich Kantorlehrer genau vor 100 Jahren den ersten Gedichtband der hiesigen Kroaten veröffentlichte. Der hat ein großes Aufsehen erregt, da bisher die Gedichte gesunken wurden, so konnten die Leute mit diesen Gedichten nichts anfangen.

Vieles haben wir über den weltberühmten Linguist Mönch Phillip Vezdin gehört, über den bekanntesten Erzabt von Pannonhalma im 19. Jahrhundert Kri-zosztom Kruesz und über den Gründer der Zagreber Universität Phillip Kausich. Alle waren west-ungarische Kroaten.

Dr. Herbert Gassner plant heuer ein Buch über die bekanntesten Kroaten unserer Gegend zu veröffentlichen.

Ich empfehle das Tagebuch aus dem I. Weltkrieg von Ambrus Sinkovits. Er zog durch Bosnien-Herzegowina, Serbien, Montenegro, Albanien, Mazedonien und alle Teile der Monarchie, Nord-Italien auch inbegriffen. Ich weiß nicht, was er im Land seiner Vorfahren empfand, fühlte er eine Verknüpfung zum Einheimischen? Als er lebte, war ich noch zu jung, so konnte ich ihm nicht die Fragen stellen, die mich jetzt beschäftigen.

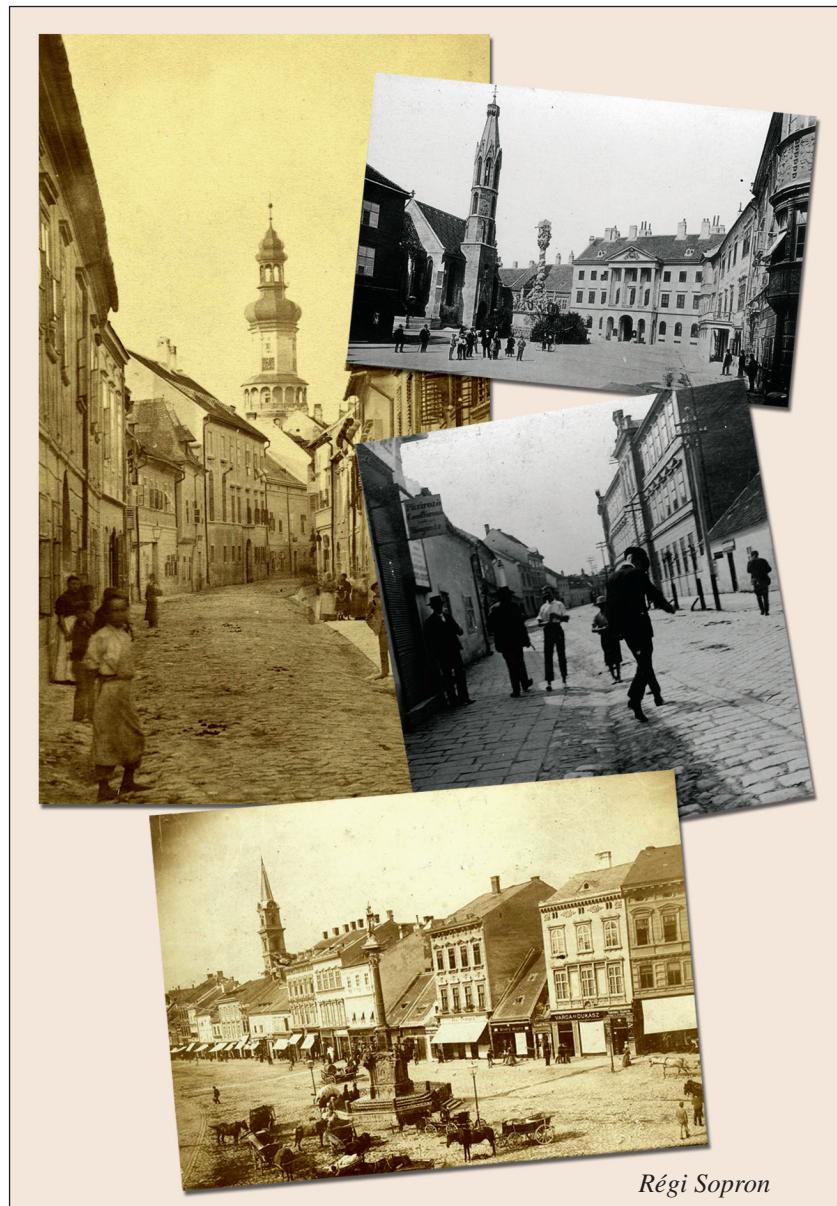
Wir freuten uns sehr über die Nachricht, dass in Našice der zweite Band (1788-1820) der Franziskaner Klosterchronik neben Latein, in kroatischer, symmetrischer Übersetzung veröffentlicht wurde. Was für uns wichtig ist, dass die Stadt Ödenburg fünfmal erwähnt wird, und wir sind überzeugt, dass die Stadt in den nächsten Ausgaben noch öfters vorkommen wird, da die Familie Pejasevich 1789 in der Stadt ankam. Für die Kroaten um Ödenburg ist es eine gute Nachricht, dass sich die Sanierung der Kolnhofer Maria Wahlfahrtskirche in der letzten Phase befindet. So erwartet bald die Kirche die Pilger in einem neuen Gewand. Seit mehr als zwei Jahren feiert Kolnhof wieder einen neuen Seminaristen, Márk Mogyorósi, der als guter Kroater den hier lebenden Kroaten dienen wird. Wir hoffen, er kommt auf ein kroatisches Pfarramt. Der 850 km lange Marienweg zwischen Csíksomlyó und Mariazell führt durch Kolnhof.

Wir können nur hoffen, dass unser Buch Sie nicht nur im Urlaub begleitet, sondern zu sinnvollen Diskussionen veranlasst. Das Buch muss außerdem uns verstärken, dass jemand sogar in dieser Welt ein guter Kroaten werden kann, und was man nicht verleugnen sollte. Nur so kann man stolz der Herausforderungen der Zukunft gerecht werden.

Gosti na IX. Šopronski Hrvatski Dani iz Jelenja

Ana Domitrović, Izabela Jakarić, Mia Prusina

POVJESNIČARI AMATERI – PRIMJER OSTAVŠTINE BRANKA STAPARA-AGRAMERA

Uvod

Povijest je znanost koja pobuđuje interes široke publike. Osim interesa za čitanjem djela koja se bave povjesnom tematikom, postoji i veliki interes za pisanje istih. Stoga se nerijetko kao autori povjesnih djela mogu pronaći i povjesničari amateri. Amaterska historiografija među profesionalnim povjesničarima uglavnom ne uživa priznanje. Upravo iz tog razloga literatura o toj vrsti historiografije vrlo je oskudna, a u hrvatskoj historiografiji takve gotovo je nema. Povjesničari amateri nemaju formalno obrazovanje na području povjesne znanosti niti su zaposleni na sveučilištima i institucijama. Međutim, moramo se prisjetiti da je razvoj povjesne znanosti krenuo upravo od entuzijasta koje je zanimalo čovjek i njegova prošlost. Prisjetimo se samo Herodota¹ ili Ivana Lučića Luciusa,² oca hrvatske historiografije.

Profesionalnost u današnjem smislu je započela tek u 19. st., otvaranjem prvih katedri i institucija kao što je *Ecole des Chartes*, osnovana 1821. godine.³ Treba napomenuti da su prvi povjesničari, kako u svjetskoj, tako i hrvatskoj historiografiji, koje stvarno možemo nazvati profesionalcima, istraživali šira vremenska razdoblja. Tako na primjer, najpoznatija imena hrvatske historiografije Tadija

¹ Herodot (484.-424. prije Krista) je grčki povjesničar, prvi je koji je historiografiju odvojio od legendi i mitova te nastojao utvrditi povjesnu istinu, nazvan je „ocem povijest“. „Herodot“, *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (dalje HER), Zagreb, 2001., 431.

² Ivan Lučić Lucius (1604–1679.) začetnik je hrvatske znanstvene historiografije, a njegovo najpoznatije djelo je *O kraljevini Dalmaciji i Hrvatskoj u šest knjiga*. „Lučić, Ivan“, HER, 684.

³ Detaljnije o razvoju historiografije vidi Mirjana GROSS, *Suvremena Historiografija*, Zagreb, 2001.

⁴ Tadija Smičiklas (1843–1914.) je hrvatski povjesničar i političar, napisao je prvu sintezu hrvatske povijesti, *Poviest hrvatska*. „Smičiklas, Tadija“, HER, 1208.

Vjekoslav Klaić (1849–1929.) je ostao zapamćen po djelu *Poviest Hrvata*. „Klaić, Vjekoslav“, HER, 575.

Ferdo Šišić (1869–1940.) je predstavnik genetičkog historiografskog pravca, ukazivao je na važnost neposrednog rada na izvorima i kritičkog sagledavanja građe. „Šišić, Ferdo“, HER, 1279.

Smičiklas, Vjekoslav Klaić i Ferdo Šišić⁴ istražuju teme od antike do njihova vremena. Kako ćemo pokazati to je u suvremenoj historiografiji sve rjeđi slučaj. Uslijed sve veće specijalizacije, profesionalni se povjesničari najčešće fokusiraju na pojedina razdoblja ili manje tematske cjeline.

Cilj ovoga rada je pokušati prikazati karakteristike amaterske historiografije te odgovoriti na pitanje u kojoj mjeri amaterska historiografija danas pridonosi razvoju povijesne znanosti. To ćemo učiniti na primjeru Branka Stapara-Agramera, povjesničara amatera koji je 35 godina svog života posvetio sakupljanju materijala za koje je smatrao da mogu pomoći u rasvjetljavanju migracija Hrvata na područje današnje Republike Slovačke u 16. i 17. stoljeću.

Rad se temelji na nepotpunoj ostavštini Branka Stapara-Agramera koja je darovana Hrvatskim Studijima 2009. godine.⁵ Radi lakšeg razumijevanja doprinosa Branka Stapara-Agramera najprije ćemo prikazati osnovne karakteristike amaterske historiografije. Materijal koji je sakupljaod godinama nije uređen. Međutim, imajući u vidu Stapar-Agramerovu naglu smrt, pretpostavljamo da je njegovo uređivanje ostalo nedovršeno. U ostavštini Branka Stapara-Agramera nalaze se izvorni dokumenti u vremenskom rasponu od 17. do 20. st., zatim članci iz novina i časopisa te slikovni materijali. Također smo naišli i na bilješke koje je Stapar-Agramer sam pisao, a koje ukazuju na to da je sav prikupljeni materijal trebao poslužiti i za autorski rad.⁶

Amaterska historiografija

Amatersku historiografiju je teško jednoobrazno tematski odrediti. Djela amaterske historiografije su najvećim djelom usmjerena na marginalne i rubno znanstvene teme (poput ubojstva John Fitzgerald Kennedyja).⁷ Povjesničari amateri istražuju i pišu o povijesti isto kao i profesionalni povjesničari, ali za razliku od profesionalnih za svoja istraživanja ne primaju plaću.⁸ Iako se i profesionalni povjesničari mogu baviti istom temom razlika je u pristupu. Dok se, na primjer, povjesničari amateri bave pitanjem tko je ustvari bio Jack Trbosjek, profesionalni povjesničari pokušavaju zločine Jacka Trbosjeka smjestiti u širi društveni kontekst.

⁵ Zahvaljujemo obitelji Branka Stapara-Agramera koja je darovala dio ostavštine i Franji Pajriču koji je pokrenuo inicijativu proučavanja ostavštine Branka Stapara-Agramera.

⁶ Jedini objavljeni njegov rad je u *Petrinjom zborniku* iz 2007. godine s naslovom O osvajanju Petrinje 1595.

⁷ Više vidi William RUBENSTEIN, *Shadow pasts: history's mysteries*, Harlow, 2008.

⁸ RUBENSTEIN, *Shadow pasts*, 2.

Branko Stpar

Između amatera i profesionalaca postoje i karakteristike koje ih povezuju. To su želja za originalnošću te stručnost za samo jedno područje.⁹

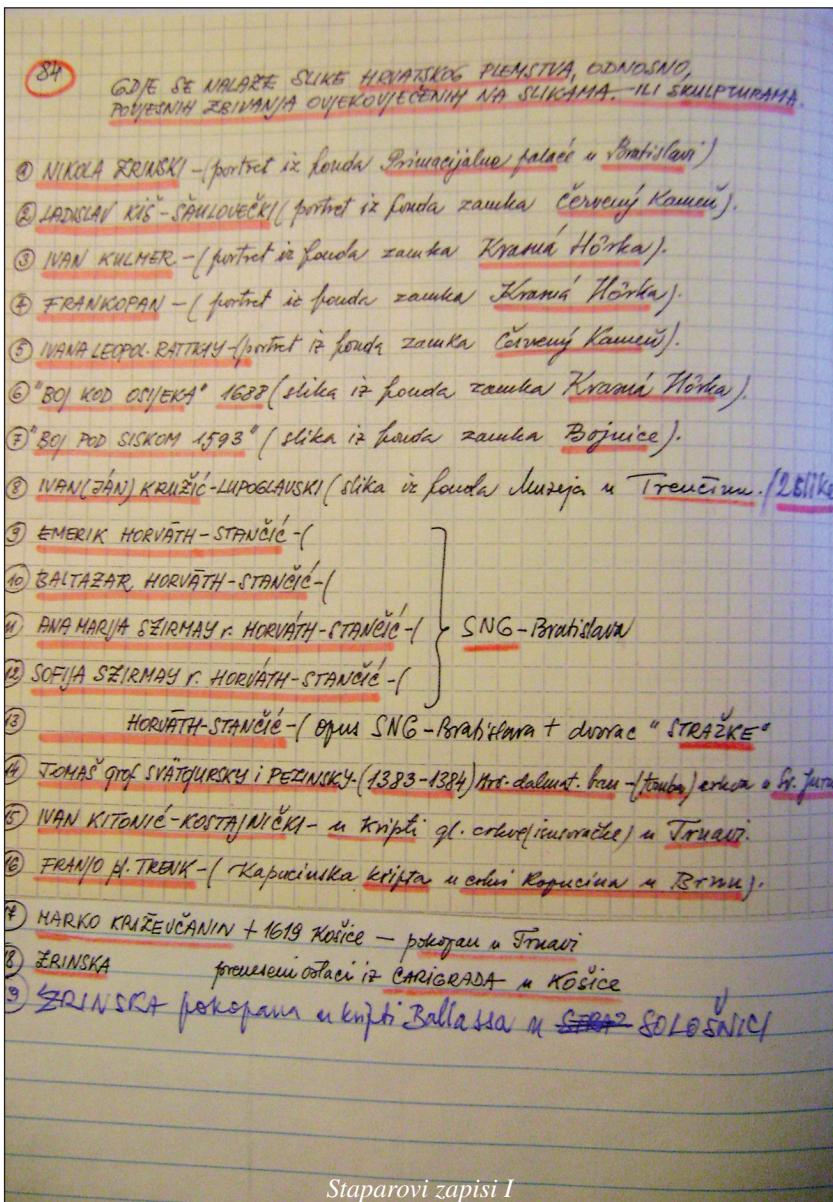
Što se tiče težnje za originalnošću, amateri pokušavaju razriješiti misterije kojima se nitko ili rijetko tko bavi. Isto tako, profesionalni povjesničari će stremiti ka novim spoznajama do kojih prije njih nitko nije došao. Prema Williamu Rubensteinu i jedne i druge pokreće želja za uspostavljanjem autoriteta na području njihova istraživanja.¹⁰ Što se pak tiče stručnosti za samo jedno područje, prema našim spoznajama, povjesničar amater kojega na primjer zanima lokalna povijest njegova zavičaja, rijetko će pokazati toliko zanimanja za ostalim područjima povijesti. Isto su tako i profesionalni povjesničari specijalizirani za uže područje djelovanja.

BIOGRAFIJA BRANKA STAPARA-AGRAMERA

Podatke o životu Branka Stapara-Agramera (1939.-2009.) doznali smo iz materijala nastalog za potrebe snimanja dokumentarnog filma *Branko Stpar: Por*

⁹ RUBENSTEIN, *Shadow pasts*, 8.

¹⁰ RUBENSTEIN, *Shadow pasts*, 6.

tabl muzej i bilješke o njegovom radu koju smo pronašli u jednom od njegovih registratora.¹¹ Iz izvora je vidljivo da se radi o čovjeku širokih interesa na području povijesti i arheologije.

Rođen je 1939. godine u Kraljevini Jugoslaviji, u selu nedaleko Petrinje.¹² Za vrijeme Drugog svjetskog rata ostao je bez roditelja te ga je udomila dobrostojeća zagrebačka obitelj. Kod udomitelja je proveo 11 godina, nakon kojih ga više nisu mogli uzdržavati te je poslan u dječji dom u Ravnoj Gori. Svoj prvi susret sa Ravnom Gorom opisao je ovim riječima:

„najedanput fini gospodići stigao je u konglomerat svega i svačega“.¹³

Nakon dvije i pol godine, vraća se u Zagreb, gdje je završio Školu za primjenjenu umjetnost. Nije se iskazao kao marljiv učenik, zbog čega je pao dva razreda. Međutim uspio je maturirati te je napravio plakat koji je bio toliko dobar da je dobio treću nagradu na natjecanju. Novac od nagrade je iskoristio za kupnju putovnice i odlazak u Švedsku. Nakon kraćeg perioda provedenog u Švedskoj, odlučio se vratiti u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (dalje SFRJ) i kako sam kaže nije se snašao. Povratkom u SFRJ zaposlio se u Željezari u Sisku gdje je radio propagandni materijal i prosp ekte. U prvoj polovici 1960-ih stao je uz Maticu Hrvatsku. Zbog situacije koja se stvarala oko Matice, prisiljen je otići u Beč.¹⁴ U Beču je boravio kod prijatelja na čiju je preporuku otiašao u Brnu u Čehoslovačku (današnja Republika Slovačka) studirati. Upisao je Filozofski fakultet, smjer povijest umjetnosti i arheologija. U Brnu je upoznao svoju buduću suprugu na čehoslovačkoj televiziji na kojoj je prošao kroz različite faze rade, od pisanja titlova do rada kao stručni savjetnik na dokumentarnim filmovima. Upravo mu je rad na televiziji omogućio da dođe u doticaj s manje poznatim mjestima na kojima je pronašao materijale koji govore o prisutnosti Hrvata u Slovačkoj.¹⁵

Važno je napomenuti da je sva njegova sakupljačka djelatnost vezana uz hr-

¹¹ Registrator Hrv.-Slov. uzajamnost, košuljica 58., Materijal nastao za potrebe snimanja dokumentarnog filma *Branko Stpar: Portabl muzej*, arhiv Hrvatske radiotelevizije (dalje HRT). Zahvaljujemo Vladimиру Brnardiću s HRT-a koji nam je ustupio potrebni materijal. (dalje Materijal)

¹² U izvorima se ne spominje o kojem selu je riječ niti se može zaključiti.

¹³ *Branko Stpar: Portabl muzej*, dokumentarni film HRT-a, minuta 36.

¹⁴ O situaciji koja se stvorila oko Matice, više vidi Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., 433.-623., Ivo GOLDSTAIN, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, Zagreb, 2008., 453-472.

¹⁵ Materijal, kazeta 1, minuta 34-44.

vatsku povijest. Bio je kolekcionar starog novca, hrvatske provenijencije, militariae, starih knjiga s hrvatskom tematikom,¹⁶ zbirkom slika i bakropisa. Skupljaо je još i novinske članke, izvorne dokumente, karte te razni slikovni materijal. Iz registratora koji su nam bili dostupni, možemo zaključiti da se zanimao za hrvatska prezimena u Slovačkoj, odnosno traženju porijekla tih prezimena u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini (dalje BiH). Kako je sam naveo riješio je oko 60-ak srednjovjekovnih prezimena koja se danas, prema Stpar-Agramerovom mišljenju, nalaze samo u Slovačkoj, a koja su nestala na području: Bihaćke krajine, Pounja, srednje Bosne, zapadne Hercegovine, Dalmatinskog zaleđa, Slavonije, Senja, Ledenica, Kosinja i Karina. Prema Stparu ta su prezimena dobila novi oblik u Slovačkoj.

Osim odgontetavanja porijekla prezimena, Stpar-Agramer je napisao kratke prikaze poznatih osoba i važnijih utvrda koje su obilježile hrvatsko-osmanske sukobe. Sav prikupljeni materijal, organiziran je po tematiki (plemstvo, militaria, hrvatsko-slovačka uzajamnost, numizmatika, isprave...). Bio je smješten u njegovoj kući, a prostor u kojem je bio smješten taj materijal nazvao je Portabl muzej.

Ostavština Branka Stapara-Agramer

Početna ideja s kojom je Branko Stpar-Agramer krenuo u skupljanje materijala je migracija Hrvata u Slovačku tijekom 16. i 17. stoljeća. Val migracija kreće s osmanskim prodom na područje Ugarsko-hrvatskog kraljevstva.¹⁷ Kako je sam istaknuo u jednom razgovoru, započeo je proučavajući prezimena na nadgrobnim spomenicima u Slovačkoj.¹⁸ Narednih 35 godina marljivo je skupljaо različitu gradu vezanu uz već navedenu temu. Kako smo već spomenuli, do Hrvatskih studija je došlo 6 registratora. Svaki registrator ima svoju oznaku:

¹⁶ Posebno se ponosi Evđelistarom Marka Marulića, Materijal, kazeta 1, minuta 54–56.

¹⁷ Više vidi Mirko VALENTIĆ & Lovorka ČORALIĆ, *Povijest Hrvata: od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata*, Zagreb, 2005., Alexander BUCZYNSKI, „Hrvatske granice i Vojna krajina”, *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost, Barok i prosvjetiteljstvo*, sv. III, Zagreb 2003., 43–60., Peter HANEK (ur.), *Povijest Madarske*, Zagreb, 1995., Robert KANN, *A History of the Habsburg Empire 1526–1918*, Berkeley & Los Angeles & London, 1977., Laszlo KONTLER, *Povijest Madarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*, Zagreb, 2007., Tadija SMIČIKLAS, *Poviest hrvatska*, Zagreb, 1879–1882.,

¹⁸ <http://www.youtube.com/watch?v=TFAqaiG70YI>, posljednji put provjereno 20. travnja 2011.

85		
① JURAJ ZRINSKI VII. * 1598	—	+ 18. 12. 1628 (Bratislava) u palati kog primara Počuvana.
② NIKOLA ZRINSKI - VI.		+ 24. 3. 1625, zet Elizabete Habsburg Batory kćerke grfe iz čačkica.
③ IVAN DRAŠKOVIC - VII.		+ 11. 3. 1613 u Bratislavi
④ IVAN DRAŠKOVIC - VIII.		Palatin Ugarski, žena Barbara Turzo
⑤ ANDRIJA JAKUŠIĆ		+ 26. 10. 1623 vlasnik grada Vratice - Pruske, zet Juraja Turza.
⑥ IVAN KEGLEVIC III. -		supruga Susanna Baki, veti i maha bili Elizabeta i Agnieszka Eckebach
⑦ SIGFRED KOLONIO II. -		Kapelan Jurje Agarika nakon Jurja Turza. Osmjenic Sofron Perenec.
⑧ FRANJO VESZELENYI * 1606/7	+ 27. 8. 1667	Banula Egytice, očejuje Sofiju Bosavac
⑨ IVAN OSTROŽIC		župan Freudentalce Župe. Prelio pr. Szunyogh na Tauronon.
⑩ IVAN KRUSIC - LUPOGLAUSKI	+ 1580	supruga Katarina Pálffy, iunc gl. kapetan Gor. Agrate u Požinku
⑪ PETROCY NIKOLA (PETRETIĆ)	+ 1638-1640	pohopana u knjiži u sv. Juriju sa Stefanom Fleškojic očejuje Juditom Ostrožic, saborski post. u Trenci
⑫ TOMA SZECHY IZ LENDAVE	+ 9. 2. 1619	u Lendavi Glavni kapitan Donje Ugarske
⑬ SEKELY FRIDRICH	+ 1614	supruga Ana Léglevář
⑭ SZUNYOGH MOJSEJS	+ 1621	očejuje Elizabethovu Ostrožic
⑮ JURAJ THURSO * 2. 9. 1567	+ 24. 12. 1616	sin Katarine Zriniske + 26. 4. 1585
⑯ BENČIK (BENČIĆ) rod iz Hrvatske	žive u Zemplinskom Čajci, Vranom n. Toplicu od 17. st.	
⑰ FILIP PILASANOVIC	rod iz Hrvatske, preusetro od 1441 god. (u Theresia).	
⑱ KARLO PILASANOVIC	* 1823 — + 1896 portret od K. Jakobeya (M. Schneidur) uvr. Zagreb	
⑲ SOFIJA RATTKAY		supružni Gabriel Bákay (M. Forgon-B. Kampelen).
⑳ St. MARKO KRIŽEVČAN	12. KRIŽEVACA	ubijen 7. IX. 1619 u gradu Kosicama.
(21) Josip barun NEUSTÄDTER	hr. general, podnaročnik sv. sv.	+ 11. 5. 1796 BRATISLAVA
(22) Michael barun NEUSTÄDTER	Dvorski savjetnik Knež. nadvojvode Karlova u Bratislavu,	
(23) CHARLOTTE grfe d'ALENCOURT		
		Staparovi zapisi II

(Opis mojih najvjednijih knjiga)

Marcus Maruli-Spalatiniensis (Marko Marulić - Splitčanin)
Evangelistarum (latinski) izd. Colonia (Roma) 1529.
V. (nepoznata u Hrvatskoj vajajući značaj). -

Martinus Georgius Slovachich (Marti Jurij Kovačić - Šenkovički)
Dissertatio de Religione ut ea Republicae Curiae esse
debet etc....
Prevedeno djelo Zagrebačkom članku Max. Trlošiću
Pestini 1809 (?)

Joanne Dominico Mansi: iz zapisa pape Benedikta XIV.)
Češki predstavnik Ladislav Kolowich grof u
Kologradskom i grof Adamu Patačiću de Fejzda.
Trnava, 1764

Mitterpacher Ignatii: Dissertationis Biblico-Physicarē etc....
(Prevedeno djelo Doctiss. Patre Andreja Jambresich
ē Soc. Jesu. At. Ll. & Philosophi Doctorē etc....
Decans Spectabilis.... etc.
Trnava, 1749)

Kamisia Petrus:
Nauk Katoličanski u pitaju i odgovaraju sverku
Pet poglaviti stvari u tri skulce, razdelit.... etc,
(Kamisija rad preveden na hrvatski jezik)
Budim, 1759

Szörényi Ladislaus de kli Szörény Episcopu Sirmiensu:
Thiudicae Sirmienses seu Descriptio Sirmiietc,
(Djelo opisano počet Srbine Slavonije i Sinjewa od frapovetki
(U Zagrebu je taj rad preveden i tiskan hrvatskim jezikom 1984. godine.)
Original taj imen (latinski) tiskan je u Budim 1746. godine
Hrvatski izvod iz 1984. g. prilagođen je ut lat. original.

Stparove bilježke

- Dijaspore A
- Dijaspore B
- Dijaspore C
- Dijaspore D
- Militaria
- Hrv.-Slov. uzajamnost.

Nakon detaljnog pregledavanja registratora (svake košuljice) pronašli smo materijale koje smo podijelili na:

- izvorni dokumenti,
- slike i fotografije,
- članci,
- prezimena,
- ostalo.

IZVORI

Izvornih dokumenata ima 185, od čega njih 12 nismo uspjeli datirati (tablica 1 i grafikon 1). Najstariji dokument je datiran 9. srpnja 1666., a najnoviji je 1939. godine (tablica 2). Najviše ih je pisano njemačkim jezikom, a pored njih pronašli smo dokumente na mađarskom i latinskom jeziku. Dokumenti su uglavnom dobro sačuvani i čitljivi. Nekolicina je pretrpjela manja mehanička oštećenja poput prolivene tekućine te oštećenja koja se javljaju prilikom učestalog korištenja (poderotina). U manjoj mjeri, pronašli smo i dokumente sa značajnijim oštećenjima, na primjer jednom dokumentu nedostaje dio teksta.

Dokumente je najviše izdavala crkva i vojna kancelarija, što je uobičajeno s obzirom na vrijeme izdavanja. Najviše dokumenata odnosi se na obavijesti o ženidbi, rođenju te smrti. Dokumenti iz 20. st. uglavnom su pisani rukom, na mađarskom jeziku te sadrže žig pripadajuće kancelarije.

SLIKOVNA ZBIRKA

Kartografija

U kartografsku zbirku ubrojili smo karte koje je nacrtao Branko Stpar-Agramer, karte koje je izrezao iz knjiga i novina te one karte koje je kopirao iz drugih izvora. U zbirci ima najviše karata koje je sam nacrtao. Navedene karte su jako precizno i detaljno nacrtane te se može zaključiti da ih je Stpar-Agramer prekrtao iz nekog atlasa ili knjiga. Većina karata iz kartografske zbirke prikazuje

prostor današnje Hrvatske i sjeverne Bosne¹⁹ u 16. stoljeću. Iz toga se može iščitati da se bavio područjima koja su bila pod Osmanskom vlašću, graničila s Osmanskim Carstvom ili područja koja su nastanjivali uskoci²⁰. Evidentno je da su karte nastale kako bi se lakše objasnili razlozi migriranja stanovnika s područja koja su se nalazila pod neposrednom osmanskom opasnošću. Kartografska zbirka je usko povezana s hrvatskim prezimenima koja je Stapar uočio na prostoru Slovačke.²¹

Među kartama se nalaze i neke karte koje ne možemo povezati s ostalim kartama. To je prikaz Nordijskih zemalja (država) te karta otoka Krka koja nije povezana s tekstom uz koji se nalazi.

Slikovni materijal

Slikovni materijal smo podijelili na razglednice, fotografije te slike iz novina i časopisa. Kod razglednica ne možemo naći poveznici samo s jednom tematskom cjelinom. Ipak možemo primjetiti da su razglednice odgovarajući slikovni materijal s tematskim cjelinama: Sveučilište u Trnavi, vojska Habsburške Monarhije, Hrvatski narodni preporod, vladari Habsburške Monarhije²² i kulturno-umjetnička baština Hrvata u Slovačkoj. Fotografija ima 10, od čega njih 9 prikazuje razrušenu crkvu, ali ne možemo sa sigurnošću reći o kojoj crkvi se radi niti o kojem gradu.

Kod slika iz novina i časopisa također možemo prepoznati pripadnost određenim tematskim cjelinama: borbe s Osmanskim Carstvom (slike utvrda, vojnika, oružja), kulturno-umjetnička baština Hrvata i Slovaka (prikaz nošnji), Austro-Ugarska Monarhija u Prvom svjetskom ratu (s naglaskom na ratnoj mornarici), Hrvatski narodni preporod.

ČLANCI

Tiskovine smo podijelili na dnevne novine i na časopise te knjige (tablica 3 i grafikon 2). Najstariji originalni članak iz časopisa datiran 1894. je *Zlata Praha*, a najstarija kopija članka potiče iz časopisa *Danica Horvatska Slavonska i Dalmatinska* iz 1843. godine. Najnoviji članak je datiran 2003., a nalazi se u časopisu *Historia* (grafikon 3). Najviše članaka, njih 29, je iz *Matrice Hrvatske*.

¹⁹ Današnja regija u BiH

²⁰ Uskoci su prebjezi iz krajeva pod osmanskom vlašću koji su od druge polovice 15. st do 17. st. prelazili, „uskakali” u hrvatske krajeve i nastavljali borbu protiv Osmanlija (ali i protiv drugih), „Uskočiti”, HER, 1391.

²¹ Za vezu kartografije i prezimena više vidi poglavje Prezimena

²² Misli se i na vladare Austro-Ugarske Monarhije

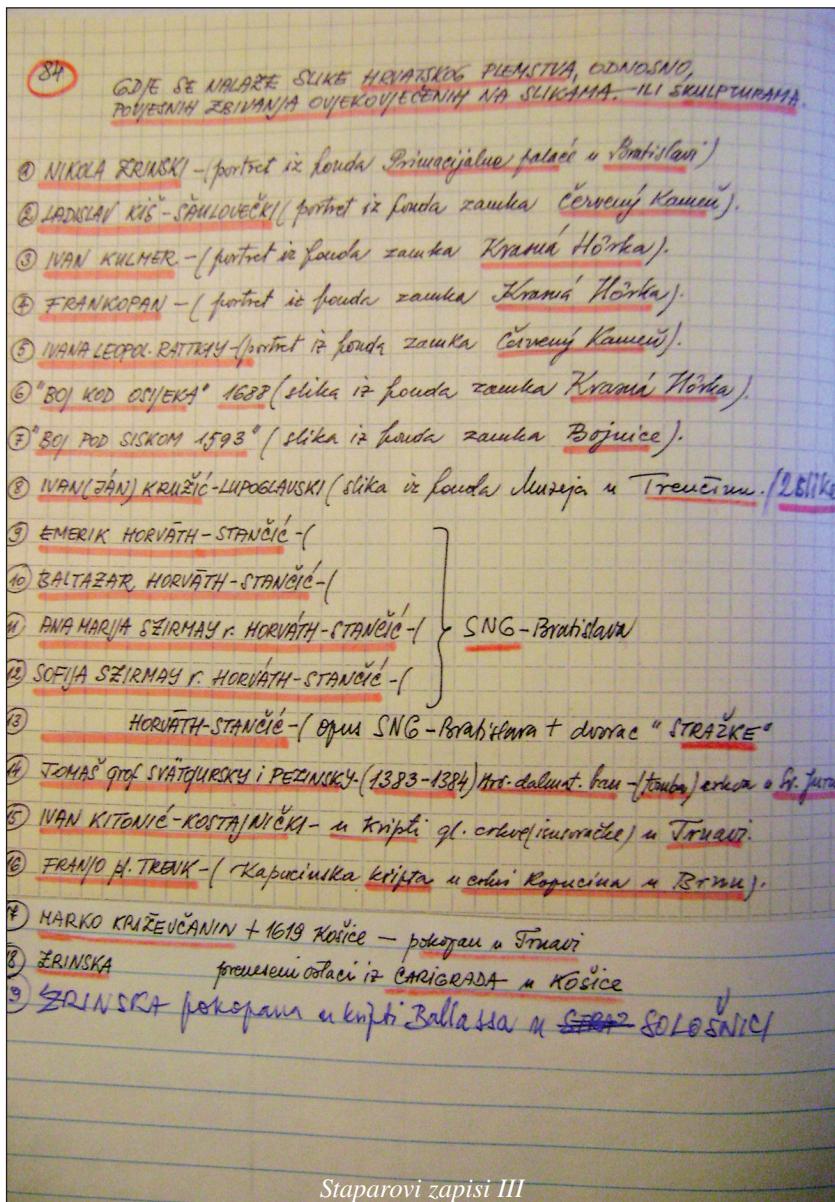
Franjo Pajrić i Branko Stpar

Što se tiče godine objavljivanja, najviše članaka potjeće iz 1997. godine (tablica 4).

Najstariji članci iz novina su iz 1989., a riječ je o dva članka. Najnovije novine potječu iz 2006. godine (grafikon 4). Najviše članaka, njih 17, je iz 1995. godine. Iz novina *Vjesnik*, potječe njih 58 (tablica 5).

Članci se odnose na prostor srednje Europe,²³ s naglaskom na prostor Hrvatske i Slovačke. Kronološki tekstove možemo povezati vremenskim periodom od 14. do 20. stoljeća. Članci se odnose na vrijeme od prodora Osmanskog Carstva u Europu, migracijama hrvatskog stanovništva na područje Srednje Europe, veliki dio članaka bavi se hrvatskom vojnom poviješću (mornaricom, konjaništvo, uskocima, vitezovima, Napoleonskim ratovima, utvrdama, Tridesetogodišnjim ratom). Dosta pažnje je posvećeno vjerskim pitanjima i pismenosti. Istoču se također i članci koji govore o kulturnim aspektima Hrvata i Slovaka.

²³ Pod tim pojmom podrazumijevamo današnje države: Njemačka, Poljska, Slovačka, Češka, Austrija, Mađarska, Slovenija i Hrvatska.

Staparovi zapisi III

PREZIMENA

„Povijest utisnuta u prezimena pisao je sam puk. Prezimena su važni povijesni podatci jer otkrivaju povijesni kontekst u kojem se javljaju, oni su i važni jezični podatci jer se jezične pojave zrcale u njihovoj strukturi.“²⁴

Branko Stpar-Agramer u svojoj ostavštini dosta pažnje posvećuje prezimena koja je sakupljao iz službenih spisa, iz državnog arhiva u Bratislavi te iz popisa stanovništva. Kako smo već naveli on traži veze između Hrvata i Slovaka, pa tako kada navodi prezimena najčešće nam donosi usporedan prikaz hrvatskih prezimena i slovačke varijante istih (Prga-Hrga – Prga, Batur-Fatur – Batúr, Sajko – Sako, Žaja – Zoraja, Juho-Đuro – Jucha).²⁵ Vremenski period u koji je smjestio prezimena kreće se od 15. st., a završava koncem 20. stoljeća. Najviše se bavi prezimenima iz razdoblja 16. i 17. st. što se može povezati s uspostavljenjem Osmanske vlasti na prostoru Hrvatske, Slavonije i današnje BiH. Uspostava Osmanske vlasti dovela je do velikih migracija stanovništva. Stpar-Agramer pokušava dokazati da se određeno stanovništvo s hrvatskim prezimenima u Slovačkoj doselilo upravo iz tih krajeva. Vrlo slično mišljenje ima i Marko Bedić koji navodi da su Hrvatske migracije u Slovačku započele nakon Mohačke bitke²⁶, a stanovništvo je uglavnom naseljavalo prostor zapadne i jugozapadne Slovačke.²⁷ Kao primjer čemo istaknuti zagrebačkog biskupa Aleksandra Algaovića koji se rodio u Slovačkoj, a potomak je hrvatskih doseljenika.²⁸ Aleksandar Alagović rodio se u mjestu Malženice, koje je Stpar -Agramer naveo kao postojeće i 1993. godine.²⁹ Branko Stpar-Agramer je istaknuo još jednu osobu. Riječ je o Antunu Vrančiću. Kao pripadnik hrvatskog plemstva boravio je i radio u Slovačkoj. Stpar-Agramer je napisao tekst o Vrančiću i istakao ga kao značajnog predstavnika Hrvata u Slovačkoj, kao jednog od rijetkih koji su se istakli i u političkoj službi.³⁰

²⁴ Registrator Dijaspora A, košuljica 5., Mirjana Dugandžija, Uz izlazak knjige akademika Petra Šimunovića Hrvatska prezimena, *Vjesnik*, 20.

²⁵ Registrator Dijaspora C, košuljica 7.

²⁶ Mohačka bitka dogodila se 1526. između Osmanskog Carstva i Hrvatsko-Ugarske države. U njoj je poginuo posljednji kralj iz dinastije Jagelovića, Ludovik II.

²⁷ Marko BEDIĆ, Grana plemičke obitelji Erdödy u Slovačkoj. O povezanosti hrvatskog i slovačkog naroda, *Kaj*, 44, (2011.), 103.

²⁸ Aleksandar Alagović se školovao u Ugarskoj i u Beču. Nakon završetka školovanja vraća se u Slovačku, a 1829. postaje zagrebački biskup gdje i umire. Registrator Dijaspora B, košuljica 7.

²⁹ Registrator Dijaspora A, košuljica 8.

³⁰ Registrator B, košuljica 1.

Bavi se i morfologijom pomoću koje je pokušao prodrijeti u samu srž prezimena jer je vidljiv njegov pokušaj izvedenica prezimena iz imenica pomoću glasovnih promjena. Zapaža da prezimena nastaju od zanimanja njihova prvo-bitnog nositelja.

„Nastala su u doba podjele rada, stvaranja prvih burgova i trgovиšta oko kojih su se naseljavali prvi obrtnici. Kako su se obrti u prošlosti prenosili s koljena na koljeno nasljeđivali su se i nazivi vršitelja tih obrta i ustanovljivali se kao prezimena. Upravo ta prezimena motivirana uslužnim djelatnostima pokazuju kako svako prezime nastaje pojedinačno za određenu osobu koja vrši takav obrt, a tek se onda prenosi na obitelj, obično u množinskom liku (pr. Kovačevci, Tkalcic, Kovačevići, Tkalcic), a onda se i na pleme Frankopani, Babonići, Blagajski, Gusići, Zrinski, Kačići sve do etnonima gradova i zemalja u kojima prepoznajemo osobna imena.“³¹
„Hrvatska prezimena čije začetke nalazimo u 12. stoljeću, čini se, nastala su ranije nego u drugih slavenskih naroda. Uzrok je splet izvanlingvističkih značajki, ponajprije društvenih.“

Za povlašteni stalež prezime je bilo bitno zbog pravnih konotacija, kao što je nasljeđivanje imanja i druge razne povlastice.³² Sam Branko Stpar-Agramer nastanak obiteljskih imena podijelio je na sljedeće faze:

1. obiteljska imena javljaju tek sporadično kao nasljedna u 12. st.,
2. plemstvo u dalmatinskim gradovima kao privilegirani stalež dobiva stalna i nasljedna obiteljska imena u 13. i 14. st.,
3. Tridentski koncil³³ uvodi crkvene matične knjige za staleže,
4. izdavanjem Jozefinskog patent³⁴ po kojem se obiteljska imena po zakonu postaju obvezna.³⁵

Uz neka prezimena imamo i kartografske prikaze mjesta (na primjer Novi Vinodolski, Hrvatsko primorje, Dubrovnik, Slunj) na kojem su živjeli ljudi koji nose to prezime. No, postoji i veliki dio prezimena koje nismo mogli kategorizirati jer nisu imale nikakvu međusobnu poveznicu.

³¹ Registrator Dijaspore A, košuljica 10.

³² Registrator Dijaspore C, košuljica 12.

³³ Tridentski koncil je bio 19. Ekumenski sabor Rimokatoličke crkve održan 1545.-1563. „Trident“, HER, 1351.

³⁴ Jozefinski patent donesen je 1780., a određuje da je zakonski obvezno imati prezime. Odnosio se na Češku, Slovačku, Sloveniju i Hrvatsku. Barbara VODANOVIĆ, Osobna imena na Pašmanu, *Folia onomastica Croatica*, 14 (2005.), fusnota 7, 204.-205.

³⁵ Registrator Dijaspore A, košuljica 18.

Prezimena povezuje i s mjestima stanovanja, utvrdama, gradovima, pokrajina u Hrvatskoj te BiH. Povezivao ih je i s glagoljičkim natpisima na spomenicima (na primjer Golubić, Pavlović, Komlinović-Kolinović),³⁶ a najstariji datira iz 13. stoljeća. S druge strane imamo i ulomke iz pojedinih književnih djela (*Spomenica Makarske*)³⁷ u kojima se spominju određene hrvatske obitelji/prezimena. Uz prezimena navodi pripadnike crkvenih redova (pavlini i isusovci) koji su obnašali službu na prostoru današnje Republike Slovačke. Uz prezimena je priloženo i jedno rodoslovno stablo koje je sam napravio, a riječ je o stablu obitelji Banić koju je datirao početkom 16. stoljeća, a njihovu genealogiju prati kroz 16. i 17. stoljeće.³⁸

Veliki naglasak je stavljen i na vlaška prezimena koja su prije migracija postojala u Hrvatskoj. Stapar – Agramer podijelio je Vlahe na starosjedioce i došljake. Starosjedioci su živjeli na prostoru današnje Dalmacije od prije doseljenja Hrvata, a potječe od Romana. Siromašni Vlasi su se pred dolaskom Hrvata sklonili u neprohodne Dinaride. Do 15. stoljeća su se pohrvatili. Krajem 15. i početkom 16. stoljeća pojavili su se novi vlaški doseljenici. Došli su kao kršćani, ali su, prema mišljenju Stapara-Agramera, nakon crkvenih previranja (raskola) potpali pod istočnu crkvu. Sve do 19. stoljeća nisu se izjašnjavali kao Srbi.³⁹

Stapar-Agramer je u rekonstrukciji hrvatsko-slovačkih veza pronašao oko 70 sela (na primjer Šenkvice, Rača, Svätý Jur, Chorvátsky Grob, Mokry Hay, Nova Ves) koja su Hrvati naselili u 16. i 17. stoljeću.⁴⁰ Slijedio je trag Hrvata u krajeve sjeverno od Dunava te one koji su se kretali preko Kupe, Mure i Drave. Navodi da je protjerano hrvatsko pučanstvo pri bijegu evidentirano na gazovima i brodovima pri čemu su kolektivno zabilježeni kao Horvati.

,Tako je prezime Horvat sa svojim inačicama kao etnonim, što je jedinstveni primjer u svijetu, postalo najbrojnije hrvatsko prezime u Hrvatskoj, Mađarskoj, Sloveniji i Gradišću. Svjedoči o golemoj tragediji ovoga naroda koji se utopio u tuđe etnije ostavivši trag o sebi u svojem etnonimskom prezimenu. Gradišćanski Hrvati lijepo razlikuju te pojmove. Za sebe kažu da su Horvati (u etnonimskom smislu), a mi smo Horvaćani (žitelji Hrvatske).

³⁶ Registrator Dijaspore C, košuljica 23.-26.

³⁷ Branko Stapar-Agramer je u *Spomenici* pronašao izvatke iz pjesama Andrije Kačića-Miočića u kojima kroz stihove spominje imena rodova obitelji. *Spomenicu* spominje u više navrata. Registrator Dijaspore C, košuljica 50.

³⁸ Registrator Dijaspore C, košuljica 90.

³⁹ Registrator Dijaspore A, košuljica 67.

⁴⁰ <http://www.matis.hr/vijesti.php?id=2644>, posljednji put provjeroeno 28. veljače 2012.

Osobe su se često identificirale po pokrajinama iz kojih su došli ili po mjestima odakle su doseljavali (Ramljak-Rama, Šokčević-Šokac, Kozarac-Kozara, Duvnjak-Duvno, Poszgay-Požega).⁴¹

Svakako je zanimljiv primjer sela Šenkvice kojemu je Branko Stpar-Agramer posvetio tri košuljice, što je više nego za jedno drugo mjesto. On navodi prezime uz koje se nalaze godine kada se spominje postojanje tih obitelji u Šenkvicama.⁴² Ovome selu je i Marko Bedić posvetio mjesto u svome članku. On navodi da je Šenkvice bilo naselje gdje je hrvatsko pučanstvo u početku u potpunosti prevladalo.⁴³ Treba spomenuti da su se Hrvati naseljavali na područja koja su bila vrlo slabo naseljena ili su bila opustošena, tako da su oni gotovo odmah na tim prostorima činili većinu.⁴⁴

Iako je Stpar-Agramerov doprinos istraživanju prezimena značajan treba napomenuti da ga nisu zanimale obitelji kao takve, nego da ga je zanimala transformacija prezimena. Njemu je bilo bitno preko prezimena dokazati veze između Hrvatske i Slovačke, obitelji/osobe koje su nosi to prezime njemu nisu bile bitne, zato ih u svome radu niti ne navodi. (primjer slika 1.)

OSTALO/ RAZNO

Grbovi

Prema natpisima koji se nalaze uz grbove možemo reći da se radi o plemičkim obiteljima iz vremena predosmanskog razdoblja i vremena Osmanske uprave. Riječ je o obitelji Frankapan, Lenković i Hrvoja Hrvatinčića. Grbovi se nalaze nad portalom ulaza u Nehajgrad, na pročelju crkve sv. Franje u Senju. Osim toga grbovi prikazuju i povijesne pokrajine te austro-ugarske krunske zemlje.

Treba napomenuti da je dio grbova fotokopija, a dio je izravno preuzet iz objavljene publikacije.

Osmrtnice

Branko Stpar-Agramer sakuplja je i osmrtnice. Iz hrvatskih dnevnih novina Stpar-Agramer je izrezivao osmrtnice (obavijesti o smrti, tužno sjećanje, zahvale). Možemo zaključiti da ih je izrezivao zbog prezimena umrlih osoba koja je povezivao s prezimenima u Slovačkoj. Među papirima koji su posvećeni

⁴¹ Registrator Dijaspore A, košuljica 60.

⁴² Registrator Dijaspore C, košuljice 40.-42.

⁴³ Bedić, Grana plemičke obitelji, 103.

⁴⁴ Bedić, Grana plemičke obitelji, 103.

USPOREDBA SLOVAČKIH I HRVATSKIH VLASKİH PREZIMENA	
MAGURA	MARUN - MARUN(A)
HUTYRA	ČIĆ - ČIĆ
MIKYTA	ROMAN
GELETA - GALETÓVIĆ	LUBAS - LJUBAS-LUBAS
BÚNA - BUNA	BATÚR - BATUR-FATUR
KUJAC - KIJUK-BIUK	KREKO - KREKO/VIČ/
ŠUSTA - ŠUSTE	PRGA - PRGA-HRGA
HABAJ -	PARAG - PARAG/A/
HULAJ	LIVAYA - LIVAJA
BALAJ - BELAJ	MURO - MORO-MOR(IČ)
CABAJ	KOKAL' - KOKAJ
KONÚCH - KONJUH	SAKO - SAJKO
PINKA	SAKUD - ŠAGUD
PINĐUR - PIND	ŠUTA - ŠUTA
KUCEJ - KUCO(VLAH)	ZORAJA - ŽAJA
PARDUS	BALABAN - BALABAN
DINČO,	BUTIGAN - BUTIGAN
KATÚN - KATUN/ARICÍ/	FUNA - FUNA(RICÍ)
PENKALA - PENKALA	RUMAN
DRAGOMIR	FUNKA
STROJA	LAPIN
KATUŠA - KATUŠA	DRUGDA
TINGA	PACIGA
GUŇO - GUNJA(ČA)	LAKOTA - LUKETA
BRTÁŇ - BRTAN	JUCHA - JUHO=DUHO
GOGAL'A - GOGAL/A)	KULIŠ - KULJIŠ
KURTHA - KURTAINJEK/	GONDA
JURAS - JURAS	GUNDA
JUNAS	ĐURICA - JURICA
RAMZA - LAMZA	ZUBAK - ZUBAK

Slika 1.⁴⁵

⁴⁵ Registrator Dijaspora C, košuljica

osmrnicama, nalazimo i imena osobe koje su žive i danas, a njihova prezimena su ga zanimala zbog istog razloga.

Rječnici

Riječ je o rječnicima koje je napisao sam Stpar-Agramer. Ima ih petnaest. Za 1593. transkribirao je imena gradova sa slovačkog jezika na hrvatski. Slično je napravio i s mađarskog jezika na hrvatski. Također je pokušao raščlaniti turcizme na hrvatski jezik te zastarjelice s otoka Krka.

Rukom pisani tekstovi

U ovu kategoriju ubrajamo bilješke koje je Branko Stpar-Agramer napisao na temelju prikupljenog materijala. Njegovo zanimanje kreće se od prodora Osmanlija na prostor današnje Hrvatske te Bosne i Hercegovine preko dolaska dinastije Habsburg na vlast pa sve do 20. stoljeća. U tom vremenskom periodu piše o vojnoj, crkvenoj te kulturnoj djelatnosti Slovaka i Hrvata. Piše o poznatim događajima kao što su Krbavska bitka, Mohačka bitka, izbor Ferdinanda Habsburškog za hrvatskog kralja na saboru u Cetingradu. Osim toga osvrće se na osobe koje su obilježile hrvatsku povijest te hrvatske povjesne pokrajine, kao što su Slavoljub Penkala, Hrvoje Vukčić, Antun Vrančić, Frano Stazić.⁴⁶ Piše i o Vlasima, Morlacima i Krmpoćanima. Donosi nam i povijest iseljenih Hrvata, Bunjevca i Šokaca. Što se tiče kulturne djelatnosti Stpar-Agramer donosi prijepise (ulomke) pjesama, ali ne navodi o kojim pjesmama se radi i iz kojeg vremena potječe. Pozornost posvećuje i starim hrvatskim pismima kao što su glagoljica i bosančica.

Zaključak

Kao cilj ovog rada postavili smo pitanje da li i u kojoj mjeri amaterska historiografija pridonosi povjesnoj znanosti. Kako bismo ostvarili cilj, prvo smo morali pokazati u čemu je uopće razlika između amaterske i profesionalne historiografije. Istraživanja profesionalnih povjesničara su uglavnom određena interesima i potrebama akademske zajednice ili institucijama na kojima su zaposleni. Za razliku od njih, amateri se poviješću bave iz strasti. Područje istraživanja amatera vezano je isključivo za njihove osobne interese i preferencije. Amateri često predbacuju profesionalnim povjesničarima da se ne usude postavljati određena pitanja koje bi akademska zajednica ili institucije ocijenili nepotrebnim ili uznemirujućim/nepodobnjim. Iz tog razloga, povjesničari amateri postavljaju provokativnija pitanja jer nisu sputani institucionalnim pravilima. Smatramo da povjesničari amateri ovakvim pristupom pridonose popularnosti

povijesti među širom publikom. Svojim izborom tema oni se obraćaju „običnim” ljudima, a ne usko specijaliziranoj akademskoj zajednici kao što to čine profesionalni povjesničari.

U radu smo kao primjer koristili ostavštinu povjesničara amatera Branka Stapa-Agramera koja se odnosi na materijale vezane uz migracijska kretanja Hrvata prema prostorima današnje Republike Slovačke. Tema migracija iznimno je popularna među Hrvatima u dijaspori, ali i Hrvatima uopće, a sve zbog velikog interesa za genealogijom i lokalnom poviješću. Možemo zaključiti da je Branko Stapar-Agramer hrvatskoj historiografiji doprinio sakupljačkim radom, sistematizacijom i prikupljanjem podataka vezanih uz povijest Hrvata u Republici Slovačkoj. Ne znamo teze koje je Stapar-Agramer eventualno htio postaviti, ali prema obrađenoj ostavštini može se nazrijeti njegova ideja o prezimenima kao ključu otkrivanja migracija Hrvata u Republiku Slovačku.

Njegov sakupljački rad bio je iznimno bogat i možda samo čeka na svojeg povjesničara (amatera ili profesionalca) koji će se detaljnije pozabaviti temom migracija i time obogatiti povjesnu znanost te odgovoriti na probleme kojima se Stapar-Agramer bavio u svome radu, ali ih nije stigao razriješiti zbog iznenadne smrti.

⁴⁶ Slavoljub Penkala (1871.-1922.) bio je hrvatski konstruktor, inženjer kemije, patentirao je oko 80 izuma s područja kemije, avijacije, strojarstva. Najpoznatiji je po konstrukciji prve mehaničke olovke i navipera, 1906. godine. „Penkala, Slavoljub Eduard”, HER, 934.

Hrvoje Vukčić (? -1416.) bio je bosanski vojvoda, gospodar sjeverozapadne Bosne. „Hrvoje Vukčić Hrvatinić”, HER, 454.

Antun Vrančić (1504. – 1573.) bio je hrvatski humanist i latinist te visoki crkveni dužnosnik. „Vrančić, Antun”, HER, 1440.

Franjo Stazić (1824.-1911.) prvi je hrvatski operni pjevač. Nastupio je u prajivedbi opere Ljubav i zloba Vatroslava Lisinskog 1846. godine. Nastupao je i u Budimpešti, Pragu i Beču. <http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac333.nsf/AllWebDocs/glj1>, posljednji put provjereno 29. veljače 2012.

Prilozi

Tablica 1, Datinirani i ne datirani izvori

Datinirani		173
	17. stoljeće	2
	18. stoljeće	6
	19. stoljeće	82
	20. stoljeće	83
Ne datirani		12

Tablica 2, Izvori po stoljećima (godinama)

17st	18st	19st	20st
1666	1723	1	1805
1688	1741	1	1807
	1746	2	1808
	1788	2	1810
			1816
			1818
			1819
			1821
			1822
			1827
			1829
			1834
			1835
			1837
			1841
			1843
			1847
			1850
			1852
			1854
			1855
			1856
			1857
			1858
			1859
			1860
			1863
			1865
			1867
			1868
			1869
			1870
			1871
			1873
			1874
			1875
			1879
			1883
			1884
			1890
			1892
			1898
			1899
			83
			82

Tablica 3, Podjela članaka po izvoru

Novine	78
Časopis	93
Knjiga	46

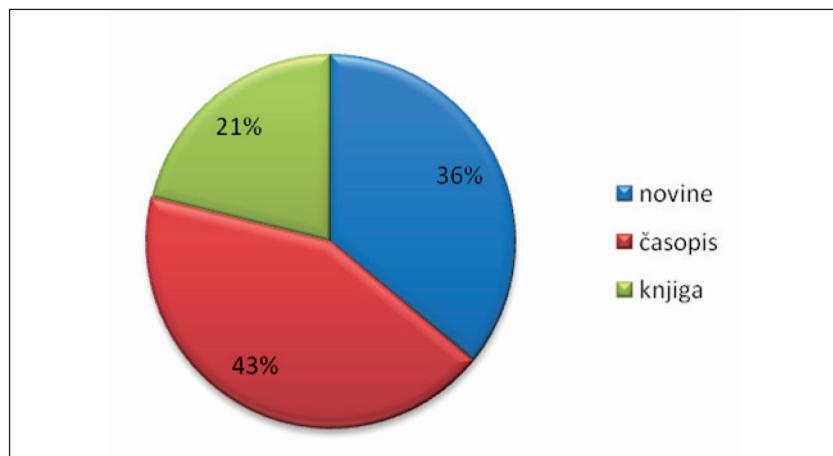
Tablica 4, Članci po časopisima

Austria today	1
Chorvatan	1
Číslo	2
Dimúnce	1
Diny Slovenska	1
Europa vincet	1
Glasnik HDZ-a	3
Historia	2
Historicka revue	4
Hrvatska riječ	2
Hrvatski vojnik	12
Hrvatsko slovo	13
Matica	29
Musica Croatica	1
Narod	3
Nedelna pravda	2
Obzor	1
Panorama	2
Velebit	6
Vikend	1
Zlatá praha	1
Zrin	11

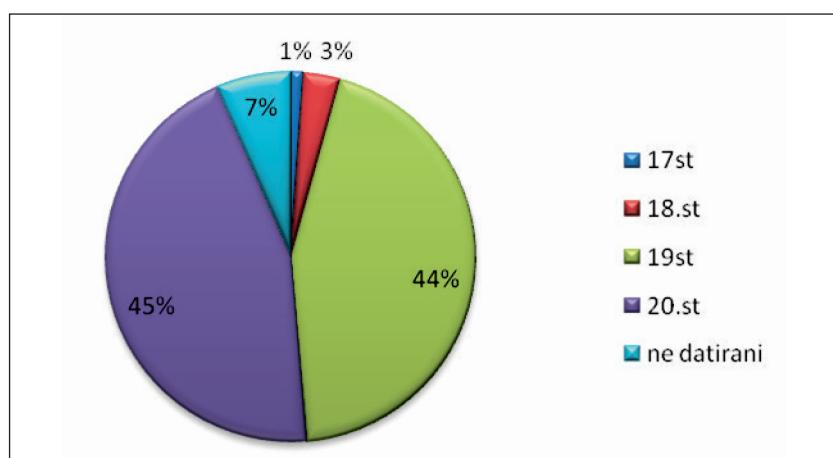
Tablica 5, Članci po novinama

Danas	1
Glas Slavonija	1
Hrvatska rosa	1
Hrvatske novine	1
Jutarnji list	2
Slobodna Dalmacija	3
Slovenski svet	1
Varaždinske vijesti	1
Večernji list	7
Vjesnik	58
Zmena	1

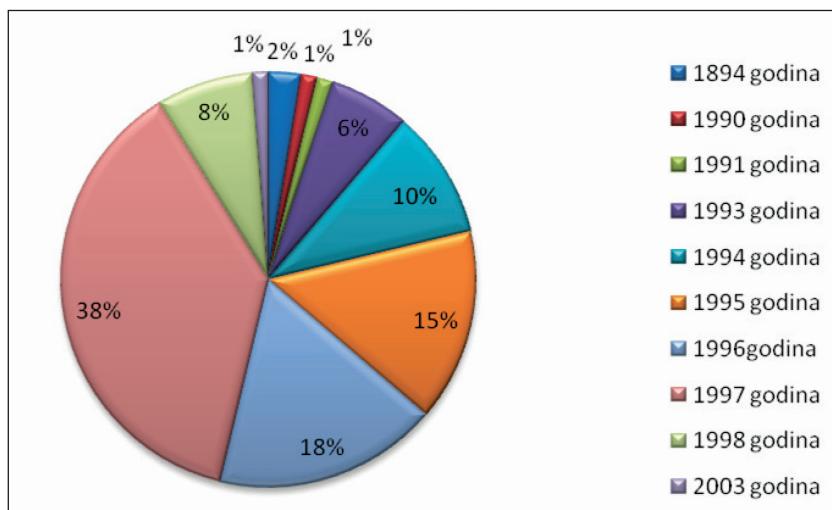
Grafikon 1, Izvorni dokumenti po dataciji

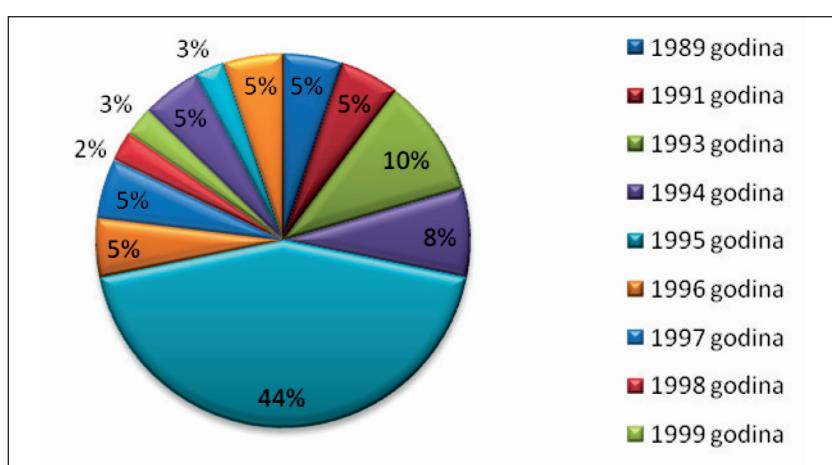
Grafikon 2, Članci po izvoru

Grafikon 3, Članci iz časopisa po godinama

Grafikon 4, Članci iz novina po godinama

Sažetak

Rad se bavi amaterskom historiografijom kroz primjer povjesničara amatera Branka Stapara-Agramera i materijala koje je skupljao 35 godina. Materijal smo podijelili na izvorne dokumente, slikovnu zbirku, članke, prezimena i ostalo. Naglasak je stavljen na prezimena jer nam ona otkrivaju povezanost Hrvata i Slovaka. U radu se ističe razlika između amaterske i profesionalne historiografije. Također se odgovara na pitanje da li i u kojoj mjeri amaterska historiografija pridonosi razvoju povijesne znanosti.

Ključne riječi: Branko Stpar-Agramer, amaterska historiografija, migracije, Hrvati, Slovačka, prezimena

Summary

Ana Domitrović, Izabela Jakarić, Mia Prusina
Amateur historiography - example of Branko Stpar-Agramer's legacy

The paper deals with amateur historiography through example of Branko Stpar-Agramer. He was the amateur historian who collected written material over 35 years. We divided material on 5 parts: primary source, pictures, articles, family names and other. Emphasis is placed on the family names because it reveals connections between Croats and Slovaks. In this paper we excerpted amateur and professional historiography. The main question is does the amateur historiography have any influence on history science and if it does, in what measure.

Key words: Branko Stpar-Agramer, amateur historiography, migrations, Croats, Slovakia, family names

Literatura

Izvori:

- Registrar Branka Stapara Dijaspora A
- Registrar Branka Stapara Dijaspora B
- Registrar Branka Stapara Dijaspora C
- Registrar Branka Stapara Dijaspora D
- Registrar Branka Stapara Militaria
- Registrar Branka Stapara Hrv.-Slov. Uzajamnost
- Branko Stpar: Portabl muzej, dokumentarni film HRT-a

Materijal nastao za potrebe snimanja dokumentarnog filma Branko Stpar:
Portabl muzej, arhiv HRT-a

Literatura:

- BEDIĆ, Marko, Grana plemićke obitelji Erdödy u Slovačkoj. O povezanosti hrvatskog i slovačkog naroda, *Kaj*, 44 (2011.), 101.-118
- BILANDŽIĆ, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999.
- BUCZYNSKI, Alexander, „Hrvatske granice i Vojna krajina”, *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost, Barok i prosvjetiteljstvo*, sv. III, Zagreb 2003., 43–60.
- GOLDSTAIN, Ivo, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, Zagreb, 2008.
- GROSS, Mirjana, *Suvremena historiografija*, Zagreb, 2001.
- HANEK, Peter (ur.), *Povijest Mađarske*, Zagreb, 1995.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, 2001.
- KANN, Robert, *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*, Berkeley & Los Angeles & London, 1977.
- KONTLER, Laszlo, *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*, Zagreb, 2007.
- RUBINSTEIN, William, *Shadow pasts: history's mysteries*, Harlow, 2008.
- SMIČIKLAS, Tadija, *Povijest hrvatska*, Zagreb, 1879.-1882.
- STAPAR, Branko, O osvajanju Petrinje 1595., *Petrinjski zbornik*, god. 9., br. 9., Petrinja, 2007., 37–45.
- ŠIŠIĆ, Ferdo, *Povijest Hrvata*, Split, 2004.
- VALENTIĆ, Mirko & ČORALIĆ, Lovorka, *Povijest Hrvata: od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata*, Zagreb, 2005.
- VODANOVIĆ, Barbara, Osobna imena na Pašmanu, *Folia onomastica Croatica*, 14 (2005.), 201.-215.

Internet

- <http://www.ancestry.com/>, posljednji put provjereno 21. travnja 2011.
- <http://www.socialaffairsunit.org.uk/blog/archives/000308.php>, posljednji put provjereno 26. travnja 2011.
- <http://www.youtube.com/watch?v=TFAqaiG70YI>, posljednji put provjereno 20. travnja 2011.
- <http://www.matis.hr/vijesti.php?id=2644>, posljednji put provjereno 28. veljače 2012.
- <http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac333.nsf/AllWebDocs/glj1>, posljednji put provjereno 29. veljače 2012.

Franjo Pajrić

Po starovjersku

... po starovjersku, ili starovjerski izrazi su u čakavskom govoru gradičanskih Hrvatov, ki osvjetljavaju jedan dio njeve povijesti, način razmišljanja, vrijednosni sustav, njihovo vezivanje za ča (nešto) jako staro, iskonsko, za nešto, ča im je bilo možda jedino važno na ovom svetu i prilikom njihovog ovozemaljskog hoda, u čemu se oni nisu dali poljuljati, iako su sile bile prevelike i u ponekom momentu uništavajuće.

Ča znači **po starovjersku**, po staroj vjeri, po starinsku, po običaju, po tradiciji?

Sve je to lipo argumentirao i obrazložio Nikola Crnković, i sam čakavac, u svojoj knjigi „Hrvati za vrijeme narodnih vladara“ u dijelu o Hrvatskom kršćanstvu.

Maša Mise

Uprav s puta iz Grobničine jutro u pol tretoj, more bit nam Čakavcom uspijeva to još u 21. stoljeću čutiti, taj ponor, tu dabinu i te korijene, to žilje iz kih su vadili snagu i moć pa i duhovnost naši preci, naši stari.

Ta snaga im je bila potribna za svakidanji probitak, ali isto tako i u afirmaciji u novoj domovini, u svladavanju teških poteškoć i mukotrpnog procesa navikavanja na novo, a oni tako naučni na tradiciju, već isprobano i sigurno, pojerbano od svojih stari otcev i djedov, majki pa i babov.

Starovjerski ne znači nikako neku drugu vjeru zvana one kršćanske i kataličke, ali je gvišno značilo ča isprepleteno s narodnim, s mudrošću kolektiva, ki je vjeru proživiljavao od riči do riči kot kruh, duhovnu hranu, konac peljač i poveznicu, integriranu u njihovo sveopće shvaćanje o svitu, tako savršeno i do tančina izbalansirano, da to nam dici tehnološkog doba ni već za razumit.

Ali ove se misli opet rodu prilikom tako starih navadov, kot ča su maškare i doček protulićnog vrimena, ostatak starih vjerovanj utkanih u žitak svetkov već nove vjere, kršćanstva.

Po starovjersku znači diboku povezanost s podsvjesnim, instinkтивним svitom za naše ljude. Dolazeći u novu sredinu i okruženje prije sad već skoro pola milenija, druga generacija, a sve daljnje sve već čutile polagano nestajanje onog starinskog. Njevi popi glagoljaši pa i fratri su polako nestajali, polako je nestajala i maša na narodnom jeziku, pa njeva stara pismenost, pa se novim pokoljenjima to sve pričinjavalo već pomalo strano, staromodno, izvan „modernih“ strujov, izvan konteksta njihove nove sredine, koju su počeli polako doživljavati kot svoju, i obitavati u njoj, kot starosjedioci.

Po starovjersku – kako je to lipo rečeno! Mogli su reć po starinsku, po staroj navadi itd. Ali ne. Oni su rekli po staroj vjeri. To je ono ča udri človika, ako malo diblje analizira značenje svega toga.

More bit se nekom pričinjava, da je to i malo pejorativno i podrugljivo, ali analizirajući dolazimo do zapanjujućih paralelova i zaključkov.

Mišajući namjerno starinski i današnji govor isto se tako osjeća dah starine, kot da duh zaprt va nami kani van, kot no on orijaš iz starih povidajka Orijenta.

Po starovjerski/sku rič je ka sama govori, ka nam otkriva toliko toga čudnoga iz škrinje naših starih., pričinjava nam se, kot da bi ulovili, doslovce popali, šakom badnuli/dirnuli to prošlo vrime, ko u raznoj mjeri, u raznim nivoima i raznom intenzitetu živi u svakom od nas.

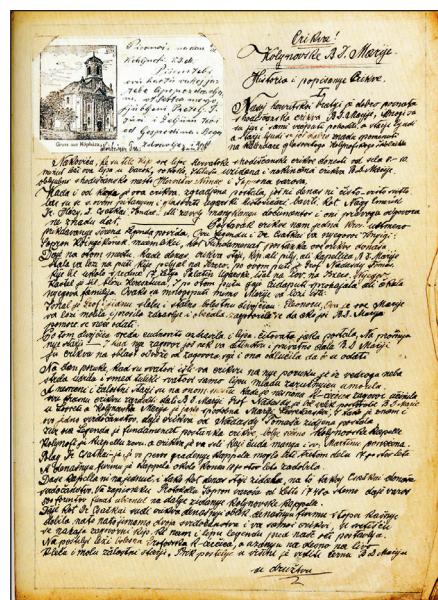
Eto to je u ovaku kasnu noć, ili rano jutro nadahnulo posjet kod naših starih sunarodnjakov, prijateljov Čakavcev va Grobničini.

Hvala Vam još jednoč!

Starina

Stari opis legende o koljnofskoj Kapeli

Miroslav Vuk

Naša braća izvan rodne grude (izabrani dijelovi)

Testvéreink szülőhazánkon kívül (válogatás)

Slučajno mi je nedavno došao u ruke rukopis Miroslava Vuka – velikog prijatelja gradišćanskih Hrvata, s kojim smo bili u dobrom kontaktu i više puta posjetili u Zagrebu – pod naslovom: Naša braća izvan rodne grude. Prilikom jednog takvog sureta (možda posljednjeg) našli su se skupa naš bivši farnik u Koljnofu Pavao Horvat i Miroslav Vuk. Bio je to rijetki trenutak, kada su se našli skupa i simbolično i stvarno naša grana sa domaćom u Hrvatskoj. Takvi trenuci su nam potribni, takvo nadahnuće, koje nas goni dalje u svakodnevnom životu.

U ovom tekstu ima više zanimljivosti, iz kojih ću samo neke napomenuti.

Tako na 10. stranici piše ovako:

„Slijede svatovi (pir), koji su trajali, sve dok ih kolektivizacija u mađarskoj strani Gradišća nije osiromašila, i do tjedan dana.

Spomenimo, da za vrijeme svatova svaki namjernik, koji navrati u kuću mladence ili mladenke odmah biva prihvaćen kao dragi i pozvani gost. Gradišćanski Hrvati su danas kao i nekada, vrlo gostoljubiv narod.

Već smo spomenuli požunskog profesora Matiju Bela, naše gore lista, koji je morao 1744. godine silom prilika zanoći kod jednog Hrvata nedaleko Požuna (danasa Bratislava). On kaže: „Vrlo su me gostoljubivo primili (a nisu znali da sam Hrvat), ponudili vinom i nahranili večerom, ali mi nisu dopustili da legnem u krevet, dok mi kućedomaćin nije osobno oprao noge topлом vodom.”

Ovaj običaj se također u mnogim selima zadržao do današnjih dana.

Spomenuto je da su glavni čuvari hrvatske riječi u tim novim krajevima bili svećnici. Međutim veliku zaslugu na širenju kulture i obrazovanja imali su i hrvatski učitelji. Tako je carica Marija Terezija 1777. godine odobrila da se u hrvatskim školama, koje su bile pod vodstvom župnika na hrvatskom jeziku predaje pisanje, račun i vjerouauk. (Drugi predmeti se u ono vrijeme nisu niti učili u seoskim osnovnim školama.) U pisanju i računanju podučavao je učitelj, koji je ujedno bio i crkveni orguljaš (školnik, ili kako su ih nazivali u mađarskom dijelu Gradišća: kantor), i seoski pisar. Svi hrvatski učitelji, koji su se posebno istakli u podučavanju bili su rođeni u Gradišću od svojih hrvatskih roditelja,

koji su ih i naučili materinskom jeziku. U višim školama, koje su polazili u Beču, Željeznom (Eisenstadt), Šopronu, Juru (Győr), Kisegu (Kőszeg), Gradu (Güssing) nisu imali prilike slušati predavanja na hrvatskom jeziku, ali je roditeljski dom, a posebice majka bila onaj profesor, koji je naučio i naučila svoga sina da je znao govoriti jezikom svojih otaca i da je mogao druge na tom jeziku podučavati.

O svijesti i jeziku gradišćanskih Hrvata

U povijesti velikih naroda njihova nacionalna svijest i bojazan da bi mogli nestati, biti pokoreni od drugih, nije bila posebno naglašavana, jer niti pojedinac, niti manja skupina nije se morala boriti za svoju narodnost. Ta svijest i sigurnost crpila se iz svoje i od svoje narodne mase

Kod malih naroda ili narodnosti, posebice ako se nalaze na području druge države, nacionalna svijest je igrala uvijek značajnu ulogu, naročito ako je većinski narod želio milom ili silom, asimilirati manjinski narod. Kolika je bila nacionalna svijest i u čemu se ona održavala kod naše braće Hrvata, koji su pred skoro 500 godina napuštali svoja djedovska ognjišta odlazeći u nepoznate krajeva na sjeveru u današnje Gradišće, teško je vjerodostojno govoriti, ali je sigurno da je postojala i da danas, već skoro punih pet vjekova postoji.

Nepobitna je činjenica da je ta svijest odigrala i danas još uvijek igra sudobnosnu ulogu. Da prvi doseljenici Hrvati nisu bili svijesni svoga hrvatstva, tj. da su Hrvati i da imaju svoj hrvatski jezik, sigurno je da u naše vrijeme nitko ne bi obraćao posebno pažnju na povjesne zapise otprije 400-500 godina, a koji zapisi govore o velikim seobama naših ljudi od juga prema sjeveru, gdje su se u pravilu stopili sa starosjediocima. Međutim nacionalna svijest doseljenih Hrvata bila je živa i postojana. Ona se njegovala u vlastitom materinskom jeziku, ona se čuvala i živjela u narodnim običajima i vjerovanju. Iako su prvi doseljenici dolazili iz raznih hrvatskih govornih područja, ipak su imali svoj zajednički jezik, koji se očitovao u čakavskom govoru.

Naime prvi molitvenici, kroz nekoliko stoljeća jedino štampano štivo, bili su tiskani na čakavštini.

Hrvatski svećenici, putujući propovjednici, koji su dolazili i iz stare domovine, propovjedali su na materinskom jeziku i time obnavljali i učvršćivali hrvatsku svijest kod svih potomaka od prvih doseljenika pak do naših svedomenika. I dok je u crkvenom bogoslužju bio jedan jedinstveni jezik, u privatnom

životu zadržali su se čakavski, kajkavski i štokavski govor i sve do naših dana. Zbog toga Gradiščanski Hrvati nemaju svoj standardni jezik i tek u naše vrijeme počelo se raditi na tome kako rješiti jezično pitanje za sve Hrvate, bili oni u austrijskom ili mađarskom dijelu Gradišća. Spomenimo da je oko 1860. godine jedna manja skupina Hrvata intelektualaca pokušala oživotvoriti svoju namjeru, da se u hrvatskim selima ondašnje trojedne carevine, započne kulturnim i društvenopolitičkim radom. Desetak godine poslije prvog pokušaja stvara se oko 1870. godine kulturni krug oko „Kršćansko-katoličanskoga kalendara” s Gašparom Glavinićem, Jurom Horvatom i drugim ondašnjih hrvatskim intelektualcima, sve samim svećenicima, uz nekoliko učitelja, koji razmišljaju o potrebi i nužnosti modernizacije jezika. Koljnofski učitelj (selo je danas u mađarskom dijelu Gradišća) Mihovil Naković organizira učitelje u radnu zajednicu koja je hrvatskim seoskim školama u gradišču pomagala na taj način što su tiskali školske knjige na jeziku koji su nazvali: gradiščansko-hrvatski jezik. Posebno treba istaći Matu Karala i Matu Mersića Miloradića, svećenike, koji su se najsvjesnije suočavali sa problematikom odnarodnjavanja. Miloradić je u jednom teškom duhovnom trenutku na početku XX. stoljeća, u samoći i tišini ljetne noći, u znak zahvalnosti svojem vjernom starijem suradniku, supatniku i suborcu za očuvanje i priznanje starih hrvatskih prava Mati Karalu, fileškom župnikuispjevao pjesmu pod naslovom:

Prijatelju svoga roda i naroda

Crtaj, crtaj, starče Milovane!
Vrači rodu i narodu rane
Goni s puta pijuke i vrane,
Zbudjaj duše gluhe i zaspane!

Mi Hrvati bili smo, već nismo,
Zabit ćemo svoj jezik i pismo
Ča još znamo, znamo nek pomuče,
Usta su nam stavljena pod ključe.

Shvativši da njegov narod nestaje, zaboravlja svoj jezik i prihvaca što milom, što silom, tudji, počeo je u 53. godini života pisati pjesme i prihvatio se uredništva Kalendara sv. Familije, u kojem je na popularan način tumačio o važnosti i presudnoj ulozi očuvanja hrvatskog materinskog jezika i hrvatske svijesti. Kako

je imao pjesničkog dara i profinjen glazbeni sluh, već je sa svojim prvim pjesmama diljem Gradišća osvojio sve staro i mlado. Zahvaljujući njem Kalendar sv. Familije postao je najčitanijom hrvatskom knjigom na početku XX. stoljeća. Zaista su se probudili i uzbudili usnuli duhovi i Gradišćanski Hrvati su počeli učiti Miloradićeve pjesme napamet, nadodavali su i napjeva i tako se zahvaljujući njemu dogodio u Gradišću novi hrvatski preporod. Kao književnik bio je odličan poznavalac svih gradišćanskih narječja, a svako narječe smatrao je kao privremeno u prelaznom vremenu u jednu veću i znanstvenije oformljenu cjelinu. 14. ožujka 1926. godine izjavio je u selu hrvatska Kembla:

„Ako hoćemo ostati Hrvati, moramo se književno najzad principiti našem stablu na jugu. Mi Hrvati ovde va Gradišći smo neg maljukrna kita, ku je turski vihor od stabla odčehnul i dostrovašio simo va daleku tudjinu.”

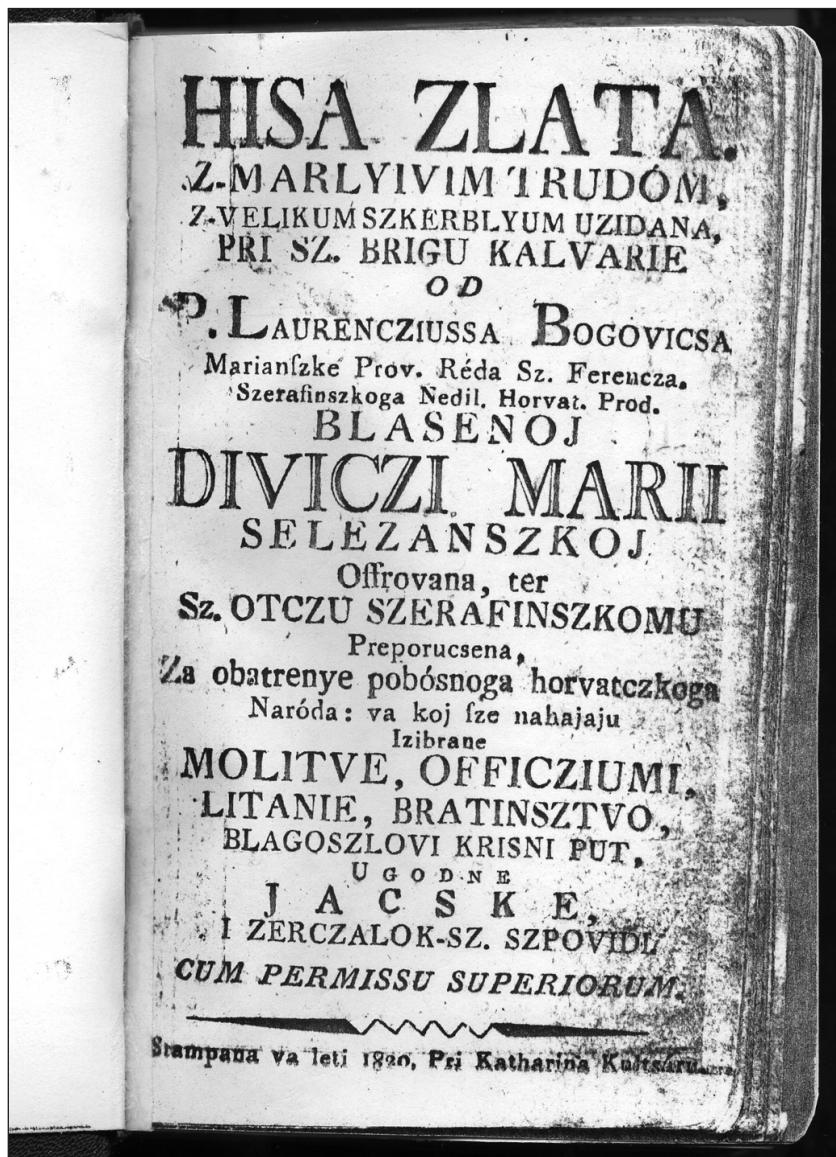
....

Pater Jeremias Šoštarić (Mali Borištof, 1714. – Šopron 1770.) O njegovoj mladosti i školovanju nema podataka. Naime, kada je u njegovo vrijeme mladić stupio u samostan, o njemu se bilježilo samo u samostanskim kronikama. Kako su mnoge samostanske kronike u toku čestih ratova bile uništene, tako su i mnogi zaslužni redovnici pali u zaborav. O nekim se saznalo samo toliko, koliko su se njihova imena spominjala u njihovim sačuvanim književnim tiskanim djelima ili drugim umjetničkim radovima.

P. Jeremija je bio preko 30 godina magister klerika u Šopronu, napisao je molitvenike „Duhovni vertlyacz” tiskan u Juru 1746, i „Marianszko czvetye” objavljeno u Šopronu 1781. godine.

Pater Gotfrid Palković (Cindrof 1715.-Subotić, Szombathely 1778.) Dug niz godina bio je gvardijan franjevačkog samostana u Gradu (Güssing), vrlo cijenjen kao hrvatski nedjeljni propovjednik, uvaženi pisac na hrvatskom, latinском i madjarskom jeziku. Napisao je i izdao u suradnji s Lovrom Bogovićem molitvenike „Duhovni vertlyac”, Šopron, 1753. i „Duhovna kiticza”, Šopron, 1760., 1778. i 1802.

Pater Laurencius Bogović (Veliki Borištof, 1721.- Grad, 1779.) Sin je se ljačkih roditelja. Kao mladić stupio je u franjevački red i kao svećenik-redovnik „bil je muž najveće pobožnosti.”(File Sedenić: naši pisci i književnost, Budimpešta, 1912, str.79). Živio je jako skromno i bio je putujući hrvatski propovjednik za naše na Ugrih (u Madjarskoj) od Subotića, Šoprona, Jura i sve do Pozsonya (današnja Bratislava) Svojim Hrvatima uvijek se predstavljao: „vass zemlyak”. On ima velike zasluge što se u njegovo vrijeme, na temelju njegovih propovjedi, hrvatski jezik počeo širiti i medju Nijemcima i Madjarima. Tome je pridonio i njegov molitvenik HISZA ZLATA. Zbog svog hrvatstva imao je i neprilika

HISA ZLATA od Laurentiusa Bogovića

kod svjetovnih vlasti, a pod konac života smirio kod braće cistercita u Gradu, gdje je i umro kao pravi „Božji sirotan”.

Bilješke:

1. **Fran Kurelac** rodio se 14. siječnja 1811. godine u mjestancu Bruvno u Krbavskom polju u Hrvatskoj. Gimnaziju je polazio u Grazu, a zvrio u Zagrebu. Studirao je slavenske jezike u Beču. Govorio je njemački, latinski, francuski, talijanski i madjarski. Bio je profesor raznih jezika u Beču, Budimpešti i Pragu. Godine 1849. dolazi u Rijeku za profesora hrvatskog jezika u riječkoj gimnaziji. Dolaskom u Rijeku odmah je počeo širiti hrvatsku nacionalnu svijest, a svoje djake je odgajao u rodoljubnom duhu. U širenju rodoljublja proputovao je Istru i Hrvatsko primorje, ali se tim svojim radom zamjerio apsolutističkoj vladu u Beču i 1854. godine, biva izbačen iz gimnazije. Hrvatski rodoljubi su ga tad pomagali materijalno da ne bi gladovao. 1862. godine, pozvao ga je biskup Josip Juraj Strossmayer u Djakovo i imenovao profesorom hrvatskog i staroslavenskog jezika u biskupskom sjemeništu. 1866. godine, nalazimo ga u Zagrebu kao gimnaziskog profesora, ali već 1867. godine, biva drugiput izbačen iz službe jer je prilikom banskog ustoličenja zviždao banu Rauchu u Zagrebu. Iste godine izabrala ga je Skupština Jugoslavenske akademije u Zagrebu za svojeg pravog (redovitog) člana i od tog vremena potpuno se posvetio znanstvenom radu, posebno s područja filologije. Akademija mu je (da opet, ponovo, ne bi gladovao) doznačavala mjesecnu potporu od 40 forinti sve do njegove smrti u Zagrebu, 18. lipnja 1874. godine. Često je putovao po svim krajevima gdje su živjeli Hrvati u ondašnjem trojednoj carevini, sabirao je narodne riječi, poslovice, priče, pjesme, opisivao život Hrvata u stranom svijetu itd. Spremao se medju svoje i u Ameriku, ali zbog vlastitog siromaštva želja se mu nije ostvarila. Kao jedan od najpoznatijih hrvatskih filologa XIX. stoljeća stvorio je posebnu „riječku školu” koja je kasnije utjecala na stvaranje hrvatskog književnog jezika. Pristaše i suradnici su mu bili:

- a) **Ivan Crnčić**, dr. kanoik ilirskog (hrvatskog) kaptola sv. Jeronima z Rimu, povjesničar i dopisni član Jugoslavenske akademije u Zagrebu (Poljana na otoku Krku, 2. V. 1831 – Rim, 7. I. 1897). Poznate su mu stručne rasprave: „Krčke starine”, „Najstarija poviest o krčokoj, osorskoj, rapskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji”, „Popravci ka glagolskim spomenikom”, „Još o glagolskom napisu u crkvi sv. Lucije a dragi baščanskoj”, „Nekoliko južnih Slavena zapisanih u bratovštini sv. Duha od 1478. do 1520. godine, u Rimu” itd.

- b) **Franjo Rački**, dr. kanonik zagrebačkog kaptola i kanonik ilirskog (hrvatskog) kaptola sv. Jeronima u Rimu, profesor fizike, školski nadzornik u Zagrebu, prvi i doživotni predsjednik Jugoslavenske akademije u Zagrebu itd. (Fužine, 25. XI. 1828 – Zagreb, 13. II. 1894). Poznate su mu stručne rasprave: „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srpsku povijest”, „Život Tome arcidjakona spljetskog”, „Odlomci iz državnog prava hrvatskoga za narodne dinastije”, godine 1864. izabran je za zastupnika u hrvatskom Saboru, gdje je učinio predstavku o uspostavi cjelokupnosti Hrvatske. Kao jedan od najpoznatijih povjesničara objelodanjivao je stare pisane povijesne izvore i pisao tumačenja. Tako je sve isprave i zapisnike crkvenih sabora i izvatke iz članaka raznih srednjovjekovnih hrvatskih i latinskih pisaca do godine 1102. sabrao u jednu zbirku „Documenta historiae Chroatiae periodum antiquam illustrantia” (Zagreb, 1877.), zatim: „Obznana Petranovićeve knjige –Bogumili–”, „Rijetko slavensko pismo u vatikanskom rukopisu”, „Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i XV. stoljeća”, „Borba južnih Slavena za državnu neodvisnost u XI. stoljeću”, „Pisani spomenik iz dobe hrvatskog vojvode Branimira”, „Hrvatska prije XII. vijeka glede na zemljšni opseg i narod”, „Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu”, Prilozi za povijest humanizma i renaissance u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj”, „Oporka Marka Marulića”, „Povelje bosanskog kralja Tvrtka” itd.
- c) **Ivan Dežman**, dr. liječnik i književnik (Rijeka, 6. V. 1841 – Zagreb, 24. X. 1873). On je začetnik medicinske literature u Hrvatskoj. Jugoslavenska akademija mu je izdala: „Riječnik liječničkog nazivlja”, „Liječnička izvješća za praktičnu porabu liječničkov”. Kao novelista napisao je pripovijesti: „Nürnbergski vijećnik”, „U Mokricah”, „Donato Donati”, „Domorodac dakao” itd. Pisao je i romace, balade i povijesne pjesme. O životu, junaštvu i smrti Nikole Šubića Zrinskoga ispjевao je 22 epske pjesme, a svojem učitelju i profesoru Frau Kurelcu posvetio je velik ep „Smiljan i Koviljka” ispjevan u 12 pjevanja. Napiso je libreto za Zajčevu operu – Ban Leget–, borio se za oživovorene medicinske fakultete u Zagrebu.
- d) **Lavoslav Vukelić**, pjesnik (Kosinj u Lici, 20. III. 1840 – Sveti Križ, 26. III. 1879). Kao šesnaestogodišnjak počeo se javljati sa svojim pjesmama u Vijencu, najpoznatijim zagrebačkim novinama u XIX. stoljeću. Pisao je crtice iz krajiškog života: „Hajduk Rade” (opis turskih haračenja nad našim narodom), „Krvava dioba” (opis zlostavljanja i pljački od strane austro-ugarske vojne uprave u Vojnoj krajini), stalno je suradjivao s hrvatskim časopisima i na samrtnoj postelji napisao je svoje posljednje pjesme „Kod

Solferina” i „Zadnja pjesma”. Sabrana djela izdao je poslije njegove smrti pisac Bude Budisavljević pod naslovom „Književno cvijeće Lavoslava Vučelića”.

e) **Bude Budisavljević**, pisac i veliki župan bjelovarsko–križevački, ličko–krbavski i zagrebački (Bjelopolje kraj Korenice, 29. VII. 1843 – Zagreb, 22. I. 1919). Kao pisac poznat je po svojim pripovjetkama „S ličke grude”, „Iz strarog zavičaja”, „Iz mojih uspomena” (uspomene na naše pisce i kulturne djelatnike). Smatra se osnivačem narodne seoske pripovjetke u Hrvata. Kao učenik Frana Kurelca ostao je njegov vjeran filozofski pristaša do kraja života.

Sam Kurelac je također u mladosti pjevao pjesme, ali značajnije su njegove jezične studije i stručni radovi od kojih spomenimo: „Recimo koju”, „Fluminensia”, „Runje i pahuljice”, „Imena vlastita i splošna domaćih životin”, „Stariji oblici samostavnih i vlaške rieči u jeziku našem” itd. Do našeg vremena i u naše vrijeme ostao je najpoznatiji po svojoj pjesmarici: Jačke ili narodne pesme...

2. Fran Kurelac u svojem predgovoru za: Jačke ili narodne pjesme... piše posvetu i zahvalu svojem dobrovoru Bartolu Zmajiću Svet-Ivanjskomu, velikom županu župe Rěcke i kapitanu gradov Rěčkoga u Bakarskoga: (...)

„Tomu je dvadeset i pet godina, što me je mlado srdce i ljubav mojega roda zanesla međ one Hrvate, koji su ostavili staru postojbinu svoju, strane primorske i Bosanske i nutrje Hrvatske, te zamakli i otišli pak se nastanili po Ugrskih stranah, oko Dunajske vode i Pinke vodice, oko jezera Novoselskoga, oko Šopruna i Požuna, oko Kiseka. (...) Čto je po ratu i zlotvoru (misli na Turke, op. ur.) ostalo pusto i netežano, bez žita i vina, bez stada i ljudskoga stvora, to je Hrvatska ruka po tih stranah opet obsadila i obgradila, uljudila i upitomila. Té sam ljudi a svoju krv, Prěsvětli gospodine poželio vidět, te sam po několiko put med njih zahodio (...) i pjesme joj saslušao.

Te pjesme, plemeniti naš Hrvatski gospodine, cvětak i odoh njihovā srdca i njihove misli, iza tolikih godin za koje skrovite biahū, evo sad na vidělo iznosim i Tvojemu ih u nas toli prijatnomu imenu podnosim i podstirem. Ti si prave korenike Hrvatske koje su i ljudi, koji ove pjesme izpěvali, ljudi na koje mi Hrvati ne směmo pozabit. (...) Nu si, Prěsvětli gospodine! po ovoj knjizi ne samo zadužio one dobre Hrvate naše, (...) Ti, čověk plemić i njihove svržice, početak učinio; nego si zadužio i nauk Slovinski (...) i moje siromaštvo koje na knjigu spalo, te koja mi do sad koji mali zalagajac va usta davala. (...) Ostani mi onaj, koji si mi bio, te brěme života laglje podnesem.”

3. O svojem putovanju zabilježio je slijedeće:

„One strane kdje su Hrvati na seljeni s Němci i Magjari t. j. županije Šoprunsku, Mošonjsku i Želžnu, proputovao (sam) godine 1846e a něki dělak još i 1848e. Trvalo mi je putovanje puna četiri měseca, kdje sam išao, ominuv koliko se ikad moglo gradove, na moju mošnjicu zijatnije, od sela do sela, lugom i livađom, stazom i obronkom, s palicom u ruci, s torbom o ramenu a s pěsmami, košuljicom te još potřebicom kojom u torbi. Bože moj, veselâ putovanja! Ja vás blažen da sam, da sam daleko od svoje zemlje a med svojimi, vsaki me grmak i šipak, vsaki potok i curak, vsaka mal ne travka i cvětak obradovô. Kad bim podranio i božja se rosica lesketala te po granju i kitju migetala, meni se činjaše, da toga slastnoga čuda nikdě po svetu ne ima, ni da sam ikada čto takvo donle ja vidio.”

U tom svojem mladenačkom zanosu i ljubavi prema svojoj dragoj braći u stranome svijetu, prema njihovom starinskom jeziku, on kliče:

„Oh vi jezici, mladosti moje uzdanici, jezici Slovinski, od kojih toliko svět zazira, srdce mi jeste uznosili i misao moju hrabri, nu na stolac mira i bar kakve srćice moje posadili me niste, er s ljubavi vaše, pod 60u evo godinu, ni kruha ni stana ne imam; nu to mučeničtvo, prem da vsaki dan čto sam god stariji vse to težje, uz bolest i nevolju, na miru božjem trpim i podnosim.”

Poslje prvog dana boravka medju svojima i bilježenja popijevaka on piše:

„Odem poslě, čim se mrak uhvatilo, k učitelju spavat. Kakvi su tamо jadi učiteljski, o tom sad ovdě ne budi govora.”

U opisu ljudi kaže:

„Uzmeš li na oko ljude i žene Hrvatskoga roda onih trij županij, to ti je priznati, da su, čto je tělesnoga struka, čeljad sdrava, čvrsta i ponajveč, osobito u Šoprunskoj županiji, visoka i lěpa.”

„Razgledajmo te naše odseljenike i pobolje, da vidimo kakvi su iznutra, prem da smo se i toga već malko kosnuli: er čim smo napomenuli da rado čitaju, da su odiveni i blagoviti, već smo iz toga mogli razabrat, da su narod uman i prometljiv. Nu ima još inoga dobra u njih. Prem da je tomu svoja dva tri věka, da su se od nas izselili, još im Hrvatsko srdce nije obumrlo; a iz pěsam ugledat se može, kako im jezik ostao čist, pored vsega drugovanja i komešanja s druimi plemenî. Oni nisu na kupu kao Slovaci, niti čto bi se reklo nalog naroda; nu ako i jesu bez medje i kotara razsuti i rashitani, ipak ih něki moralni obruč opasao; te kad pěvaju pěvaju na svojem jeziku.”

O Kurelčevu boravku medju Hrvatima za nekoliko dana saznalo je čitavo Gradišće i madjaronske uhode počele su ga sve otvoreniye provocirati. U Maloj Nardi ga upitaše:

„Jelite, gospodine, kako smo čuli, vi skupljate pjesme? – Istina, gospodo. – Ali vi to ne činite javno. – Javno, gospodo moja. – Vi se skrijete za kakav zid, za kakav plot, za kakvo drvo, te tako napišete, da vas nitko ni vi o nje? – A što da se krijem? Ne činim nikakvo zlo. Ta vsi narodi svoje pjesme skupljaju. Kděkad još i onomu koji mi pově pěsmu, čtогод i podam.”

Poslije ovih njegovih riječi uzdignutih pesnica, prijetili su mu batinama. On im je odgovorio:

„Ovako li s Hrvati budete postupat kako i dosad, našega prava ne priznavat, Magjarski jezik nametavat: to i ne sumnjajte, da se do koje godine krvavo ne pokoljemo (kako se i jesmo). Okante se politike Pesti-Hirlapa! Na to oni: – A mi smo vsi Pešto-Hirlapisti –.”

Zatim nastavlja:

„Kad se smrklo, ja k učitelju, povečeramo něčto, te se dадоh na pokoj. Pre-nem se iza prvoga sna, čujem buku viku, natucaju po mojih oknih, kunu (...) Dleti posle učitelj te mi dokaže, da na me navaljuju, da na kućna vrata napiru, i da su radi solim provali pijani ljudi. Ja mu прeporučim da vrata dobro pregradi, ne bili, kad vide, da ne mogu unutar, krenuli dalje. Kad al'vraga: pučé puška, pučé i druga, ne znam nije l'i treća, i ne mogu tajit: strah me obuzeo, poběći ne mogu, a provarat se nije mi po čudi. Pomislim, ako provale, na zlo smo udarili ja i učitelj, no zlosretni ljudi odmakoše pred jutro.”

O Kurelčevu boravku medju Hrvatima saznale su i službene madjarske vlasti. Uznemirila ih je vijest da taj Hrvat iz Zagreba, profesor i akademik, zapisuje hrvatske riječi, govor, pjesme da opisuje način seljačkog života itd., zbog toga je odlučeno ako bude i nadalje obilazio sela, posjećivao župnike i učitelje, govorio o hrvatstvu da ga se uhapsi. To je i učinjeno u Novom Selu početkom svibnja 1848. godina. Kao uhapšenik bio je okovan verigama (lancima) na nogama i u toku svog 40-dnevног tamnovanja premještan iz zatvora u zatvor tako da ni sam nije znao gdje je sve tamnovao, a niti je znao zašto je uhapšen. Najduže bio je zatvoren u starom gradu Mošonju u blizini Bratislave. U Mošonju mu je rečeno da je optužen za bunjenje naroda i da će ići pred prijeku sud, a tada se zna da glava ne ostaje na vratu. U toku prvog sudjenja svojom vještom branom pobio je optužnicu, ali nije bio pušten iz zatvora. Sud je tražio nove svjedočke. U toku drugog sudjenja pobio je svjedočenje lažnih svjedoka i sud ga je proglašio slobodnim. U svojoj upornosti, iako bez materijalnih sredstava, želio je posjetiti najsjevernija hrvatska sela uz Dunav, Bizonju i Hrvarsku Kemlju, ali mu je već u sudskom hodniku savjetovano neka što prije napusti Mošonj i ode kući da ne bude ponovo uhapšen jer je već stigla potjernica za njime. Izašavši na ulicu čuo je razgovor dvojice muškaraca: „da ja u njih zatvoren Hrvat, kojega

misle sutra ako Bog da obesić.” Kad im je rekao da je on taj koga misle vješat, ova dvojica se samo pogledaše, a on je krenuo prema jugu:

„Zamtnuv dalji put stigoh u Čakovac zagledav u njem obilježja dušmanske sile, kdje se prem još iz dalekâ, prikuplja i sprema (mëseca lipnja) da udari na moju domovinu, a ja podbrusim pete te se popaštim i podbriz, da stignem u Varaždin. Kad sam došao do polovice Dravskog mosta tad sam istom oddahnuo, er sam cëlog puta od Gjura mnogo trpio od sumnjivosti i selskih sudac Magjarskih. (...) Er komu da mogu ne biti na srdcu stari naši izseljenici Hrvatski, kojih guja tudjinstva obvila, te kojih sudbina mrakom se obkrila.”*

4. **Franjo Šaver Kuhač** rođio se 20. studenog 1834. godine u Osijeku. Njegovi preci pripadali su poznatoj senjkoj obiteljskoj zadruzi Kuhačevića. Kuhačev pradjed je kao mlađić došao 1712. godine u Osijek na gradnju nove tvrdjave i poslije završetka gradnje, 1719. godine, osnovao je u Osijeku obitelj. Njegov sin Ivan i unuk Josip, kasnije Franjin otac, bavili su se obrtom. Mali Franjo nije nastavio obiteljsku obrtničku tradiciju, nego je pošao u školu i odmah počeo učiti sviranje na guslama.

1844. godine upisao se u franjevačku gimnaziju, koju su još 1766. godine podigli u Osijeku franjevci, prvi širitelji i njegovatelji hrvatskog jezika u Slavoniji. U to vrijeme pjeva u crkvi na koru, uči sviranje na guslama, gitari i harmonici. Presko školskih praznika odlazi u Donji Miholjac k očevom prijatelju, učitelju Becku uz čiji savjet zapisuje narodne popijevke. U to vrijeme je započeo i odbirati svoje životno zvanje. U bjegovoj naravi javlja se onaj nemirni duh koji ga je kasnije kroz čitav život mamio i zvao na nova i nova putovanja i sabiranja svega što je narod kroz duga stoljeća patnji i stradanja stvorio i sačuvao do njegovih dana.

Vrativši se u Osijek upoznao se kao četrnaestogodišnjak i poznatim hrvatskim rodoljubom Pajom Kolarićem. Kako je došlo do tog susreta neka kaže sam Kuhač:

„Koncem godine 1847. ili početkom 1848. osječki tanburaši pomoću rođoljuba (a kasnije narodnog zastupnika) Paje Kolarića izhitriše napjev pjesmi – Miruj, miruj, srdce moje –. Budući da niti tanburaši niti Kolarić ne bijahu vješti kajdam, pomislil ovaj na me, dječaka od 13–14 godina, koji sam svojim gusljanjem i udaranjem u kitaru pozornost svoje okolice ponešto bio obratio na se. Nu budući da niesam donle nikada pokušao ukajditi napjeva, prihvatih ponudu Kolarićevu samo uz taj uvjet, da mi on tu popievku dotle pjeva dok ju se ja na-

* Izvadak iz članka: Iz mojega života i putovanja po Ugrskih Hrvatih. Pisano u Zagrebu dne 15. studenoga 1871. Fran Kurelac.

učim oponašati na guslach. Kolarić to i učini, a ja napjев stavim u kajde. (...) Kolarićeva pohvala za taj moj prvi pokus probudi u meni želju, da više takvih popievaka ukajdim. Koncem 1849. godine, imao sam već i malu sbirku onih domoljubnih popievaka, koje su se tada rado pjevale, a ukajdio sam ih pod nadzorom svoga tadanjega učitelja u Donjem Miholjcu, Ijudine Josipa Becka."

Poslije gimnazije otiašao je na studij glazbe u Peštu, Leipzig, Weimar i Beč. Poslije studija, pun zanosa, znanja i snage, osim sbiranjem narodne glazbe počinje se baviti proučavanjem i znanstvenom obradom svega što je sabrao. Taj njegov rad vrlo se svidio njegovom stricu Filipu, kanoniku i doktoru bogoslovija u Pečuhu pa mu je on oporučno ostavio u naslijedje 10 000 forinti, koje po stričevoj izričitoj želji mora iskoristiti tako da proslavi hrvatski narod, „na diku hrvatskog naroda“! Tim stričevim novcem bila mu je osigurana materijalna baza za potpuno ostvarenje mlađenackih snova o sabiranju pučke glazbe. Prokrstario je čitav Balkan, Hrvatsko Gradišće u današnjoj Austriji i Madjarskoj, posebno dio Madjarske, Austrije i Italije, sabravši ogromno narodno blago.

Za hrvatsku glazbenu kulturu i umjetnost svakao je u njegovom plodnom životu posebno značajno razdoblje od 1870. do 1882. godine, kad je svu svoju umnu i tjelesnu snagu usmjerio za pripremu tiskanja i tiskanje svojih sabranih i harmoniziranih 2 000 narodnih popievaka. Zapanjuje činjenica da je sve materijalne, stručnoumjetničke i tehničke poslove obavio sam, a isto tako u vlastitoj nakladi izdao četiri prekrasna zbornika: „Južno-slovjenskih narodnih popievaka“, u koje je uvrstio 1 600 napjeva, medju kojima i napjeve zabilježene u Hrvatskom Gradišću. Za Gradišćanske Hrvate značajan je još i zbog toga jer je prvo moralno, a zatim i materijalno pomogao da se mogao u Juru 1901. godine tiskati „Kerštjansko-Katoličanski CRIVENI JAČKAR“, koji su pridelili Mihovil Naković, učitelj u Koljnofu i Martin Borenić, učitelj u Kertešu. Kuhač im je bio glavni savjetnik, stručni recenzent i harmonizator preko 260 crkvenih popievaka koje su se pjevale kroz čitavu crkvenu godinu u gradišćanskim crkvama na hrvatskom jeziku.

Kuhač je ustanovio novu glazbenu znanost „Muzikologija“, uveo je u Hrvatskoj za glazbene pojmove hrvatsko nazivlje umjesto dotadanjeg, njemačkog, napisao je životopise svih ilirskih (hrvatskih) skladatelja i glazbenika koji su živjeli i djelovali u dovinu ili izva nje od XVII. stoljeća pa do njegovih dana. Razni stručni časopisi i novine u Hrvatskoj, Madjarskoj, Njemačkoj, Bugarskoj, Češkoj i Šlovačkoj objavili su mu preko 1 500 raznih studija i stručnih članaka, a u rukopisu mu je ostalo preko 5 000 kartica značvenog teksta. Bio je vrstan skladatelj. Neumorno je radio u korist svoga djela koje je opravdano smatrao prilogom nacionalnoj i široj južnoslavenskoj kulturi. Potrošio je u tu svrhu do-

slovno čitav svoj imetak, životareći na granici siromaštva, samo da bi mogao objavljivati svoje knjige skupljenih narodnih popijevaka. Nikad potpuno shvaćen u svome radu, učinio je u svoje vrijeme više nego se od pojedinca moglo očekivati. Veličina mu je i u tome što je narodnoj glazbenoj baštini dao dignitet i vrijednost glazbene umjetnosti i hrvatske nacionalne duhove kulture.

Svojim Južno-slovjenskim narodnim popievkama Kuhač je stvorio kapitalno glazbeno djelo i njime nadmašio sve evropske narode jer niti jedan evropski narod prije njega nije uspio sabrati i tiskati nešto slično kao on koji je to obavio doslovno sam i za svoj vlastiti novac.

Franjo Šaver Kuhač bio je iskren rodoljub i veliki Hrvat, obilno je zadužio povijest hrvatskog naroda. Na žalost, premalo cijenjen u svom vremenu, prepušten je u kasnijim tazdobljima, a to se posebno odnosi i na naše današnje, neopravdanom i nezasluženom zaboravu.

5. Svoj boravak medju, kako je Kuhač napisao, ugarskim Hrvatima on opisuje: „Hćedoh poći u takav kraj, gdje još nisam bio i gdje ima hrvatskoga naroda, a budući da je hrvatska kolonija u Braziliji mojoj kesi nešto predaleka, ja nakanih poći medju Hrvate županije Šopronjske.”

U opisu blagostanja i radinosti doseđenih Hrvata kaže:

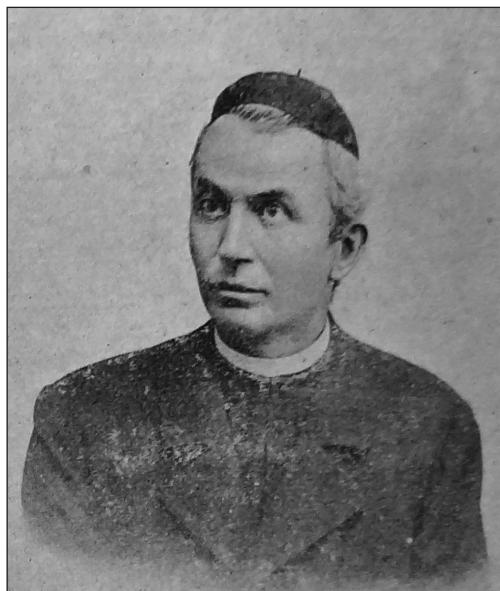
„Hrvati ne hćedoše biti gori od Magjara i Niemaca, da pregnuše biti boljimi od ovih. A to im zbilja podje za rukom: Vinograd i polje obradjeni su da ne bi mogli ljepše, sela i kuće naredne su i čiste. Provoziš li se kroz nekoliko sela, već po vanjštini možeš razpoznati, jesu li ovdje Hrvati ili drugi narod. Sela mađarska pa i njemačka nečista su i nenaredna, kuće su im ništave kolibe, vrt i polje zanemareni. Hrvati se uz poljodjelstvo bave i trgovinom. Mužki trguju marhom i krmadju, žitom i vidom, polaze stoga Austriju, Štajersku, Česku, Moravsku, Ugarsku uzduž i poprieko i Hrvatsku, Slavoniju, Bosnu, Dalmaciju, pa svugdje kupuju ili prodavaju. Ženske pako obskrbljuju gradove Šopronj, Rust, Željezno, Rab, Mošonj, Bečko novo mjesto pa dapače i Beč živežem, povrćem, voćem, kudeljom, mlijom, medom, živadju, jajima itd.” (...) „U ovome kraju dakle, što ga božja ruka napuni tolikim obiljem i toliko čarobnošću, stanuju braća naša Hrvati! Naravna je stvar, da je narod ovdje čvrsta stabla, da se jako množi, a jer slabo znade, što je bieda i nevolja, biljeg zadovoljstva na licu mu se čita.” (...) Zatim Kuhač nastavlja: „Kada je narod ovaj amo došao malo kaže jedna pjesma:

– Od česa se zove to željezno polje?
Vnogi mi bi radi taj početak znati,
Gora, polje, mesto: Železno se zove, (...)
Na gori visokoj tvrdi stan, grad stoji,
Iz koga se vidi po vsem onom polji;
Mesta, sela, kloštri i visoki turni,
Kad sunce izhaja, vse mi se prosvitli. (...)

– Va njem su Hrvati kruto poglativiti.
Iz Hrvatske zemlje vov kraj jesu prišli.
Sad se moru zvati gospoda, ne kemi.
Muži ino žene lipo mi se nosu.
Mladenci, divojke s čizmicani hodu.
Tako su spodobni kot jedni zemani,
Ničter jim ne fali, ča jim srdce želji.
Va njem su hranjeni poglaviti ljudi.
Duhovni i svitski, i lipi vitezi. (...)
'Toga Bog im dal je ovo lipo polje,
Ar su bili sakdan katoličke vire,
Polag ke su va vik gotovi umruti,
Kršćansku svoju karv nemilo 'ztočiti.
Iz koga nam polja Bog daj i Marija
Va nebesku prijeti, gdi je zdenac živi,
Iz živoga zdenca nam se daj napiti,
Ar ki 'z njega piku, ne će žajni biti.
'Z Železnoga polja k sebi nas pozovi
Va nebeske gosti, kadi j' vsega dosti."

U toku svojeg boravka u Gradišću, Kuhač je posjetio preko osamdesetak hrvatskih sela i zaselaka, zabilježio sve njihove – jačke –, plesove i običaje. Međutim, i on je, kao i Kurelac prije njega, postao sumnjiv madjarskim birovima i sucima koji su organizirali potjeru za njim. Saznavši za potjeru dao je „petama vjetra“ te od Šoprona i Jura stigao u Čakovec za nepuni jedan dan. U Čakovcu je od prijatelja bio obavješten da mu je potjera bila za petama do Velike Kaniže, ali da je on ipak bio brži od madjarskih pandura. Čuvši te riječi odmah je nastavio put za Varaždin gdje je konačno odahnuo jer je bio siguran da ga madjarski panduri neće uhvatiti i kao Kurelca strpati u zatvor.

6. **Martin Mersić** stariji rodio se 30. listopada 1868. godine u seljačkoj obitelji u Frakanavi. Nižu gimnaziju je pohađao u Kisegu, a višu i studij bogoslužije

Mate Mersich

završio je u Juru. Kao mladi svećenik bio je kapelan i župnik u Raušeru, Sveticama, Filežu, Štamperaku i Velikom Borištou u koji je došao 1906. godine i ostao do smrti 30. srpnja 1943. godine.

Početkom stoljeća, u suradnji s Mate Meršićem Miloradićem, pokreće „Kalendar svete Familije”, a u isto vrijeme osniva i Hrvatsku čitaonicu. U Šopronu je 1909. sazvao skup hrvatskih intelektualaca na kojem je odlučeno da se počinju izdavati na hrvatskom jeziku „Naše Novine”. Takodjer je u Šopronu 21. travnja 1921. s Ivanom Dobrovićem osnovao „Hrvatsko kulturno društvo”. 1926. god. izdaje „Kalendar svetog Mihovila” i na njegov poticaj je 1927. godine, osnovan – Katoličanski ljudski savez –. Godine 1931. izdaje „Male crikvene i školske novine”. Prigodom proslave 400 – godišnjice dolaska Hrvata u Gradišće, 1933. uredio je i izdao „Zibrane jačke **Mate Meršića Miloradića**”. Godinu dana kasnije je u Beču skupio ugledner rodoljube Hrvate i s njima osnovao „Hrvatsko Gradiščansko kulturno društvo”. U ovo društvo su se učlanili svi Hrvati intelektualci koji su živjeli u Beču i na taj način organizirani oni su lakše njegovali, čuvali i sačuvali hrvatski jezik i ime do naših dana. Martin Meršić stariji bio je i plodan pisac. Napisao je „Nauk katoličansko-kršćanske vjere za selske ljude i

škole” (Jur, 1932), a za liturgijske potrebe „Sveta šetnja za delatne dneve” (Beč-Željezno, 1934). Pisao je i prvi dio igrokaze za školsku mladež, osnivao gospodarska društva i štedionice, organizirao razne tečajeve pa je tako njegov farof (župni dvor) bio kroz desetljeća središte hrvatstva u austrijskom dijelu Gradišća.

7. **Ivan Dobrović** rodio se lo srpnja 1882. godine, u Vulkaprodrštofu gdje je i završio osnovnu školu. Gradjansku školu polazio je u Željeznom, a preparandiju završava 1901. godine u Juri. Bio je učitelj i orguljaš (kantor) u Cindrofu i Mjenovu, a od 1925. godine, nadzornik vjerozakonskih škola lučmanskih i kresturskih dekanata. Od 1938. postaje nadzornik svih hrvatskih škola (konfesionalnih) u Gradišću. Pisac je udžbenike za hrvatske škole: Početnica i prva štanka za I. i II. razred hrvatskih škola, (Jur, 1919), Druga štanka za hrvatske narodne škole III. i IV. razreda u Gradišću, (Beč, 1926), Treća štanka za V., VI., VII. i VIII. razred (Beč, 1929), sadrži uz različita štiva i kratak pregled gramatike. 1923. osnovao je „Učiteljsku radnu zajednicu Veliki Borištof”. Napustivši javne službe počeo je proučavati povijest Hrvata u Gradišću. 1952. objavljena je u Željeznom njegova knjiga „Iz stare domovine u nepoznatu novu”. U ovoj knjizi opisuje prilike u Hrvatskoj prije turskih provala, borbe s Turcima i odlazak naših ljudi s juga na sjever u Gradišće. 1955. tiskana je u Beču druga njegova knjiga „Naši Hrvati u dobi reformacije i prva stoljeća u novoj domovini”. Treća knjiga tiskana mu je u Željeznom 1963. U ovoj knjizi razmatra život Hrvata okruženih Nijemcima, Madjarima, a pomalo i Česima. Njegovi suvremenici nazivali su ga: „hrvatskim hrastom”.

8. **Lovro Karal** rodio se 10. kolovoza 1894. godine, u Velikom Borištofu. Kao dječak boravio je kod strica župnika u Rosvaru i tamo završio osnovnu školu, gimnaziju u Bratislavi, a pravo s doktoratom u Budimpešti. Čitav svoj život bio je na čelu svih akcija koje su narod osvješćivale i koje su branile i štitile hrvatska prava na svim područjima narodnog života. Kao pravnik bio je i aktivni političar i član pokrajinske vlade Gradišća 1928 – 1934. godine. Za vrijeme rata povukao se iz javnog života, a poslije rata postaje Zemaljski poglavnik obnovljenog Gradišća. U razdoblju od 1946. do 1960. bio je predsjednik Zemaljskog sabora, a od 1945. do 1963. predsjednik Narodne stranke. Pisao je članke iz gospodarstva i ekonomije općenito, a nije bilo niti jedne kulturne, znanstvene, političke ili gospodarske akcije koja se provodila za dobrobit Hrvata u kojoj i on ne bi aktivno sudjelovao. Posebno se brinuo za hrvatske škole i tražio da se sve hrvatske škole stave pod hrvarske nadzorništvo. Umro je u Walbersdorfu 17. ožujka 1965. godina.

Miroslav Vuk

O hrvatskogradićanskim narodnim pjesmama i književnosti

Gradićanski Hrvati cijene svoje narodne pjesme kao dragocjenu baštinu svojih predaka koji su sa suzom u oku napuštali stara ognjišta u potrazi za novima.

Medutim u novim krajevima preimenovali su riječ „pjesma” u riječ „jačka”.

Kako je do toga došlo postoji nekoliko tumačenja:

Poznato je da su s prvim doseljenim Hrvatima putovali i njihovi svećenici. Oni koji su bili iz južnih krajeva npr. iz okolice Senja i Novoga, imali su svoje svećenike glagoljaše koji su vršili službu Božju na staroslavenskom jeziku. Kad je u crkvama bio staroslavenski jezik ukinut i kad se uveo latinski, tad je narod slušao svog svećenika pjevati na „djačkom”, „školskom” jeziku, slušao je pjevanje djačke pjesme. Čim bi netko, bilo gdje, zapjevao na latinskom jeziku, narod bi odmah rekao da je to „DJAČKI” i tako je djački ili dijački, odnosno djačka pjesma postala „JAČKA” kao samostalna imenica i s vremenom potpuno potisnula iz govora riječ „pisma” olo „popivka”.

Slijedeće tumačenje temelji se na činjenici da je u srednjem vijeku na svakom velikaškom dvoru živio jedan pismen čovjek, obično je to bio svećenik ili njegov pomoćnik „djakon”, koga su nazivali „dijak”. On je osim pisanja raznih dokumenata, naredbi, ugovora itd. pisao i pjesme u čast svojih gospodara, posebice za svečane zgodne vjenčanja, lovova i slično. Tako su od dijačkih pjesama nastale riječi: dijačka, jačka i jačiti. Spomenimo da je takav dijak-vojnik Ferenac Črnko bio u Sigetu u službi Nikole Šubića Zrinskoga i zahvaljujući njemu svijet je saznao istinu o sigetskoj bitki.

Već ranije spomenuti Grgur Mekinić „Pythiraeus” izdao je u „vlasschien sztroszku: Dussevne peszme psalmi ter huale izdania diachke...” 1609. godine i opet 1611. godine, „Dryge kniige dussevnih peszam, pszalmov himnussev ter huale zdania diachkim...” i tako su i kod Mekinića DIACHKE postale JAČKE.

Do naših dana se samo u jednoj gradićanskoj popijevci sačuvala riječ „poju”, a ne „jač”, to je božićna popijevka: Rodilo se je Ditešće, koja se sačuvala zahvaljujući **Juri Vajkoviću**, učitelju i orguljašu u Bizonji (hrvatsko selo blizu Bratislave), koji je početkom XIX. stoljeća za svoje potrebe napisao čuvene crkvene pjesmarice, iz kojih se u kasnijim desetljećima prepisalo više starih hrvatskih popijevaka nestalih u staroj domovini, a jedino su se sačuvale u Jurinim pjesmaricama i kasnije se našle u svim hrvatskim crkvenim pjesmaricama tiskanim od početka XX. stoljeća do naših dana bilo u Zagrebu, bilo izvan Hrvatske. Zbog topline koja izbjija iz napjeva i teksta popijevke „Rodilo se je Ditešće” do-

nosim u prilogu popijevku u izvornom obliku kako ju je zabilježio i harmonizirao naš Jura pred skoro 200 godina.¹

Malo poznat, a zaslužan učitelj, koji je takodjer živio i djelovao medju Hrvatima u madjarskom dijelu Gradišća na prijelazu XIX. u XX. stopeće, **Filip-File Sedenić**² prvi je napisao povijest književnosti Gradišćanskih Hrvata pod naslovom: „Naši pisci i naša književnost”. Knjigu je započeo pisati oko 1900. godine, iz tiska je izašla u Šopronu 1912.

U predgovoru kaže:

„Z-našega hrvatskoga roda, ovde va Ugarskom se je mnogo piscov i jačkarov rodilo. Bilo je zmed njih i onakovih, ki su se z-svojom dibokom znanošćom va prostranjem okrugu gibali, ki su z-ovom velikum znanošćom, vsemu človičanstvu na veću hasan željili bit. (...)

Nut – hvala Bogu! – sad ur morem pokazat ovoga (hrvatskog op. ur.) naroda književnost i predpostaviti vse naše mile pisce i pesnike.

Primimo zato draga bratja, primi mili narod „NAŠI PISCI I NAŠA KNJIŽEVNOST” imenovanu knjigu dobrovoljno!

Budući da je ovo jedina knjiga u kojoj se nalaze i zapisi najstarijih narodnih pjesama, donesenih iz stare domovine u nove krajeve, donosim nekoliko sadržaja koji su se usmenom predajom prenosili s koljena na koljeno u razdoblju od 1500. godine pa do 1900. godine.

¹ Jura (Juraj) Vajković (Trajštof, 22. travnja 1799 – Trajštof, 29. rujna 1875). Sa četrnaest godina starosti imenovan je u rodnome selu za pomoćnog učitelja. Uz rad u školi polazio je u više razrede srednje škole i učio glazbu.

Od 1815. do 1818. bio je učitelj i orguljaš u Bizonji (hrvatsko selo kod Bratislave), gdje je napisao svoje rukopisne pjesmarice crkvenih popijevaka. Iz ovih pjesmarica crpila se početkom XX. stoljeća u Zagrebu gradja za velike zbornike crkvenih popijevaka: „Virginij Matri” (Zagreb, 1921.) i „Hrvatski crkveni Kantual” (Zagreb, 1934). U povijesti školstva u Gradišću on je bio jedan od najmladijih učitelja (čudo od dječaka), a prezaslužan je što je sačuvao svojim sunarodnjacima u staroj domovini na desetke starih srkvenih pučkih popijevaka, pravo biserje u današnjoj hrvatskoj crkvenoj glazbi. Kao učitelj službovao je i orguljaš u Pandrofu, Trajštofu, Ciklešu, Santaleku i Pinkovcu.

Umire u Trajštufo, a poslije svog plodonosnog života, u naše vrijeme, potpuno je zaboravljen.

² Filip (File) Sedenić, (Mali Borištof, 19. kolovoza 1862 – Peresteg, 16. lipnja 1920). Bio je učitelj i orguljaš u Lakindrofu iz kojeg je 1888. uputio poziv svim učiteljima Gradišća da zapisuju stare crkvene popijevke. Suradnja je bila uspješna. Na temelju sabranih zapisa uredio je rukopisnu pjesmaricu koja je kasnije bila glavni izvor materijala za „Kerštjansko-katoličanski crikveni Jačkar” koji su u Juru 1901. godine izdali Mihovil Naković i Martin Borenić.

1902. izdao je zbirku crkvenih pjesama „Svete ceremonije”, 1912. u Šopronu izdaje „Jačke” – „Našemu slavnomu rodu i narodu preporučene”. Najpoznatiji je postao svojom knjigom „Naši pisci i naša književnost” (Šopron, 1912). U ovome djelu prikazao je životni put i rad 92 znamenita Hrvata iz Gradišća koji su djelovali na kulturnom polju od početka XVI. stoljeća pa do njegovih dana. Zahvaljujući Sedeniću ostale su nam sačuvane i neke stare hrvatske legende, bajke i romance koje su prvi doseljenici donijeli iz stare domovine sve do obala Dunava i Bratislave.

File Sedenich 1911 Pereszteg

Spomen ploča Juri Vajkoviću na crikvi u Trajštofu

Marija i brodari

Šetala se j' Marija
gori, doli uz morje,
vidila je brodare:
„Bog pomozi, brodari!
Preveste me vi
za miloga Ježusa,
za dragoga Kristuša!”

„Ne vozimo mi
za miloga Jezuša,
za dragoga Kristuša,
neg vozimo mi
vse za biele pineze!”

Prisukala Marija
svoje sveto Krilce,
zagazila va morje,
prid njom se je razjalo,
za njom se je zaljalo.

Puhnuli su vietri tri,
nit veliki, nit mali.
Potopu se brodari,
kriču, viču brodari:
„Pomozi nam, Marija,
za miloga Jezuša,
za dragoga Kristuša!”

Odgovori Marija:
„Neka vam sad pomoru
vaši bieli pinezi!”

Ova pjesma (legenda³) je svakako nastala u staroj domovini i sa sobom su je donijeli Hrvati iz sjeverne Dalmacije ili Primorja. Sigurno je da djeca prvih do-

³ Legenda je priča u kojoj se spominju povijesni junaci ili povijesni dogadjaj za kojeg obično nema podataka u pisanoj povijesti, nego samo u narodnoj predaji.

seljenika, rodjena u Gradišću, nisu imala prilike vidjeti more, osim rijetkih furmana, ali su sačuvala ono što su čula od svojih predaka. Nažalost, danas je malo onih koji su čuli za učitelja i orguljaša Filipa Sedenića i njegovu knjigu, a za pjesmu Marija i brodari, današnja generacija u Gradišću jedva da je o njoj gdje što pročitala.

Hrvati širom svijeta s posebnim štovanjem slave svetog Jurja viteza i mučenika. Iz zemlje srebrne, tj. Bosne, najvjerojatnije je donesena u Gradišće ova narodna pjesma o svetom Jurju i zmaju.

Sveti Jure i zmaj

Veseli se, zemlja ti srebrena,
kako jesi na glasu od davna
vsu kršćansku viru raspoznała.
Eto tebi lipo protuliće,
protuliće, Jurjeva te išće.
Ča će tebi Jurjeva donesti?
Tihe rose, dubrave zelene.
Va dolinah snigi potaliju
i po šipku rožice procvaju.

Zmaje leži va mutnom jezeri,
iz jemera glavu podiguje,
proti gradu okom zagleduje.
Proti gradu kralja Širinskoga,
kralje nima sina jedinoga
samo jednu kćerćicu jedinu,
mora ju dat zmaju za deseto.
On ju šalje na to polje ravno:
„Ajme meni, dite moje dragو,
kamo oće bielo lice tvoje?”

Šetala se po tom polji ravnom
i za sobom jagnješće peljala,
zastal ju je vitez Juraj sveti
ter joj veli vitez Juraj sveti:
„Zač se plačeš, prelipa divojka?”

„Ne pitaj me, neznani delija,
moram čekat zmaja vodenoga,
ja ču njemu biti za deseto.”

„Nisam ti ja neznani delija,
neg ja jesam vitez Juraj sveti,
češ se s mojim križem prekrižiti,
hoćeš moga Boga vjerovati?
Ja ču tebe zmaju otimati.
Sidi doli u zelenu travu,
češ ti meni konja počuvati,
ako bi ja junak pozaspaval,
zbudi mene, prelipa divojka.”

Ona mu je konja počuvala,
pozaspal je Juraj vitez sveti.
Kad se začne jezero mutiti,
splakala se prelipa divojka,
pala suza na Jurjevo lice,
onda se je prebudil junače
ter on sede na svoga konjička.

Zmaj je zišal iz vode pomutne,
prebode ga Juraj svojim mečem,
konju ga je na rep navezao,
nosil ga je kralju Širinskomu.

„Ovo si mi kralje od Širine?
Eto tvoga boga vodenoga,
eto tebi kćerčica jedina!”

„Eto tebi bieli gradi moji
dostoji se da se po njih šećeš,
eto tebi moj prstenak zlati,
dostoji se na desnici tvoju,
eto tebi kćerčica jedina,
dostoji se da ju budeš ljubil!”

„Al ja neću toga ni jednoga!
Neg zazovi dosta duhovnikov
da mašuju maše za sve duše.”

Ova pjesma (bajka⁴) zapravo je jedna od stotinu inačica, koje nalazimo kod svih evropskih naroda, u kojima se veliča Jurjeva hrabrost i plemenitost.

Nažalost, niti ovu pjesmu nitko ne zna u Gradišću iako je sveti Juraj vrlo čašćen medju našima, a njegovim imenom se kiti i grad Jur (Győr) u Madjarskoj.

Slijedeće narodne pjesme, sačuvane usmenom predajom do naših dana, žive kod naših Hrvata na sjeveru uz Dunav ali i u okolini Jastrebarskog i Novog Vinodolskog. Tako je u nekoliko inačica pjesma: Grličica grkovala, poznata pod više sličnih naslova u čitavom Pokuplju, oko Ozlja, Karlovca, Jastrebarskog pa do Svetе Jane.

Grličica grkovala,
grkujući zrnce brala.
Izrasla je žuta dunja
pod njom raste lipa roža.
Tebe čedu potergati
junaki po za krljače
i divojke na niedrašca.

Sad mi gremo v goru više,
v goru više, na vrhunce,
v gori ćemo vince piti
iz mozanke i kafrke,
lipo vince muškatela.
Blagoslovil dragi Ježuš,
Marija ga natočila.

(Ovu narodu pjesmu možemo svrstati u romance⁵)

⁴ Bajka je nevjerojatna (fantastična) priča u kojoj se javljaju čudesna bića (čarobnjaci, divovi, patuljci, vile zmajevi itd.) i dogadjaju se čudesna zbivanja.

⁵ Romanca je lirsko-epska pjesma ljubavnog sadržaja, karaktera, s veselim, sretnim završetkom.

Slično je i s pjesmom „Ča je Jivi teško” (Umre Jive – Ive – jedini u majke). U Gradišću se koncem XIX. stoljeća samo recitirala i do danas zaboravila, a u Novom Vinodolskom se i danas pjeva dvoglasno uz svirku „vele i male sopile, s napjevom u istarskoj ljestvici⁶.

Zanimljivo je da su stari Novljani još početkom ovog stoljeća kazali za tihu kišu-rosulju „godina” kako kažu i danas naši u Gradišću.

Iz Novog Vinodolskog:

Rominjala j' tiha godinica
po lipom vrtu Ivanovom. (...)
Umre Ive, jedinac u majke. (...)
Pitala ga j' njegva stara majka:
„Je li tebi zemlja dodijala?” (...)
„Nije meni črna zemlja teška, (...)
već je meni, majko, dodijala
teška kletva mlajahne divojke.
Kad uzdahne, tada zemlja sahne,
kada, kune, do Boga se čuje,
vaj do Boga i Dive Marije.”

Iz Gradišća:

Ča je Jivi teško

Umre Jive, jedini od majke.
„Je li teška ta črna zemljica?”
„Ni j' mi teška ta črna zemljica,
neg mi teška divojačka kletva.
Kad proklinje, do neba se čuje,
kad govori, nebo se otvoril!”

⁶ Sopila (sopela) je narodno glazbalo iz Istre, Hrvatskog Primorja i okolnih otoka: Cresa, Krka, Raba i Paga.

Kod sviranja uvijek sviraju dva sopca: „jedan – sope – u „malu”, a drugi u „velu sopilu”. Sopila ima dvostruki jezičac i proizvodi prodorne tonove, a ugodnena je u tzv. istarskoj ljestvici koja se sastoji od tonova: e¹, f¹, g¹, as¹, b¹, ces².

Prilozi: Popijevka: Rodilo se je Ditešće i himna Gradišćanskih Hrvata: Hrvat mi je otac...

U ovome stoljeću su razni melografi na područjima gdje žive Hrvati zabilježili do naših dana preko pedesetak inačica pjesama koje opisuju Ivinu smrt, ali su većinom pod naslovom: „Djevojačke kletve” ili „Kletve divovačke”.

Simpatične su i stare dječje brojalice koje su pastiri na velikim pašnjacima između Kisega, Šoprona, Bratislave i Jura recitirali prilikom razbrojavanja u svojim pastirskim igrami.

Vuk sidi na cesti, čižme šije nevisti,
nevista se raduje, zutra si je obuje.

Kod igre skrivača bila su popularna ova razbrojavanja:

Vrbo, vrbovača
va hrastovih hlača,
va brezovi vienci,
va železnom pasci
ću te zakovati,
nigdar van puščati.

— · —
Miš biži po palici,
buču nosi na glavici,
miš hukne,
buča pukne!
Bište, dico, van,
vas svit je poljan!

Spomenimo i dvije ljubavne pjesme koje su se sačuvale do naših dana, ali su ujedno i popijevke (jačke) jer im je nepoznati stvaralač iz naroda nadodao napjev.

Kad sam počel junak
k ružici hoditi,
si su ljudi rekli
da će moja biti.

Kad sam počel kašnje
ružicu proziti,
onda su mi rekli
da ne more biti.

Ako je od Boga,
neka bude s Bogom,
ako je od ljudi,
neka je Bog sudi!

Slijedeća jačka ispjevana je u šaljivom tonu. Iako počinje s ljudima i vukom, glavni likovi su mila i mili.

Vsi su ljudi rekli
da su vuka stekli.
neg je jedan rekal
da jim je protekal.

Vsi ljudi su rekli
da j' gora gorila,
to se j' moje mile
žužnja črljenila.

Vsi su ljudi rekli
da j' gora glušala,
to j' moga miloga
jačka zaspivala.

Vsi ljudi su rekli
da j' zora zorila,
to su mi se miloj
lica črljenila.

Na početku stoljeća stariji Hrvati u Gradišću voljeli su recitirati pjesmu o pastiru Ivanu (Jivanu). Ova popijevka živi i danas u Hrvatskoj ali se u tekstu umjesto majke, sestre i drage spominju vile koje su mu srce ispile.

Gradišćanska inačica, prema zapisu Filipa Sedenića s kraja XIX. stoljeća glasi:

Lipo je nebo kinčeno,
pod njim je polje široko,
po njem se pasu ovčice.
One nimaju pastira,

pastir je legal spavati.
Zaspal je dičak Jivane,
budila majka Jivana:
„Stani se, sinko Jivane!”

,Neka me, majka, zbudjati,
tri su me tuge morile.
Prvi ste bili, majka, vi!
Vi ste mi srce skinuli.
Druga je bila sestrica,
ona je srce držala.
Treća je bila ljubica,
gorka je suze točila.”

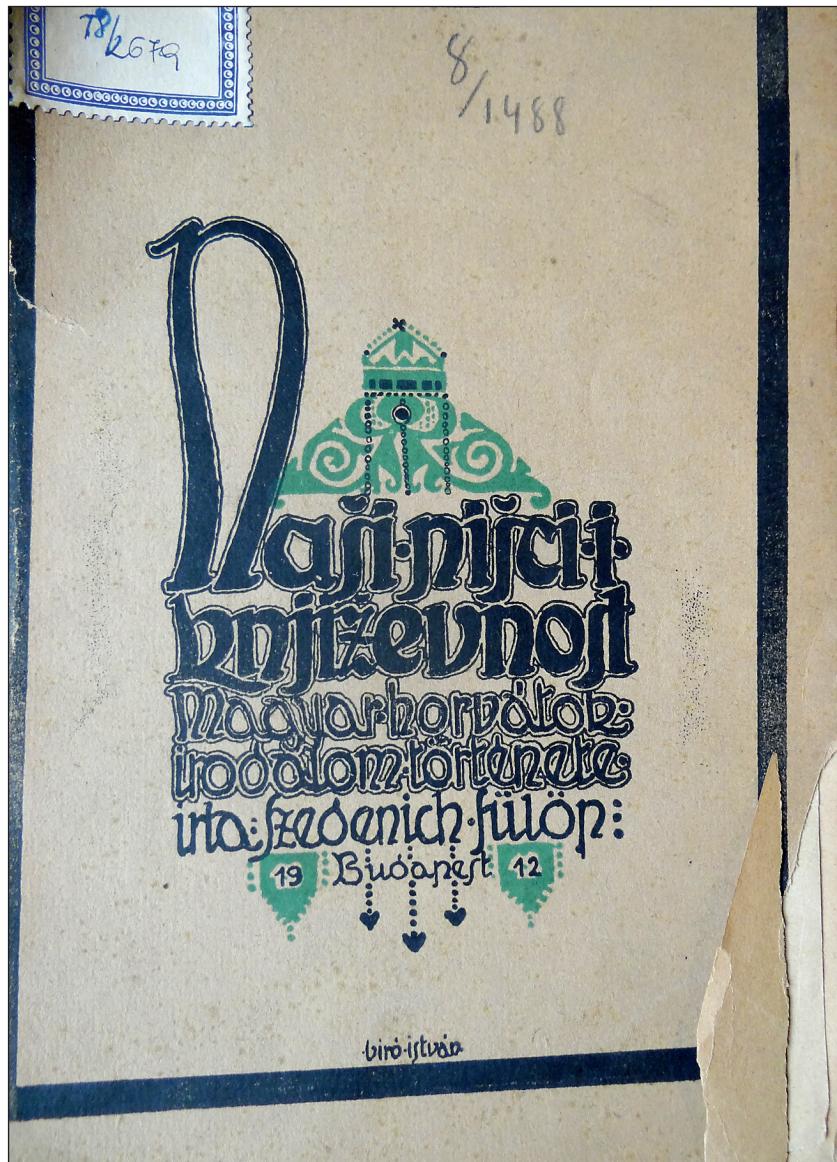
Sigurno je da su tekstovi ovih pjesama ili jački doneseni iz stare domovine, ovi tekstovi bili su i uzorci kod stvaranja novih sadržaja kojima su se nadodavali napjevi ili iz stare domovine ili su bili skladani potpuno novi i tako su kroz stoljeća radjane i stvarane nove jačke, JAČKE GRADIŠĆANSKIH HRVATA. Ove jačke popisane su sa svojim tekstovima i napjevima prvi put unatrag skoro 400 godina u svim hrvatskim selima u madjarskom dijelu Gradišća u ovo naše vrijeme. Pobilježio ih je i uvrstio u veliku pjesmaricu pisac ovih redaka.

Na uzorima prikazanih i sličnih usmenih narodnih jački počela se javljati početkom XVIII. stoljeća u Gradišću hrvatska književnost. Jedan od najpoznatijih hrvatskih pisaca iz početka XVIII. stoljeća, koji je osim pjesama pisao povjesna djela, autobiografske zapise, putopise i razne znanstvene rasprave, bio je **Gabrijel Kolonović Šenkvički**. Njegovi preci su zbog stalnih turskih haračenja oko 1550. godine napustili okolicu Kostjnice i otišli do Malih Karpat u današnjoj Slovačkoj. Gabrijel se rodio 1698. u obitelji seoskog plemića. Školovao se u Juru i Bratislavi, a isusovačku akademiju je završio u Trnavi. Čitav život je neumorno pisao i osim povjesnih tiskanih djela ostavio je u rukopisu preko 10 000 kaligrafski napisanih listova, koji se sada čuvaju u benediktinskoj opatiji u Panonhalmi kod Jura i Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti. Bio je nazvan: „neumornim djelatnikom na polju znanosti.”

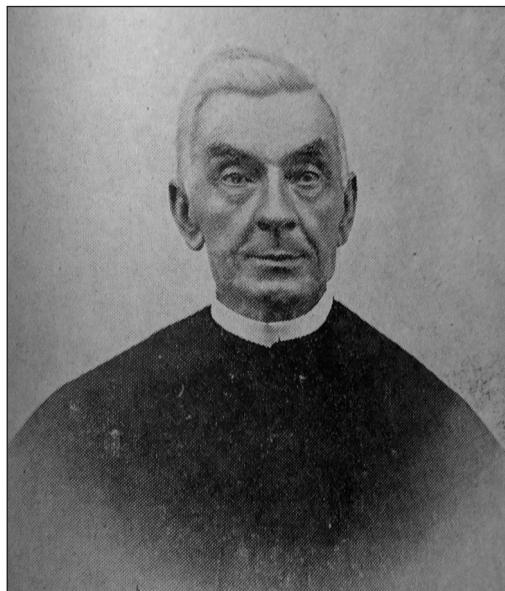
Poslije njega javilo se medju hrvatskim sinovima više redovnika koji su medju svojim narodom aktivno djelovali na kulturno prosvjetnom polju:

Filip Vezdin (Cimof u Gradišću, 1748 – Rim, 1806), karmelićanin, pionir evropske indologije i osnivač studija komparativne indoevropske lingvinistike.

Jože Ficko (Boreč u Prekmurju, 1774 – Prisika, 1843), svećenik, napisao je

Szedenich Fülöp Naši pisci i književnost

Mate Karal

„Pregled Sztaroga Zakona aliti Hassnoviti nauki...” i „Kratak Pregled Novoga Zakona aliti zsitak i nauki Jezusa...”

U predgovoru prve knjige piše: „Za vasz mali sereg szlavne Gyurszke Biskupie Hervatzki Narod szu ove Knyige piszane...” Napisao je molitvenik „Nova Hisza Zlata” (izašao u 14 izdanja), zatim „Razlaganye velikoga Katekismusa”, „Marianszko Zvetye aliti Pobosne Molitve...” U rukopisu je ostalo preko 150 njegovih pjesama, zatim znanstveni radovi iz prirodopisa, zemljopisa i povijesti.

Svjetovno štivo kod naših Hrvata u Gradišću javlja se u školskim udžbenicima i posebno 1806. godine kad je izašao „Novi horvaczki kalendar na leto po narodjenju Krisstusa 1806.”

Dvije godine kasnije rodjen je u Bizonji, 1808, „veliki pretelj horvatzkoga naroda” **Mate Drobilić**, prevodilac i pisar u upravi Mošonjske županije u Stalom gradu Mošonu. On je prevodio priče „povidaljke” s češkog i njemačkog jezika na hrvatski jezik i tako je u razdoblju 1856 – 1876. uredio i izdao sedam knjižica s naslovima „Csudnovito Godanye Groovicze Genovefe”, „Zabentani Princzi”, „Godanye Czeszara Oktaviana” i dr. Ovim svojim knjižicama Mate je svojim sunarodnjacima darovao pisani riječ šaljivog i poučnog sadržaja na ma-

terinskom jeziku u time stvarao novu čitalačku publiku. Umro je u Starom gradu Mošonu 1891. godine.

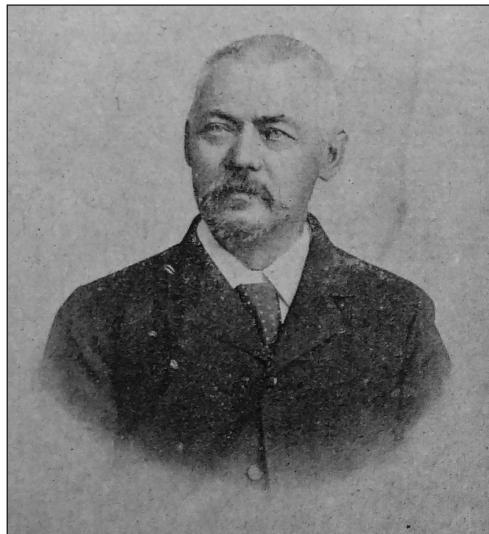
Posebno veliki i iskreni hrvatski rodoljub bio je **Mate Karal** (Veliki Borištof, 1827 – Filež, 1911), svećenik, pisac i pjesnik, neumorni njegovatelj i širitelj hrvatske riječi ne samo medju Hrvatima nego i Madjarima i Nijemcima.

U isto vrijeme djelovao je i **Gašpar Glavanić** (Štikapron, 1833 – Vorištan, 1872), svećenik i dugogodišnji profesor preparandije u Šopronu. Napisao je „Početnica za katoličansku školsku mladost“ (Beč, 1858), „Pervi štanka“ (čitanka) i „Evangelja, epistole i štenja“ (Beč, 1860), „Prirodopis za hrvatske škole jurske biskupije“ (Budimpešta, 1873), zalagao se za reformu jezika u Građiću po uzoru na novi Gajev pravopis, ali ga je prerana smrt u tome spriječila.

Potrebu prijelaza na Gajev pravopis uočio je i **Mihovil Naković** (Veliki Borištof, 1840 – Koljnof, 1900, učitelj, orguljaš i pisac školskih udžbenika. Posebno se zalagao da se kod pisanja uklone stari madjarski znakovi i uvedu novi, npr. sz, zs, cs itd. Madjaroni su se toj namjeri usprotivili, a Naković im je odgovorio: „Neki zgovaradu s tim, da je staropis laglje neg novi. Tako „zs“ je laglje neg „ž“, „sz“ je laglje neg „s“, „cs“ je laglje neg „č“ itd. Koliko truda ima učitelj dok ditetu zapamti sz, zs, cs, ch, pak velu da je to laglje neg novo ž, č, č, š...“

Mihovil Naković kántortanító

Mihovil Nakovich

Nažalost, politika i madjarizacija su bile jače od Nakovića.

Spomenimo nekoliko naslova školskih knjiga i molitvenika koje je Naković za vrijeme svog plodnog života napisao: „Pocsetnica” ... (Željezno, 1873), „Zemlyopisz za hrvatske narodne skole” (Željezno, 1873), „Prirodopisz” (Pešta, 1873), „Jacskar, narodne jacske za hrvatszku mladoszt. Pobrane i Hrvatskoj mladosti preporucsene od Mihovila Nakovicha skolnika” (Stari grad Mošon, 1876), „Podučavanje u jezikoslovju. Za učitelje i školare” (Željezno, 1877), „Duhovni venac” (Željezno, 1877), „Druga štanka...” (Jur, 1880), „Novi duhovni venac” (Željezno, 1886), „Zlatna koruna” (Željezno, 1887), „Prva molitvenica” (Željezno, 1892) itd. Značajan je i veliki kantual: „Kerstjansko-katoličanski crikveni jačkar”, u kojem se nalaze 263 duhovne popijevke, koje je na temelju zapisa Filipa Sedenića uredio u suradnji s učiteljem **Martinom Borenićem** (Cagerštof, 1850 – Pajngrt, 1939), koji je također pisao školske udžbenike i vjerno služio narodu iz kojeg je potekao sve do svoje smrti.

Medju znanstvenicima, piscima i pjesnicima, sinovima hrvatskog naroda u Gradišću najznačajniji i najpoznatiji je svećenik i dugogodišnji župnik u Hrvatskoj Kemlji **Mate Meršić Miloradić**. (Frakanava, 1850 – Hrvatska Kemlja, 1928).

Kako je svaki čovjek vezan s krajem i zavičajem iz kojeg je potekao, a isto tako i sa sredinom u kojoj živi i djeluje, tako je i Miloradić bio posebno povezan sa svojim župljanima Hrvatima, a ta povezanost zrcalila se i danas se zrcali u njegovim pjesmama koje je isključivo pisao za njih i zbog njih. Misao vodilja bila mu je kako da sačuva nacionalnu svijest i zaustavi propadanje materinskog jezika. Uporan i radin, hrabar u iznošenju svojih misli pred svjetovnim moćnicima, napisao je o hrvatskom jeziku slijedeće:

Naš jezik kroz vijeke star,
je mudrosti pun ormar.
Da ti pamet ta jezik
i prez škole i prez knjig!

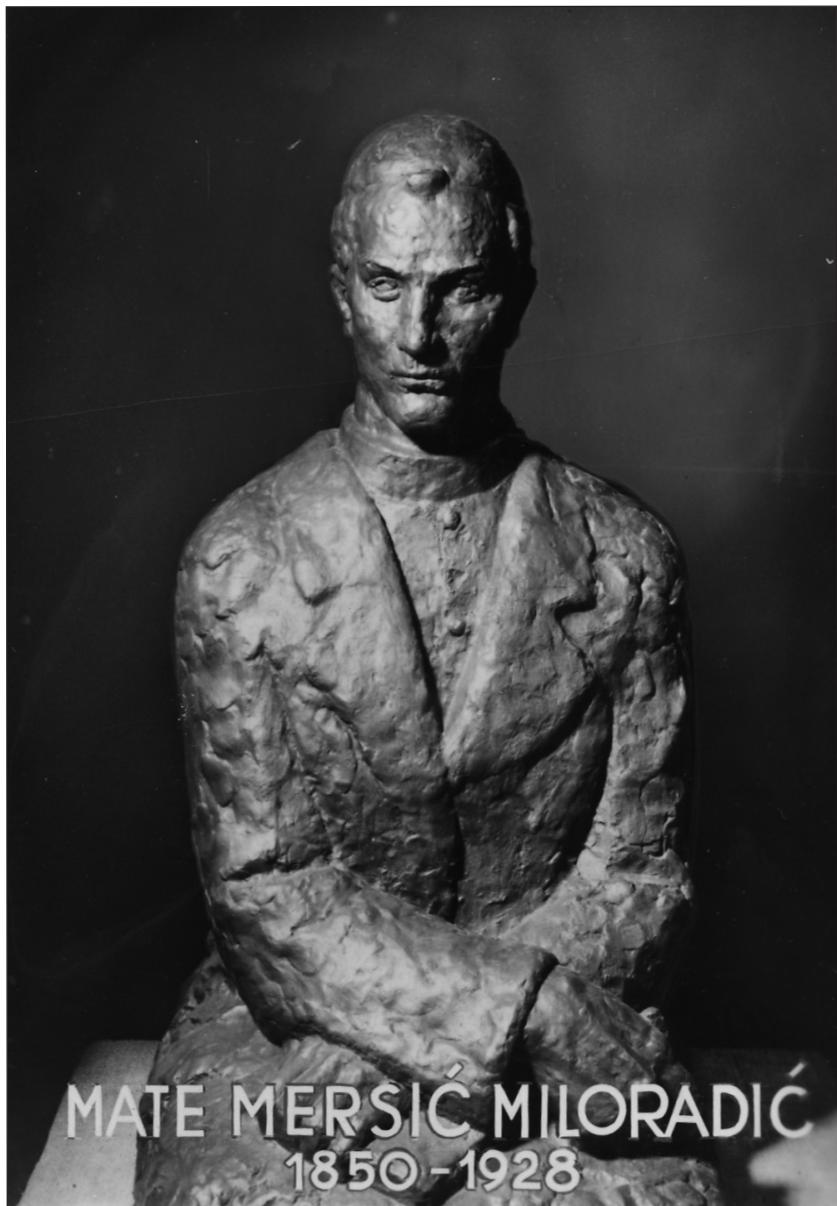
Glete, to je ča željim
s jačkami pokazat svim.
Prost živari naš jezik
sam, prez škole i prez knjig!
Ta jezik bi rad zatrt?!
To je zlo i grib na smrt!
Je kulturi lomit vrat,
je oltare rušit, žgat!

I dok se Miloradić perom i djelom borio da sačuva nacionalnu svijest i materinski jezik, vlasti su radile suprotno, a on je ovu gorku istinu opisao ovako:

Nas Hrvate a diaspose
tuji duh zatapa.
Naše kraje, naše gore
već ne kaže mapa.

Još zornije je to naglašeno u slijedećim njegovim stihovima:

Zašal sam va kolo Juri:
Ugri, Nimci, ja Hrvat!
Sam kot mišić med maćkuri
živil sam va halaburi,
vsim na srdu, vsim na jad!

To ča jesi, punktum, jesi!
Stvaraj, skrivaj, kako ćeš!
Poj na vrbi, hruške tresi,
reci zecu: „Jaja nesi!”
Skoči s kože, kriči: „Heš!”

Slavi jesmo, naša mati
jedna je, ne dve, ne tri,
nij morala, ki nam krati
da budemo složni brati.
Hrvatizam nj to grih!

Miloradić je uporno govorio svim Hrvatima u Gradišću: „Hrvati, vi ne samo da imate pravo slobodno reći da ste Hrvati već je to i vaša sveta dužnost.” Na očuvanju narodne svijesti su se uz njega isticali već spomenuti Mate Karal, zatin **Martin Meršić stariji** (Frakanava, 1868 – Veliki Borištof, 1943), svećenik, književnik i narodni prosvjetitelj, **Anton Grubić** (Kalištrof, 1874 – Filež, 1929), svećenik, književnik i pisac hrvatskih udžbenika, **Ivan Mušković** (Veliki Borištof, 1848 – Hrvatski Židanj, 1930), svećenik, književnik i pisac hrvatskih udžbenika, **Ivan Dobrović** (Vulkaprodrštof, 1882 – Sauerbrun, 1967), učitelj i orguljaš, pisac udžbenika za hrvatske učenike u srednjim školama i **Ivan Vuković** (Klimpuh, 1876 – Pandrov, 1957), učitelj i orguljaš, skladatelj Miloradićeve: „Hrvat mi je otac i Hrvatica mat.” Posebno je značajan po svojoj pjesmarici sa 106 pojdevaka izdanoj u Beču 1924. godine: „Jačkar za hrvatske škole Gradišća.”

Spomenuti rodoljubi a Miloradićem na čelu izdali su za novu 1910. godinu a Juru prvi broj hrvatskog lista „NAŠE NOVINE” u kojem je bila objavljena i Miloradićeva budnica:

O Hrvati, narod mali
stanmo gori, dost smo spali!
Prestat more dugi san!
Zora puca, bit će dan!

Novo ljeto, nove muke,
dane su nam dvoje ruke,
branmo se na svaku stran!
Zora puca, bit će dan!

Ki nam tlači vjeru svetu,
ćedu čut va novom ljetu:
Kršćenik sam, ne pagan!
Zora puca, bit će dan!

Ki nam tlači dom naš sveti,
ćedu čut va novom ljeti:
Črni Judaš, cuki van!
Zora puca, bit će dan!
Ki nam tlači rod naš sveti,
ćedu čut va novom ljeti:
Svoj svojemu bud podan!
Zora puca, bit će dan!

Sveta vjera, Dom, Rod mili
va tom ljetu Bog udili
da vam čuva svaki stan!
Zora puca bit će dan!

Nažalost, izbio je prvi svjetski rat i prekinuo izlaženje „Naših novina”. Hrvate u Gradišću su podijelili na tri dijela, u tri države: Austriju, Madjarsku i Čehoslovačku. U to vrijeme on pjeva:

Ljetos, lani i preklani
po zemlji i oceanu
tekli su va krvi dani.
O, koliki su poklani,
cunjavci i poderani,
po baraka, gladni vani,
va Sibiru, Turkestani (...)
Na to majka sine hrani?
Bože, Bože, Čuj: Obrani! (...)
Eloi, lama sabaktani!

Rat je završio, a madjarska revolucija počela je progoniti svoje vlastite svećenike i redovnike. Bili su hvatani i ubijani kao najgori neprijatelji vlastitog naroda. Ni u to teško vrijeme mržnje i progona Miloradić nije napustio svoj „hrvatski narod”, ostao je s njim u dobru i zlu. Ostao je u Hrvatskoj Kemlji,

koju je **Mate Feržin** (Pajngrt, 1900 – Raspork, 1976), liječnik, književnik, od 1922. do 1942. urednik „Hrvatskih novina”, opisao ovako: „Hrvatska Kemlja! Mala priprosta crikvica, mali farof, slamom pokrite hiže, blatne ulice, vse malo i neznatno – ovde je bil zaprt duh ki je letil prik celog svita, ki se je zdizal u višine i dibine, u človičanske nature i duše da iznajde istinu i pravicu!”

Meršićeve „Zibrane jačke”, odnosno „Jačke” objavljivane su poslije njegove smrti triput: 1933., 1955. i 1978. godine. Kako je bio ugledan, poznat i priznat znanstvenik pod konac života se s posebnim elanom počeo baviti lingvinistikom. Spomenimo da je, sada već daleke 1880. godine, u Juru objavio „Udžbenik fizike za hrvatske škole”. Bavio se i matematikom, geometrijom, astronomijom, filozofijom i glazbom. Svoje znanstvene radove pisao je i objavljivao na hrvatskom, latinskom, engleskom, francuskom, njemačkom i madjarskom jeziku. Ipak za svoje Hrvate je najznačajniji kao svećenik i pjesnik. (Spomenimo i to da se za vrijeme njegova života selo Hrvatska Kemlja zvalo i službeno tradicionalnim preko 350 godina starim imenom „Hrvatska Kemlja”. Poslije njegove smrti preimenovano je u „Kemlja”, tj. „Zemlja”, a poslije pobune i dolaska na vlast Janosa Kadara „Kemlja” je preimenovana u „Kimle” a ova riječ ne znači baš ništa niti na madjarskom, a još manje na hrvatskom jeziku. I tako je opet u ove naše dane jedno hrvatsko selo u Gradišću nestalo sa službenih zemljopisnih karti.)

Miloradić je u svojim pjesničkim ostvarenjima pisao slikovite i jasne stihove. Bio je pravi seljački sin, a mnogostruki znanstvenik. U njegovo vrijeme Hrvati u Gradišću nisu imali izrazito gradjanskog durštenog sloja jer su svi ondašnji intelektualci bili seljačkog podrijetla, pa su oni kao i običan puk objeručke prihvaćali Miloradićeve jačke, jer je pisao jasne slikovito, metaforične i iznad svega vrlo pjevne, melodiozne stihove. Zbog toga su mnogi skladatelji uglazbljivali njegove stihove, neke je uglazbio sam, a veliku većinu sam hrvatski narod. Tako je on i nehotice obogaćivao i glazbeni floklor Gradišćanskih Hrvata, kod kojih u naše vrijeme upravo glazba doživljava svoju renesansu. Stajao je i danas stoji na braniku hrvatstva i hrvatske riječi daleko od majke Hrvatske. Počiva medju svojima u Hrvatskoj Kemlji, na groblju koje voda rukavca Dunava tiho i neumorno nagriza i potkopava. Vjerujem da se to neće početi dogadjati i Miloradićem i njegovim djelom.

Poslije Miloradića javilo se medju našim Hrvatima mnogo pisaca i pjesnika. Imenujmo već spomenutog **Lovru Karala**, doktora prava, (Veliki Borištof, 1894 – Walbersdorf, 1965), **Martina Meršića**, mladnjeg, svećenika i kanonika željezanskog kaptola, (Frankanava, 1894 – Željezno, 1983), **Ignaca Horvata**, svećenika i književnika, (Mali Borištof, 1895 – Gornja Pulja, 1973), kao i

Ferdinanda Sinkovića, svećenika, pjesnika i skladatelja,) Koljnof, 1911 – Koljnof 1993), on je predstavnik današnjeg naraštaja. U njegovoj zbirci pjesama „Otajni ribolov” (Pinkovac, 1982) nalazimo:

Propadjemo ili smo već propali?
Sve manji smo i tako narod mali,
kot ovca ku vuču na kruto klanje
ne cvrcnemo ter nas je sve manje.

Hrvati a Gradišća, posluhnite glas:
„Za žitak nam ide, propast ili spas!
Kot gavrani črni proroki klepeću:
Za par ljet Hrvata nij u Gradišću!”

Sinković uvidja i osjeća svoju nemoć u sprečavanju propadanja materinskog jezika:

„Biser na laptu shranjeni
je materin jezik.
Zamini ga, zgubit ćeš već
neg kinč zemaljskih dnik.”

Neustrašivo i oštro reagira na poteze austrijske vlade koja u posljednje vrijeme provodi prikritu i otvorenu asimilaciju:

„U našim nam seli zapiraju škole,
ar centralizacija j' novi idol.
Stuguju nam stijene, sve prazne i gole,
domaći je dom zastavan i gol.”

Napisao je mnogo priča za djecu i odrasle, nekoliko drama i skladao „Simfoniju u h-molu”, dvije mise za mješovite zborove i instrumentirao svoje vlastite popijevke za razne orkestre.

Na kraju spomenimo **Pavla Horvata**, (Vedešin, 1930 – Sopronkövesd, 2009) svećenika, dekana, pjesnika i donedavnog najistaknutijeg čuvara hrvatsva u mađarskom dijelu Gradišća. Propjevalo je on kao i svi spomenuti pjesnici iz unutarnje potrebe, ali je svojoj poeziji namijenio zadaću da bude čuvar jezika u kojem je nasala i da uz taj jezik veže sve one koji mu pripadaju. Budući da je odabrao životno znanje samotništva, služenju Bogu i radu za narod, on pjeva:

Vlč. Pavao Horvat s Šimom Šimunićem

Izabranik Božji sam,
trpim, radim, ali ne zaman.
Bog me kripi, Bog me jača,
neće ostat moja plača.

Gledajući stvarnosti u oči, Horvat dolazi do spoznaje da hrvatski jezik polaganio i tiho odumire u mnogim hrvatskim selima, posebno je za njega bolna istina da se to dogadja i u njegovu rodnome selu Vedešinu. U pjesmi „Plać Vedešinca“ pjeva:

Ni tečno, ni točno
ne znam po hrvatski,
ar s dibine sam došao
kade je blizu pakao.

— . —
Vedešin, Vedešin,
Hrvatske Majke sin
gorko se plače za te,

ar za sto ljet Bog zna
gdo će mislit na te!
Gdo će mislit na nas
tužne Hrvate?!

Kao odličan propovjednik često je pozivan u susjedne župe u kojima žive Hrvati da bi u svojim propovjedima podržao vjeru i probudio nadu u bolje sutra, a pišući na materinskom jeziku i produžio je život jezika upravo o ovo naše pre-sudno vrijeme posebno za naše u Madjarskoj.

On je bio i glavni inicijator i organizator oko skupljanja narodnih jački i zahvaljujući njemu one su otete zaboravu.

Osim tih spomenutih čuvara hrvatstva bilo je, a i danas ih ima znanih i neznanih, koji su radili žrtvujući život za svoj narod. Mnogi su u posljednjih 45 godina zbog toga bili proganjani, zatvarani, nestali.

I upravo zahvaljujući tim zatočenicima hrvatske riječi možemo vjerovati da će sjeme hrvatstva zasijano u gradišćanske brazde nicati i donositi plodove novim naraštajima, da će hrvatska riječ odjekivati nad gradišćanskim njivama duboko u dudućnost.

Ovaj prikaz o našoj braći Gradišćanskim Hrvatima darujem onima koji možda nisu čuli o njima ili nisu znali punu istinu o njihovom stoljetnom životu u tudjini.

Darujem i onima koji o njima znaju, ali ne haju za njih. Te posljednje podsjećam na Miloradićeve stihove:

Hrvat mi je otac i Hrvatica mat,
a ja sam njeva krv i vjerni sin Hrvat!
Za moj hrvatski rod ću živit, ću umrit.
Zakriknut ću hora! Da čuje cijeli svit!

Miroslav Vuk

Mačkovec, 1930 – Zagreb, 2005

Rodilo se je Ditešce

Uvjerenje
J=68(56)
Harm. u Suzonji obz. 1818.
Gavrilo Zmajović

Ro-di-lo se je Dite-še pustoj šta-li-xi,
ru-men cvitak Divojčice u pol-noćici.
Li-po po-ju an-de-li: Slava Bogu na nebi,
a mir ljudim dobre volje, ovdi na zemlji! —!

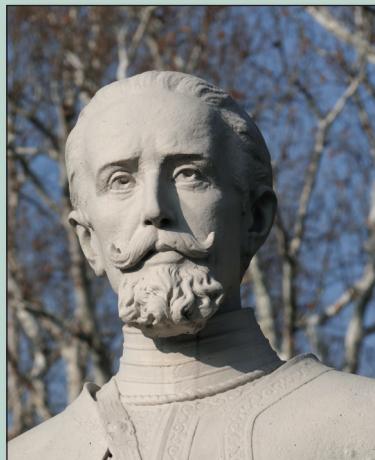
1. Rodilo se ju Ditešce pustoj štalici,
romen cvitak Divojčice u polnoćici.
Lipo poju andjeli: Slava Bogu na nebi,
a mir ljudim dobre volje, ovdi na zemlj! —!
2. Va Betlemu, va štalici toči suzice,
Diva, Mati milo glieda svoje Ditešce.
Lipo poju andjeli: Slava Bogu na nebi,
a mir ljudim dobre volje, ovdi na zemlj! —!
3. Med volakom i oslakom željno stuguje,
vse stvorene ko je stvoril, ga ne miluje.
Lipo poju andjeli: Slava Bogu na nebi,
a mir ljudim dobre volje, ovdi na zemlj! —!
4. Anda mi se v naši sarcah v Betlem spravimo,
milo Dite va jaslicah si pozdravimo.
Lipo poju andjeli: Slava Bogu na nebi,
a mir ljudim dobre volje, ovdi na zemlj! —!

M. M. Miloradić

*I. Mestrovic: Povijest Hrvata
A horvátok történelme*

*Nikola Jurišić
kapetan Kisegu*

Grobničani u Kisegu / Grobničani barátaink Kőszegen

Oratorijski zbor Sv. Marka u Frakanavi kod Miloradićevog pilja

Sinkovits Ambrus

Dnevnik iz I. Svjetskog boja (odlomci) **Šinković Ambruš (tetac Ambruš)** **(1889-1983)**

Kada sam ne tako davno s jednom grupom ponovo pohodio naš seoski muzej, u slučajnom okidanju fotoaparata, što sam do tada sto puta ponovio i siguran sam da sam i ovaj detalj, tj. ovaj dnevnik već više puta fotografirao, pao mi je u oči tekst i to izraz Goražde.

Što to može iskati Goražde u Koljnou? – upitao sam se u sebi. Zatim Višegrad itd. Ovo je nešto interesantno – govorio sam u sebi i odmah pitao Moniku Egrešić, kulturnu referentnicu sela, da ako je moguće, ja bi cijelu knjižicu fotografirao. Ona mi je rekla, da je ovaj tekst već prije nekoliko godina fotokopirala i da će mi ga dati. Tako je sve počelo.

Brzo mi je proradio mozak i prisjećao sam se da taj čovjek mora biti i moj rođak i to brat moje prabake, koja se isto prezivala Šinković, samo je udajom dobila imena Tauber.

Čitav dnevnik sam pročitao za nekoliko sati i moram reći, da je jako interesantan. Ponajviše zbog stila i načina pisanja skoro pa cijelog I. Svjetskog rata.

Tetac Ambruš je bio žilav visok i izdržljiv čovjek i služio je u brdskoj lovačkoj diviziji, tako da su dnevno morali marširati po više desetaka kilometara, kako će se to u tekstu i vidjeti.

Napisan je koljnopskom čakavštinom, pravim seoskim jezikom naših starih, koji je pomiješan s njemačkim riječima. Ispod dnevnika piše ovako:

Ambruš Šinković (1889. – 1983.)

Bio je va prvom svitskom boji. Za soljdata su ga opet pozvali 28-oga julija 1914. odakle je domon došao 1-oga novembra 1918. Njegov put, sve čine i trpljenja je napisao va svojem dnevniku. Ovo je prepisao va svoju tјeku 1920-oga ljeta. Va boji je bilo i drugi ljudi iz sela, od kojih se je isto spomenuo

Ovom prilikom ćemo pokazati odlomak iz dnevnika prepisan na kompjutoru, bez korekcije pravopisa i nekoliko slika same kopije i originala.

Spominak od boja leta 1914. toga

Leta 1914 Julija 28 smoga sam einrukau va tužni boi 29.toga smose Šoproni kot regementa 76.toga va 48. kasara javili veljek su nas vizitirali isume tauglji našli i sunas veljek odprimili kmagazinu i sunam ausristungu prednas hitili zieusamsiju ziz tužnim sercem i samse šau upravit katsmobilni ubličeni kosunas otpeljali va Vintkasare 30.toga sunas opet va 48.kasare noći smo van na dvori spali zvečera sam biu doma 31.voga Jutro u 6. ura smojimali fergatarung i smo veljek prisegli a u 7 uri i 30 minut smojimali abmarš sipon štacion na štacijoni je biu vas Šopron van inas su va bogone naložili u 8. ura smo se ganuli ziz Šoprona. Koljnof Cenka Livir Sambotel. Nagy kanizsa kanizsi smo dostali minaš pak krez vaganirali u 9 ura isunas vergatali smo prošli krez sarajevu najednu šinokoš na šinokoši je ur naš Regiménat 76 na nas čekau onde su nas uredili kasno ve-

čera one smo prignoći bili 2 goga u noći u 9 ura smojimali alarm i marš Sarajevo, neizat na štacion i su nas veljek eivoganerali u 10 ura knoći smose odvezli krez 68. mostou krez brige smose skros vozili 3 toga jutro u 6. ura smose us jedan visok brig vozili najednoč od live strani su začali va zuh tako striljat da su krez ubloke neg frcale kugle skroz lakoma se je morau veljek cuh zustavit a

mi ... kije kuda kudai perlje van mogau ... smo skakali i veljek jedan us drugoga nati brig ali vidili nikoger nismo došli smo doli zbriga i smo skupa se na jedan kup seli inanje povidau kako se moramo va boju ponašat a jako vruće je bilo katje biu fertik koveli moja dica sada imamo velik marš 4 toga smo načinili 27 km piše do varoša Goražda jako je vruće bilo katsmo goraždu došli kosumi ramena krvava bila od ristunge nošnje onda smo ristunge natla vergli tersmose išli umivat pak smojili pak smo spali na dvori 5 toga smo išli patroljerat 23 kilometare knoći smo opet goraždu došli 6 toga smo opet išli patroljerat 15 kilometarof u 10 ura jutro smo došli ziz Serpski komedaži skupa nasje bilo 7 muži a njije bilo 12 muži setsmo striljali jedan va druge dokleg smojimali patron akadsunam svalile kosmo jedan drugoga ziz gveri tukli mismo morali proteć 2 sunam ustrijljili a 5 smo srično naizaddošli 7. oga u 4. ura jutro ... kosuju tili perlje oni kušat akonitila fergiftana bit kosmose imi tili napit zač Serbi utili već ku vodu pret nami fergiftat, 8. oga u 3 ura jutro abmarš vas dan na brig z brig visoki su bili do 1600 metarof trudni žaini gladni smo tili tako bit da nismo

tili jedan drugoga poznat si moreta premislit ča smo mi tužnjaki terpit morali zavolj drugi

9. toga smo išli ols baon forkut I. Zug od 11 kompg Leidinand Kern kome-dand 48 kilometarof u 10 ura vajednoi lozi smo došli ziz komedaži skupa smo jedni va druge striljali noh mise vojujemo ur za 2 ure bože čaćebit Leidinand je rinuh a zanjim smo imi bižali polozi neizat dokleg smi sikupa došli koi prošlo 8 uri dugo 3 muži sunam falili 10.toga sam biu betežan 32 kilometara marš smo-jimali ali ija sam morau ziz šnjimi 11togaš jejimala 59 Brigada od napomoć poit ali doklek smo mi tamo knjim došli kosu morali Serbi bižat zgorkai bilo 273 muži 12. toga smo jimali 37 kilometarof od 3 jutro do 11. noći niš jili va dan knoći smo plisnju kruh fosali 1 liba 6 muži a oficiri su rum koga bi bili ...

13. toga smo 13 k.m. ist ali smo kres putovanje smo čudaputi ziz sebi skupa došli pred noćum smo naše 2 bošnjake našli sujim bili nosi uši poriženi pak su-bili ziz nami ou dan isu pak umerli 14 toga smo mašerali 19 k.m. odpodne u 5 ura smo došli kvaroš Višegrad vajednoi dibinii smo brignoći stisnuti bili 15. toga na veliku mašu u 3 ura jutro smo jimali kafe pak smose dali Zbogom naput jako vruće jebilo odpodne smo naše 4. bošnjake striljili zač kat nam nisu tili povidat kaisu Serbi ar znalisu va ognji nismo bili ali krež vas dan sam biu 6. puti

16. toga smo jimali rostok (Rasttag?) 17 toga smo jimali opet veliki marš od podne smobili gladni minaža nismo dostali došlismo dojedne ovčeve črede Mierte Guitof je 3 ouce uloviu tersmo veljek na palici pekli katsmo spekli kosmo kanili jist a soli nismo jimali stesmo holjt zbogom pres soli jili ali namje bilo prez soli dobro ali drugi dan smobili sih betežni

... 9. toga septembara su Serbi opet začali ami vanje u 12 ura sam stoper čul dasu karola egresits varuku nastriljili nas su onda serbi pobili mismo morali se sranjat danas Serbi nisu tako vidili aš binas bili se postriljali takosu bili na ugre serditi od 2000. muži nas je ostalo 900. 10 toga smosi neiper pogledali jelisu Serbi oš na brigu Rožariji alinjinibilo terpili gladni trudni višivi betežni 12 toga smonajednom mestu ostali 13 toga smo opet ziz serbi skupa došli onda smose zavojevali otoi bilo us Rožanj brigu najednom manjem 9.20. visokom mismojimali 6 mertve 8 naranjeni 20. sunamji ulovili 14. toga smo jimali tih front 15 toga su Serbi kanili front prebit ali nisuga mogli ajakoi curilo 16 toga smo jimali opet velik oganj na brigu cvituru 886m od 9 ura do 5 knoći naši sujimali 12 mrtvi a 5 zgubljeni 17 toga u 3 ura jutro je najednuč tuliko Serbou došlo dajijoč toliko nisam vidiu ča knam nasje malo bilo setsmo jimali Rükzug smo bižali ča do 8 juta dovode drina onde smo stali tresmo se veljek neizad obernuli ou dan su Miertu Guidovoga va nogu 18. toga smo opet neiper kudaismo neizad bižali 19 toga smo dostali zapovid rauno na brig jagodnu došli smo mi i do briga jagodna ali nen brig gori smosaki tili ... noh uo brig će ča kervi stat dokleg ga mi dobenemo takoi i bilo visok je biu 1092. m. a dužičakje 42.k.m. 20 toga smo opet spoberali na brig ali morali smose na pou brigu zakopat

21. voga smose opet zapudili čado špica ali serbi sunas tako ziz bombami da suse neg takali mertyvi doli 22. opet na novo ali i onda nišlo zadaje u 3 dan da oš niš nismo jili a brig bi radi daga zadobienemo ursmosih bili Betežni ki smo oš živili Ou dan su Jivu Egrešits varuku ... 14 toga (oktobara) smo mertve zakapali pak naranjene na brigade onštolj nosili 15 toga sambiu vani na feld vahi rietko su striljali. 16.toga su patrolji skupa došli 17 toga je bilo tiho 18 toga tili koč sitit 19 toga jebiu mir ali jakoje bilo zima snigaloje vasdan ačemerne čeplje samjimau 20.toga samsi biu kaisu ubijali po čriva paksamsije ziz Franz. Grubicevem skupa pekli. 21.oga samsa tumbaka kupiu z 5 funat nišnisu striljali 22. smo pohajali os zime kot mokre kokoše 23.toga nišnibilo 24.toga sam od Katice čukaladi paket dostau 25. toga mir. 26.toga je jako snigalo 27moga je bilo smerzlo 28.oga jebiu mir 29.toga jebiu mir 30,toga sume Piekom komandirali odpodne smo 31voga smodošli Divizione piekom kdrini neizad onde sunas veljek met prave pieke uredili jasam došau onom pod ruke skim sam biu Trebinje termije išlo dobro 1 Novembaria 1914. leta smo kruh piekli jasam od vesielja kotsam biu gladan 3. lipze najednuč pojui 2 oga smo piekli 3.toga 4.toga 5.toga 6.toga 7.oga 8.oga 9. toga 10.toga 11.toga 12.toga 13. toga smojimali obmarš do sela Krasnik smojili 23 kilometare katsmo tamо došli kotsmo veljek kruh piekli. Ali ziz utrovau od petrolja mukum zač kat su Serbi bižat morali kosiveć ote muke nisu mogli sobum zet ter suju ziz petroljom poljali ter je tako kruh vonjau ali drugoga nibilo tersmo morali takovoga...

Tako je naš Abruš došao u Valjevo, Kraguljevac, Šabac, Mitrovicu, Rumu, itd dalje na skoro sve fronte I. Svjetskog rata, od sjeverne Italije do Galicije.

Sinkovits Ambrus naplójáról

Sinkovits Ambrus egy hegyi vadász ezrednél szolgált az I. Világháborúban. A naplót, melyet írt a kópházi falumúzeumban eddig többször is lefénykéztem, de csak idén egyik vendégszoport vezetésénél tünt fel a Goražde szó. Tudtam, hogy egy bosznia-hercegovinai városról van szó. Kicsit jobban megnéztem az írást és egyre több város mint pl. Sarajevo. Visegrad, Kraguljevac stb. neve kezdett feltűnni. A kiállított napló alatt ez a felirat:

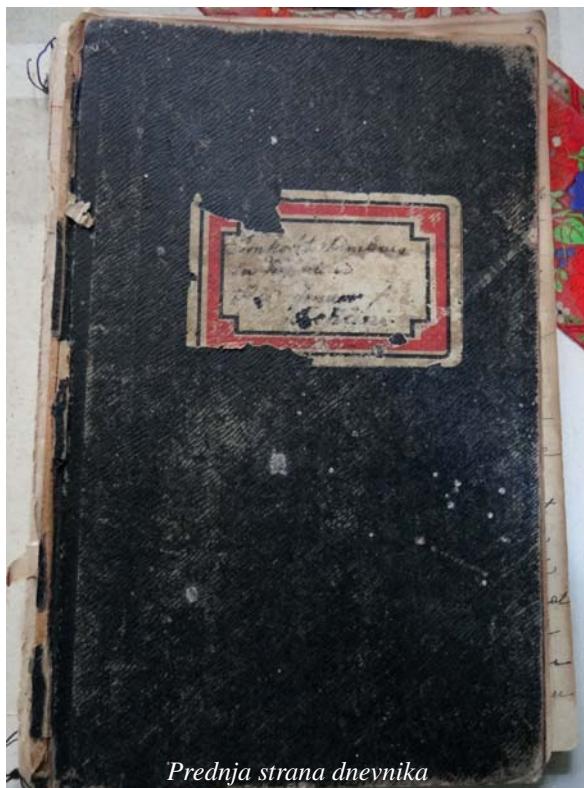
Sinkovits Ambrus (1889-1983)

Részlet vett az I. világháborúban. 1914. július 28-án hívták be ismét katonának és 1918. november 1-én tért haza. Az eseményeket, a megtett utat, személyesítőit naplójában rögzítette, majd 1920-ban ebbe a füzetbe másolta át. A háborúban több helybeli lakossal volt, akiket szintén megemlít a füzetben.

Ambrus bácsi, ahogy a faluban nevezték szikár, kitartó, magas termetű, jó kedélyű ember volt. Sok minden lejegyzetelt a vele megtörtént dolgokból, így olvashatunk ma, majdnem 100 évvel az események után helyi horvát dialektusban íródott autentikus háborús történésekről, kópháziak véletlen találkozásáról több száz kilométerre távol szülőfalujuktól.

Sinkovits Ambrus bejárta az I. Világháború majdnem minden frontját, így járt a Monarchia minden zugában, Bosznia-Hercegovinában, Szerbiában, Montenegróban, Macedóniában, Albániában, Észak Olaszországban is. Időközben kiderült, hogy dédnagymamám testvére, így rokonok is voltunk, ill. vagyunk. Sajnálom, hogy nem találkozhattam vele a mai tudásommal, hogy megkérdeztem volna őt, mit érzett ősapáink földjén Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában menetelve, régi hegyeinket és völgyeinket, síremlékeinket látva.

25. toga nasje mera. pbudim u s uva
 jutro kros vodan jije spalo. 125. mazi
136. toga je Šive Egresits span, 137.
 medai pokoi vekovcini ma. To bodo
 brigu 27. moga. smo jimali jake velike
 oganj uosmo bili tako sutri dase nis
 mo jedan drugoga normali 28. moga
 smo jimali mali sustaji dan. 26. mer
 toe 49. na ranjeni 135. uloujenci a 12.
 jije ubnorito 39. toga smo ubili si
 kismo oš rivici da imose dat ulovit
 uve takova vonjba bila poetnami
 da je bila kolera betek metnomi odrađe
 smotili ut gane ut od muke. kije
 tiv povodu poti sutili sakoga ustrijelit
 30. toga smo bili od. 2. Brigadou toč
 60.000. tisuć muri 620. muri. ponisan
 smobili tako doveći nismo jedan drugo
 ponat tili od Reg 101. Reg 70. Reg 12. Reg 14.
 Reg 11. Reg 57. Reg 8. Reg 73. Reg 69. Reg 76. Reg 19.
 Reg 17. Reg 48. i takodajce. 31. vrha. sevec nis
 mo ranio marli. Beljani tako stigli
 Originalni tekst

Dr. Tóth Imre

Nyugat-Magyarország és a korridor kérdése

Nyugat-Magyarország kérdésével a nemzetközi szintéren elsőként Archibald C. Coolidge, az amerikai békeküldöttség Bécsben járt tagja hozakodott elő, még 1919 januárjában. Coolidge a terület Ausztriához csatolásáról küldött jelentéseket a konferenciára, ahol így Wilsonnak is módja lett megismерkedni a kérdéssel. Hasonlóan tájékozódott az angol kormány is, mely Thomas Cuninghame főmegbízott révén szerzett információkat Nyugat-Magyarországról.¹ A terület átadásának javaslata annál is inkább használható ötletnek bizonyult, mivel általa mód nyílt az elsősorban cseh politikusok által követelt ún. korridor-tervek meg- hiúsítására.

A déli és északi szláv területeket összekötő folyosó gondolata feltehetően már 19. század közepén felmerült értelmiségek között és egyetemi hallgatók körében. Az elkezelések történeti gyökerei az egykor nagymorva birodalomig (mely kiterjedt a mai Csehország, Szlovákia és Magyarország területére, sőt legnagyobb kiterjedése idején – egyes szlovák és cseh történészek szerint – a mai Románia, Lengyelország, Ausztria, Németország, Szerbia, Szlovénia, Horvátország és Ukrajna kisebb részeit is magában foglalta), illetve a lengyel területektől az Adriáig nyúló (Csehországot, Morvaországot, Sziléziát, valamint a Babenberg-ház tartományait: Ausztriát, Stájerországot és Karintiát magába olvasztó) II. Ottokarféle középkori királyságig nyúltak. A tervezet – noha a térségen szép számú horvát lakosság élt – nem etnikai, hanem stratégiai és történeti érvekkel igyekeztek megalapozni. Előbbi a németek és a magyarok szérválasztását, illetve a csehek Trieszt és Fiume felé vezető tengeri összeköttetését, utóbbi pedig a magyarok megjelenése előtti szláv településterület helyreállítását szolgálta volna. Ha valamiért, akkor a német „imperizmus” keleti (balkáni) törekvéseinek megakadályozása, Németország és Kelet-közép Európa a izolálása miatt elvileg számíthatott a franciak támogatására. Kérdés volt azonban, hogy ezzel egyidejűleg milyen félelmeket keltettek a tervezetek Európa nagyhatalmai körében?

¹ Ormos Mária: *Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Győr, 1990, Gordiusz, 20. o.

Az Osztrák-Magyar Monarchia fennállása alatt mindenestre ezek az álmodozások természetesen nem számíthattak sikerre. Az első világháborút közvetlenül megelőzően, 1914. június 7-én, Karel Kramář – a későbbi Csehszlovákia első miniszterelnöke – terjesztett elő egy csaknem negyven oldalas memorandumot az orosz követnek. Ebben olyan nagyszláv állam eszméjét vázolta, mely a cári korona égisze alatt egyesítette volna a lengyel, cseh és szlovák területeket. Bulgária és a szerbek által létrehozott délszláv állam kapcsolódása révén – a tervezet szerint – egy hatalmas, „Nagyszláv föderáció” jött volna létre. A két államcsoporthoz kapcsolatát nyugaton a „Korridor” lett volna hivatott biztosítani, mellyel egyben Ausztria és Magyarország különválasztását is el lehetett érni. A Trieszt és Fiume felé közlekedési útvonalaknál is szolgáló sáv azonban – el lentében a későbbi korridorterkekkel – elsősorban osztrák területeket (például az Alsó-Ausztriai iparvidéket és a 400-600 000 cseh lakossal rendelkező Bécset) a foglalt volna magában.²

A Kramář és Václav Jaroslav Klofač háború előtti közép-európai rendezési tervében szerepelt korridor ötletét az emigrációba vonult Tomáš G. Masaryk vetette fel Rober William Seton-Watsonnak, a Közép-Kelet Európával foglalkozó befolyásos angol történésznek. (Masaryk még külföldre távozása előtt találkozott Ivan Lorkovič horvát parlamenti képviselővel, hogy jövőbeni terveiket – közöttük a korridor-terveket – egyeztessék. 1914 decemberében Lorkovič átadta a területi igényeket alátámasztó térképvázlatokat és a nyugat-magyarországi horvát falvak statisztikai adatait tartalmazó iratokat Masaryknak. Utóbb Rómában és Párizsban is sor került cseh és délszláv politikusok – közöttük Masaryk és a későbbi SZHSZ-külügyminiszter, Ante Trumbić között.³

A cseh politikus az elképzélés lényegét később kifejtette az angol kormány számára készített, 1915. május 3-i memorandumában is. Ebben gazdasági megfontolásokra is kitírt, hangsúlyozva, hogy a projektummal össze lehet kapcsolni az iparilag fejlett cseh és a mezőgazdasági termelésre berendezkedett szerb, horvát területeket. Az elgondolás Eduard Beneš „Détrusez l’Autriche-Hongrie!” című vitairatában is megjelent, 1916-ban.⁴ A Pozsony és Zágráb közötti korridor terve jelentős magyarországi területek, Pozsony, Moson, Sopron, Vas és Zala egy részének elvételre árán volt csak megvalósítható. Az így kialakított

² Gerald Schlag: *Aus Trümmern geboren... Burgenland 1918-1921*. Eisenstadt, 2001, Burgenländisches Landesmuseum. / Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland (WAB) Band 106./ 240-241. o.

³ Uo. 242. o.

⁴ Ormos 1997. 9. o.

területsáv északi része a csehszlovák, a déli a szerb-horvát államhoz került volna.

A későbbi győztes államokban néhány értelmiségi, például a francia Louis Leger, a *College de France*, és Ernest Denis a *Sorbonne* tanára karolta fel a cseh elkövetésekkel. Ók 1917-ben olyan pánszláv konföderáció szándékával is előálltak, mely integrálta volna Lengyelországot, Csehszlovákiát, Jugoszláviát, Bulgáriát, esetleg Romániát és Görögországot is. Az államszövetség észak-déli összeköttetését a korridor biztosította volna.⁵ Beneš 1918 októberében, a Monarchia kapitulációja után, javasolta a szövetségeseknek, hogy Olaszország felől észak felé, Csehország irányába törjenek előre, és kerüljenek a még hadat viselő Németország hátába. Az indítvánnyal a szláv korridor útját is megpróbálta egyengetni.⁶

Annak ellenére, hogy a korridor gondolata tartalmazott nagyon sok kidolgozatlan elemet is, nem halt el a háború befejezése után sem. A horvát politikusok közül elsősorban azok támogatták, akiknek élénk cseh kapcsolataik voltak. Közülük a legfontosabb szerepet Stjepan Radić – a Horvát Népi Parasztpart, majd Horvát Köztársasági Parasztpart vezetője – játszotta. Radić 1918. decemberben utazott Prágába, hogy a két ország közötti összeköttetésről tárgyaljon. Radić és Dušan Simović ezredes, a zágrábi szerb katonai misszió vezetője a cseh hivatalos köröket tájékoztatta a horvát elkövetésekkel. „A Muraközben élő horvátjaink az úgynevezett korridorban Pozsony a mai Bratislava és Varasd között élő horvátokkal együtt, tehát Szlovákia és Horvátország között, biztosítanák a szabad és tartós gazdasági és vasúti összeköttetést Csehszlovákia és Jugoszlávia között.” - írta önéletrajzában Radic. Simović ezredes igyekezett fátiszt teremteni a kérdésben azzal, hogy a Radić kezdeményezésére közbenjárt a Zágrábi Nemzeti Tanácsnál egy – a Balkán felől átvonuló – cseh dandár a Varasd–Csáktornya–Szombathely–Sopron–Pozsony útvonalon megszállva tartsa a leendő korridor északi részét. A javaslat szerint a Nemzeti Tanács csapatai szükség esetén megszállnák a Muraközt, a Murán túli területet és a korridor déli részét. A tervet a zágrábi vezetés elvetette és utasítást adott a csehek lefegyverzésére, akik ezután a Maribor–Graz–Bécs vasútvonalon térték haza.⁷

A cseh delegáció a béketárgyalások 1919. februári meghallgatása során előterjesztette a területre vonatkozó követeléseit. (Beneš 1918 decemberében 150

⁵ Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, 2001, Osiris. 58. o.

⁶ Schlag 2001. 247. o.

⁷ Kollnhofer Vince: A gradistyei horvátok és a magyar-osztrák határkijelölés. Doktori disszertáció. Pécs, 2008. Kézirat. 60–61. o.

példányt abból a könyveckéből is szétosztott a tárgyalások résztvevői között, amelyet egy Hannuš Kuffner nevű író készített még 1918 tavaszán, „Államunk és világbéke” címmel, és amely Berlintől Budapestig terjedő nagyseh állam terveit tartalmazta) Ezek annyiban különböztek a korábban leírtaktól, hogy az addig 150-200 kilométer széles, Győrig, illetve a Balaton-felvidékig húzódó területsáv kb. 100 kilométer szélesre szűkült. Észak-keleten Mosonmagyaróvárig, a dél-keleti zónában Nagykanizsáig terjedt.⁸

Amikor a háború után a kérdés – a csehszlovák delegáció jóvoltából – újból előkerült, nem volt olyan nagyhatalom, mely támogatta volna. Ellenezte az amerikai békéküldöttség, Wilsonnal az élen, s szintén elutasította Nagy Britannia kormánya és tárgyalódelegációja. Wilson részben a kontinens kettészakadását akarta részben egy nagyszláv birodalom létrejöttét megakadályozni. Utóbbit ugyanolyan veszedelemnek tartotta, mint az Oroszországra támaszkodó szláv tömböt. Azzal, hogy Wilson és az amerikai delegáció elvetette a korridor gondolatát, zöld jelzést kapott Nyugat-Magyarország Ausztriához csatolása. Angol politikusok (Harold Nicolson és David Lloyd George) igazolhatatlannak, sőt szégyentelennek és képviselhetetlennek tartották az elképzelést. Erkölcsi kifogásai mellett attól is tartottak, hogy a folyósó jelentősen hozzájárulna a térség (az egykor monarchia területének) gazdasági széteséséhez.⁹

A közvetlenül is érdekelte Olaszország pedig a leghatározottabban tiltakozott az elképzélés ellen, mivel a Monarchia megszűnésével kibontakozó ambícióinak mindenfajta hatalmi szerveződés – így a nagyszláv birodalom is – útjában állt volna.¹⁰ Az olaszokat ráadásul a Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz fűződő fejszült viszonyuk miatt is nyugtalanította egy olyan területsáv létrehozása, mely katonai szempontból veszélyeket rejthetett magában. Az olaszok a „kisebbik rossz” elve értelmében pontosan a korridor elkerülése érdekében egyeztek bele végül Burgenland osztrák birtoklásába.¹¹ Ezen az álláspontjuk mellett mindenügig, az 1921. július i. kormányváltás, Della Torretta külügyminiszteri kinevezése után is kitartottak.

A térség Ausztriának ítélese, amellett hogy az osztrákok életesélyeinek javítását szolgálta, lehetetlenné tette tehát mindenféle korridor létesítését is. A kér-

⁸ Romsics 2001.125. o.

⁹ Ormos i.m.

¹⁰ Ormos 1990. 23-26. o.

¹¹ A magyar külügyminisztérium jelentős befolyással rendelkező vezérintkára, Kánya Kálmán később neki is rontott Da Vinci olasz ügyvivőnek azzal, hogy Rennertől többször is hallotta: Ausztria Olaszországnak köszönheti Burgenlandot, mert Róma ezzel tudta elejét venni a cseh-jugoszláv korridor-terv megvalósulásának. Ormos i. m.

dés ezzel tulajdonképpen el is dőlt. A Saint Germain-i majd a trianoni békeszerződések elvileg levették a problémát a napirendről. Ettől függetlenül a gondolat és a hozzá kapcsolódó kezdeményezések, valós, vagy fals információk, tudatosan útjukra bocsájtott pletykák, rémhírek nem engedték a feledés homályába merülni az ötletet. Ennek hátterében persze az húzódott meg, hogy a békékkal nem került pont a nyugat-magyarországi – burgenlandi kérdés végére. A térséggel kapcsolatos huza-vona később is jó táptalajt adott a korridor-kezdeményezésekkel kapcsolatos további kezdeményezéseknek és találgtatásoknak.

A cseh-délszláv folyosó kérdése élénk érdeklődést váltott ki a térségen dolgozó német megfigyelők részéről is. Németország csak látszólag állt kívül a problémán. Az igaz, hogy a háborús vesztes volt birodalom nem volt befolyással a nemzetközi problémák rendezésére, mégsem volt mindegy, mit gondol, és mit gondolnak róla – akár a korridor ügye kapcsán is. A tervezett folyosó részben egy később magára találó, esetleg expanzív német birodalom keleti terjeszkésének útjába került volna, másrészt nem volt mindegy, hogy egy német (germanofil) Burgenland, vagy egy szláv területsáv formálódik-e Ausztria keleti határain. Ezeket az eshetőséget persze nem csupán a weimari politikusok és diplomaták, hanem azok ellenfelei is fontolóra vették. Ahhoz nem szükséges túlságosan széleskörű ismeretekkel rendelkeznünk, hogy lássuk: Németország is alapvetően ellenezte a korridor-elképzéléseket. 1920 májusában Rosenberg követ továbbított Bécsből olyan összefoglalót, amely a korridor veszélyére hívta fel a berlini külügyminisztérium figyelmét. A Kundt nevű őrnagy által készített jelentés szerint mivel a trianoni szerződés aláírása elhúzódott, előadóhatott egy olyan lehetőség, hogy a csehek északról a délszlávok pedig déli irányból bemasíroznak Nyugat-Magyarország területére és megvalósítják korridor-terveiket. Rosenberg informátora úgy vélte, hogy egy esetleges cseh katonai akció az egész dél-kelet európai térséget lángba boríthatná. A feljegyzés az antant megbízottainak tartott csehek erőszakos beavatkozásának esélyét, illetve az ehhez szükséges francia jóváhagyást bizonytalan kimenetelűnek, de lehetségesnek tartotta.¹² (Későbbi jelentésében a cseh akcióval kapcsolatosan már jóval óvatosabban fogalmazott, azokra az újabb értesüléseire hivatkozva, hogy Prágában nem tekintik akutnak Nyugat-Magyarország kérdését, és az ottani vezetést sokkal jobban foglalkoztatják a Teschen státuszával kapcsolatos problémák. Ugyanez a visszafogottság jellemezte Jugoszláviát is az üggel kapcsolatban.¹³⁾

¹² Kundt őrnagy feljegyzése Rosenberg bácsi német követ számára, Bécs, 1920. május 14. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA), Berlin, Politische Abteilung II. Ungarn. Allgemeine Auswärtige Politik. Band (Bd.) 1 1920. 04 – 1928. 12. R74141

¹³ Die Westungarische Frage. Kundt összefoglalója, 1920. május 27. Uo.

Utólag tudjuk, hogy a valóságban erre vajmi kevés esély mutatkozott, hisz a „valódi” antant államoknak – mint említettük – semmilyen érdekük nem fűződött egy nagyszláv állam alapjait jelentő terv életre segítéséhez.

Hosszú szünet után 1921. május 25-27. között Bécsben újrakezdődtek a tárgyalások Nyugat-Magyarország ügyében Magyarország és Ausztria között. A magyar delegációt Gratz Gusztáv és Csáky Imre vezette. Német megfigyelők szerint ezúttal engedékenyebb hangnemben zajlottak a megbeszélések. Ennek egyik oka az újból felsejlikorridor-gondolat lehetett. Kedvezőtlen hírek érkeztek ugyanis Párizsból arról, hogy a csehek és a jugoszlávok nagy energiákat mozgósítanak annak érdekében, hogy utóbbihoz megnyerjék a franciák támogatását. Már utaltunk rá, és még látni is fogjuk, hogy a korridorral kapcsolatos majd minden próbálkozás, az általa létrejövő durva szláv erőkoncentráció miatt a legjobb esetben is süket fülekre, más esetben határozott elutasításra talált Nyugat-Európában. Ebben az esetben azonban – ha hinni lehet a német forrásoknak – Prága és Belgrád a lehető leghatásosabb eszközt vette elő diplomáciai arzenálja tárházából. Ezt a fegyvert a francia germanofóbia adta a cseh-szlovák és délszláv külpolitika kezébe. Ez arról próbálta meggyőzni a Quai d’Orsay politikusait, hogy a korridor létrehozása az egyedüli üdvös megoldás a térség problémáira, egyúttal Párizs érdekeinek is ez a legmegfelelőbb. Amennyiben ugyanis a nyugat-magyarországi térséget Ausztriához csatolnák, azzal voltaképpen a démonizált Németország területét növelnék meg, hiszen a két ország egyesülése csupán idő kérdése. Amennyiben a franciaiak el akarták kerülni, hogy Burgenland egy újjáteremtett német birodalom részévé váljon, jónak tűnt volna azt magyar kézen hagyni. A szláv indítvány e választás esetére is készen állt a megfelelő érvvel, igaz, ez kissé ingatag talajon nyugodott. Burgenland visszaadásával – vélelmük szerint – Bécs és Budapest közötti viszánnyal és ellenségeskedés szüntetnék meg. Ez a későbbiekben az egykor osztrák-magyar állam, pontosabban a dunai monarchia helyreállítása szempontjából nem lenne elhanyagolható. Nem árt leszögezni, hogy a Párizs környéki békekonstrukció tartalmazta ugyan a Habsburg restauráció tilalmát, de semmi nyomát nem lelni annak, hogy Ausztriát és Magyarországot egymás ellen szándékozták volna hangolni.

Fürstenberg amúgy egyéb német szempontból sem láta üdvözlendőnek a szláv korridor létrejöttét, mivel az elszigetelné Kelet-Európát a Nyugattól, ami a keleti német kapcsolatok jövője felől nézve egyértelműen károkkal járna.¹⁴

¹⁴ Franz Egon Fürstenberg-Stammheim budapesti német követ jelentése, Budapest, 1921. május 27. PA AA Pol. 6. Abteilung II. b. Akten betreffend Westungarische Frage. 1921. Juni – 1921. Oktober. Bd.2. R73413. K27407.

Okkal feltételezhetjük, hogy a követ szavai nem csupán saját nézetét tükrözték, hanem megfeleltek a berlini külpolitika álláspontjának.

Az 1921 őszén kirobbant nyugat-magyarországi felkelés, illetve Károly ex-király első és – különösen – második visszatérési kísérletei miatt mindenütt terítékre került a korridor, illetve az osztrák-magyar határtérség cseh vagy délszláv megszállásának terve. Utóbbi problémák azonban már túlmutattak a közvetlen korridor-kérdésen.

Az első puccskísérlet idején 1921 márciusában, jegyzéket fogalmaztak arról, hogy a Habsburg restauráció megakadályozása érdekében megszállják Nyugat-Magyarország területét. A jegyzéket azonban a nagyhatalmak javaslatára végül is nem küldték el.¹⁵

Jugoszláviában – és ez a többi kisantant államra is elmondható – már a békészerződés módosításában (így a velencei egyezmény aláírárában) is elvi problémát láttak. A trianoni béke pontjainak következetes betartása és betartatása a legfontosabb vezérmotívuma volt Belgrád, Prága és Bukarest politikájának. Az ettől való legkisebb elkanyarodásban saját territorialis érdekeik veszélyeztetését látottak. Az, hogy a békérendszer épületéből egyetlen téglá kiemelése az egész építményt romba döntheti, nem volt egyedülálló gondolat. Jugoszláviában azonban – ahol a győztesek nyomására fel kellett adni megszállva tartott a baranyai területeket – még különösebb érzékenységgel figyelték, hogy Burgenland kiürítését az antant államok nem voltak képesek vagy nem akarták kikényszeríteni. A belgrádi német követ szerint a nyugat-magyarországi felkelés kezdetekor a délszláv fővárosban szükségszerűnek tartották a csehekkel közös intervenciót az összekötő folyosó megvalósítása érdekében, és erre már az előkészületeket is megtették. Közben Ausztria állandólag olyan kompromisszumos javaslattal állt elő Belgrádban, mely egy magyar-jugoszláv-osztrák hármas területcsere ötletét tartalmazta. Ennek lényege az volt, hogy az osztrákok lemondanának Sopronról, amennyiben a délszlávok Radkersburg környéki területeket adnának át Ausztriának. Magyarország ugyanakkor a Burgenlandtól délre fekvő (sic!) térségből lépne vissza Jugoszláviai javára.¹⁶ Közbülsőleg: a mosolyt fakasztó kezdeményezésről nem áll rendelkezésünkre más forrásértékű bizonyíték, de ha ilyen lenne, akkor is súlyos kétségeket hagyna bennünk a próbálkozás komolyságát illetően.

¹⁵ Kollnhoffer i.m. 63. o.

¹⁶ Freiherr von OW-Wachendorf követségi tanácsos jelentése, Belgrád, 1921. november 3. PA AA R73414. 274318-20.

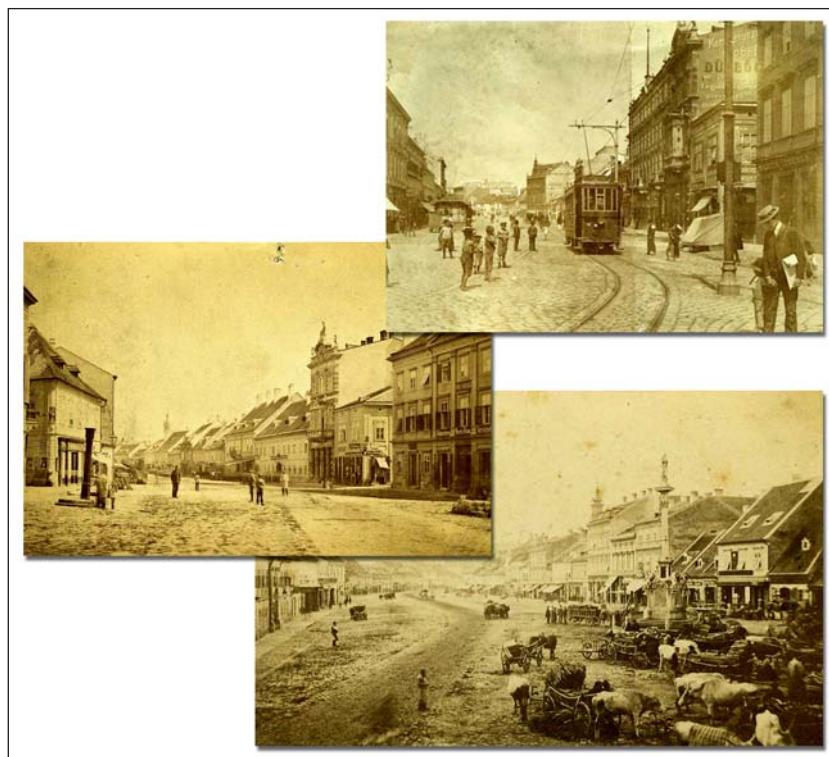
Az 1921. október 13-án aláírt velencei egyezményben Magyarország kötelezte magát arra, hogy a Sopronban és nyolc környező községen tartandó népszavás fejében átadja a magyar fennhatóság alatt álló Nyugat-Magyarországot Ausztriának. A nagyhatalmi jóváhagyás után megkezdődhetett volna a népszavás előkészítése, ám azt hátráltatta, sőt kis híján jégre vitte a Károly által végrehajtott kínos könjáték. Október 20-án megjelent a magyar légtérben egy kisrepülőgép, mely a utasai mellett a kormányra nézve komoly bonyodalmakat is hozott magával. A gép rövidesen leszállt a Sopronhoz közeli Dénesfán, lépcsőjéről Károly ex-király és felesége, Zita lépett Cziráky József gróf birtokára. A kialakult helyzet több szempontból is fenyegető volt, sőt veszélybe sodorhatta a Sopron ügyében kialkudott kompromisszumot. A csehszlovák és a délszláv kormányok a megújuló Habsburg veszélyre és a birodalom restaurációjára hivatkozva követelték a nagyhatalmak beavatkozását. Rigorózus terveik voltak Nyugat-Magyarországra vonatkozóan is. Arra hivatkoztak (ami minden alapot nélkülözőtt), hogy Károly a budapesti kormány támogatását élvezte. A diplomáciai szorításon kívül a másik veszélyt az jelentette, hogy a monarchista, királypárti katonai erők követik az ex-királyt Budapestre, így Nyugat-Magyarországot magára hagyják. Ez a rend fenntartása és az osztrákok területen kívül tartása szempontjából is súlyos kockázatokat hordozott magában. A karlista Ostendorf zászlóalját a kormány küldte a térségbe azzal, hogy tartsa fenn a rendet. Ezt a feladatát Károly megérkezéséig el is látta, ám közben tudatosan készült a trón visszakövetelő király érkezésére. Miután ez megtörtént, azonnal csatlakozott a hazai helyzetet félreismerő, szerény tehetségű Károlyhoz. Ugyanígy tett Nyugat-Magyarország főkormánybiztosa, Sigray Antal és a soproni születésű, Lehár Antal (a zeneszerző Lehár Ferenc öccse) a szombathelyi körlet katonai parancsnoka is, akit a király időközben tábornokká léptetett elő. A nyugat-magyarországi csapatok jó része valóban távozott az országréssből, ezzel szabaddá vált az út egy esetleges osztrák bevonulás előtt. Ámde az osztrák kormány – ezt a kancellár, Johannes Schober is megerősítette – nem kívánt elni a lehetőséggel, és tartotta magát a velencei kompromisszum betűihez. Nem túl nagy kockázattal állítható, hogy az osztrákok nem akartak tovább tengelyt akasztani a magyar kormánnyal, de legalábbis kivárták, hogyan reagálnak a francia fővárosban a csehek (nevezetesen Eduard Beneš külügyminiszter) indítványára, aki felvette, hogy fosszák meg Magyarországot a népszavazás lehetőségétől. Schober óvatossága nem volt alaptalan: a Nagykövetek Tanácsa október 27-én elfogadta a velencei protokoll szövegét, két napra rá pedig nemet mondott a cseh javaslatra. Ennek oka elsősorban az volt, hogy Horthy és kormánya nem engedett a ködevőknek, hanem meggyőző határozottsággal állt ellen a puccs-

kísérletnek és fegyveres erővel is kész volt megállítani Károly csapatainak fővárosba vonulását.

Károly kiebrudalásával megnyílt az út a népszavazás előtt. A nyugat-magyarországi kérdés tartós rendezéséig még hátra volt néhány hét és néhány kisebb probléma. Ez elvileg még lehetőséget adott a cseh vagy délszláv megszállás ötletének felbukkanására, de ez a fantázia világán alig-alig mutatott túl. Annyi bizonyos, hogy a jugoszláv és kisantant frusztrációk nem vezettek el egységes külpolitikai, s különösen nem katonai kezdeményezéshez, ilyenformán az időről-időre leporolt korridor tervek is csak a fentebb említett árnyalatokkal gazdagítják a nyugat-magyarországi történeti problémáját.

*Dr.habil.TóthImrePhD.
Associate Prof. & Head of Museum*

Dr Anton Kolić farnik

Dr Anton Kolić
**Razmišljavanje, razumivanje
i milosrdnost u svakidanjem žitku**

Ovo pišem ar se moram svaki dan s ovim problemom ili bolje rečeno s ljudi, ki s ovim problemom živu, vjeruju, djelaju, pomažu; djelati u crkvi, u različni socijalni, zdravstveni i teški situacija.

Problem je kako živu u kršćanskoj sredini med nami oni, ki su se raspitali i opet skupazeli.

Ja svenek prodiķujem: Jezuš je bio Bog i ostao Bog za sve ljude. Došao je na ov svit, da svitu pokaže pute srice, razumivanja, oprashtanja i da nas spasi. A ča je on djelao to mora danas djelati Mati Crikva kot i svi, ki u Jezuša vjeruju.

A ča je djelao?

Išao je med grišnike, oprasćao im i onda je išao moliti. Išao je i med razbojnike i imao za nje razumivanja čuda puti braneći je.

Išao je med betežnike, vraćio i tišio je.

Nikada nije Jezuš nikoga ubio, ni ričom, ni činom i nijednoga nije poslao u uzu. A sam je dopustio da njega krivo odsudu i na koncu i da ga križuju skupa s razbojniki.

Ipak ča je na koncu učinio. Ča zvanredno lipoga i važnoga za sve ljude i za sva vrimena. Pozabio je da je raspet med razbojniki pa je njim i svim nam rekao: „Još danas ćeš bit s manom u paradižom.“

Svi proroki su u Starom Teštamentu govorili da će jednoč dojti zaistinu takov Spasitelj.

Ovo ljetu će Sveti Otac proglašiti Ljetom vjere. Zato postavljam vam i sebi pitanje: Jel i je meni u mojem svakidanjem teškom i nezahvalnom žitku vjera u Boga vridnost i pomoći ili pak samo teret i moda?

Ja znam ako se danas trudiš živit po vjeri si norac. Jer med nami danas vridiš samo ako si moderan, ako se rediš po modi, ako se kaniš u žitku profilirati i da si pinez zasluziš; da imaš čim već uspjeha i da te ljudi hvalu.

Ljudi moji dragi! Za ovo ne tribamo Boga ni vjeru.

Bog i vjera je važna slabim, onim, ki nikada ili samo koč-toč dojdu do uspjeha.

Veselim se da ima ljudi ki su o ovom problemu pisali, razmišljivali i ljudem vjernikom pokusili blizu bit i u njihovi situacija razumivanje, ljubav i dobrotu Božju i Majke Crikve naprikdavalci. Evo ča je o tom pisao biškup iz Innsbrucka, Reinhold Stecher: „Ja sam protiv bagatelizacije ovoga problema u smislu da bilo lamanje hištvene vjernosti nevažno, bezznačajno. Rič Božja govori drugačije. Ja sam i protiv toga da je svaki ki svoga partnera, svoju partnericu i dicu na egoističan i sumnjiv način ostavi, dobrodošao kod pričesnoga stola, ako je ravno raspoložen da se pričesti.“

Ali odmah piše dalje biškup Stecher: „S tvrdimi i sudbonosnim paušalnim odsudami moramo ali jako paziti. U svakom slučaju – kade nismo sigurni – smo u Duhu Jezuševom obavezni, da se prije nagnemo k milosrđnosti nego k pravičnosti zakona.“

U crikvi i u familija je vesenek bilo velikih i malih teškoć, napregnutosti i teških situacija. Osebito, kad s jedne strani Crikva u ime Jezuša tumači i uči, da postoji samo jedno hištevo, a s druge strane stoji i da Crikva mora s onimi ki su pogrišili milosrdno postupati.

To znači da oni, ki su se rasplitali i opet u novo hištevo stupili, nisu iz crikvene zajednice isključeni. Svi smo mi pozvani da se učimo živiti med sobom i omogućiti da oni, ki su u takovi situacija, pokusu u njihovi situacija iskati pomoć kod različnih razgovorov s duhovnik i institucija, da s njevi teški negativni životni doživljajev išču novi početak i ako želju, moru opet primiti svete sakramente. Ja sam se trudio, da se sa svakim personski pominam i ako sam vidio da je želja za primanje svetih sakramenata zaistinu iz vjere za pomoć od Boga i Marije u njihovi srci, onda sam molio s njimi i rekao: Bog i mati Crikva imaju zadaću kot i Jezuš vjeru i milosrdnost živiti.

Postavljam svim nam u naši vjerski i farski zajednica pitanje, nije li naša zadaća i zadaća svih vjernikov da mi u naših sredina, našem svakidanjem žitku vjere i trapljenja, boli, žalosti, veselja i uspjeha učinimo takovu situaciju, da se svaki človik, muško ili žensko, dite ili mladi, starci ili betežni, siromahi ili bogati, oženjeni ili neoženjeni čutu da su od Boga ljuvljeni i da je Božja milosrdnost nosi i razumi.

Zato svi moramom znati i tako živiti i govoriti i čutiti **DA ZA POGRIŠKE I GRIHE IMA OPROŠĆENJE I NOVI POČETAK:**

Dr Anton Kolić, Németh Antal atya, Mogyorosi Marko diakónus

Dobri ljudi vseneg siju nova zrna dobrote i zaufanja

Teta Franca se je narodila od majke Hrvatice a oca Nimca, a živili su u Beču, kade se je izučila za šivalju a onda je došli u Gradišće, kade se je skrbila u nimškom selu za svoje roditelje, ar su bili betežni. Imali su malu šivaću firmu. Vseneg je bila na putovanju s dicom i mužem med Bečom i Gradišćem. Kad su prošli u penziju, troje dice je ostalo u varošu, a oni su došli u gradišće. Unuki su je rado poiskali i u ferija bili kod staroga oca Štefe i tete France. Ali ča je tetu Francu mučilo? Nje unuka je već bila pet i pol ljet stara, a još nij bila pokršćena. To nisu znali ljudi u selu, ali je znala ona, Bog i nje dice. Kad god je je kanila o ovom problemu pominati je nevjesta rekla: „Nimamo vrimena i nismo pinezi.”

Teta Franca je zbog mira usta zaprla, ali srce se je opet otvorilo da plače. Bilo je to pred trimi ljeti, kad je nevjesta najednoč veselo rekla: „staramajka na vaše zlatno veselje ćemo dati našu Zoricu pokrstiti, a ja će biti gotova s mojim študijem.”

Teti Franci je ovo bio lip dar za nje i nje muža zlatni pir. Kad su me pozvali da se dogovorimo za zlatno veselje, mi najednoč Teta Franca i tetac Štefe počnu ča lipoga povidati. Najednoč su došli Georg i Jasmin u kuhinju a s njimi njeva divičica Zorica, 6 ljet stara, pak su rekli: „Mi kanimo našu Zoricu krstiti na zlatnom veselju naših roditeljev. Ovo su vam papiri, i ja sam zgodovila moje študije i dostala dobro djelatno mjesto...” Svi su bili puni radosti, a tetac Štefe i teta Franca su se od veselja plakali.

Bilo je lipo vrime, divičica je protekla u vrt i simo tamo se vozila na biciklu.

Lipo sam rekao roditeljem da bi se dostoјalo da se divičica morebit, nauči moliti Oče naš i Zdrava budi Marija. Na to je staramajka teta Franca protekla va na dvorišće i za nekoliko minut došla s unukom u sobu.

I gle, Zorica je prosila je li smi ča popiti i prošla je u kupaonicu. Za 10 minut je došla van, lipo uređena i je rekla: „Vam smim farniče, ča povidati, ali ča lipoga ča sam se naučila u ovi tri tajedni, kad sam bila kod mojih starih?”

*Kod velečasnog Antona Kolića u Ratištofu
Kolić Anton atyánál Rőtfalván (Rattersdorf A)*

Lipo se je prekrižila i počela glasno moliti Oče naš... Zdrava Marija...
Svi smo bili jako presenećeni, veseli i pitali se, je li moguće da dite od 6 ljet tako lipo i mirno zna moliti.

Ali ča se stalo?

Najednoč veli mala Zorica: „Tata i mama, vam je danas 10 ljet da ste se skupazeli. Ja vam čestitam.” I opet je protekla van iz kuhinje i ljuto došla najzad s kiticami u ruka i glasno rekla: „Sad ču vam ča zajačiti.”

I lipo je začela jačit Ave Marija...

Ljudi moji dragi ča zvanarednoga, lipoga i ne svakidanjega. Da li je to moguće!

Da moguće je, kad je staramajka već duga ljeta u crikvenom zboru i ona si jači za ljude Ave Marija ki svečuju rođendan ili veselje.

A kako je bilo i ča se je stalo na krstikat i zlatnom veselju vam znam drugi put napisati.

To još ali moram povidati: Zorica si danas čudakrat jači i kotrig je dičjega zbora.

Dragi moji dobri ljudi, cijeli žitak učimo jedni od drugih i jedni za druge.
Človik je človiku put do Boga i znanja.

Dr Anton Kolić

Franjo Pajrić

Izazovi i pitanja jedne buduće konferencije

Utjecaj imena, kao dijela identifikacijskog koda u očuvanju identiteta

1. Ime kao stožer, oko čega se identificiramo
2. Razlike u imenima, kao točke formiranja skupine
3. Razlike u pisanju imena
4. Administrativna sredstva s kojima se otežava davanje imena
5. Pritisak većine na davanje imena
6. Trendovi u svijetu
7. Otpor prema asimilaciji i davanje imena djetetu
8. Asimilacija ili ne – ili zašto ne. Pro i kontra
9. Promjena prezimena u raznim vremenima i utjecaj na asimilaciju
10. Prezimena i pripadnost jednom narodu ili narodnoj grupi
(primjeri našega kraja i drugih krajeva)
11. Utjecaj većinskog čitanja i pisanja na izgovor prezimena i na promjene prezimena
12. Opće točke identifikacije

Na malo neobičan način završavamo ovaj svežak Regionalnih Studija i to sa pitanjima, koja bi nas upeljala u novu temu, novu problematiku oko imena, koja je u našem kraju vrlo interesantna i još sa našeg aspekta neistražena materija.

Trebat ćemo u suradnji sa Hrvatskim Studijima u Zagrebu, koji su već i u ovom broju IV. Pokazali vrlo korektni odnos i volju za suradnju.

Imat ćemo sve više prilika da se mladi znanstvenici uključe u rad i kod nas i da sa svojim predavanjima obogate našu zajednicu i pridonose boljem razumevanju višenacionalnosti i višejezičnosti ovih prostora.

Sudionici III. Međunarodnih Hrvatskih Književnih Susretov u ZIGH-u.

*Sudionici na znanstvenom skupu IX. Šopronskih Hrvatskih Dana
A IX Soproni Horvát Napok konferenciájának résztvevői.*

Payrits Ferenc
A Borostyánkő út

Ez az évezredes múltra visszatekintő legelőbb ösvény, majd egyre jobban kiszélesedő kapocs, út, sztráda, melyen nem csak emberek, áruk, pénz és ritka mágikus erővel rendelkező amulettek utaztak, hanem vallások, kultuszok, gondolatok cserélődtek és Európa összeköttetett, átvármányosított, északról délre és fordítva; összekötve tájakan, kultúrákat, tengereket és észjárást. Munkát adva emberek sokaságának, a horizontális útvonalak keresztezésében a csomópontról települések alakultak ki. Ez az út kapta aztán a 19. században a Borostyánkő út nevet. A mi volt nyugat magyarországi festői tájunkon haladva Magyarországról Szombathely után Kőszegnél Horvátsidány és Olmód között Ausztriába lépve sok horvát falu mellett is elhalad majd Harkánál lép újra Magyarország területére, hogy aztán Sopron után újból elhagyva azt a Lajta hegységhez fussen. Legalacsonyabb pontját átszelve éri el a Dunát, ahol a rómaiak idejében Carnuntum városa született. Ekkor azonban az ösvény, az út már több ezer éves múltra tekintett vissza. Innen aztán észak felé folytatódott tovább.

Eme út mentén készítettük felvételeinket. Sok helyen a Hóhegy, a Schneeberg uralja távolból a tájat. A régi útmenti kövek és különleges pontok helyén, ahol a menhírek álltak, ma vallásos kőszobrok, kis kápolnák, feszületek sokasága díszíti a tájat.

Bármikor is tévedsz vidékünkre vándor járd végig ezen utat és régi idők szelétől hajtva, mágikus szellemek társaságában érzed át az út menti vidék varázslatos erejét.

Payrits Ferenc

Borostyánkő út térkép

Borostyánkő út Sopronban a Fő tér rekonstrukciója idején 2010

A Borostyánkő út nyomvonalán

Jantarska cesta

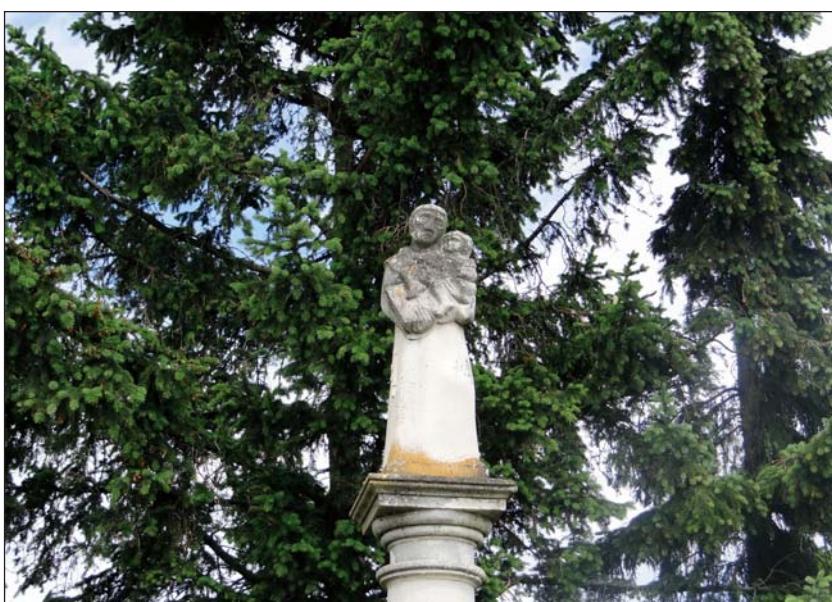
Nikada ne prestaje očaravati prolaznika, kad god se u godini nalazi u našem zapadnopanonskom kraju. Uvijek je lijep. Pitom, gostoljubiv i otvoren prema svakom, koji je dobromjeran i želi se povezati s ovom cestom. Ona jednostavno vuče. Ova crta, koja na najkraćem putu povezuje Europu u vertikalnom potezu spajajući Baltik sa Jadranom, funkcioniра već tisućljeća povezivajući ljudе, vjeđovanja, kulture, narode, na kojoj se transportirala roba, ljudi, ideje, novac, dragocjenosti.

Taj čar nije prestao i mi sa našim slikama na ruti naše bliže okolice ove pozne sjeverno-južne komunikacije Europe kanili smo ju Tebi dragi prolazniku pokazati.

Franjo Pajrić

Sveta familija / A Szent család

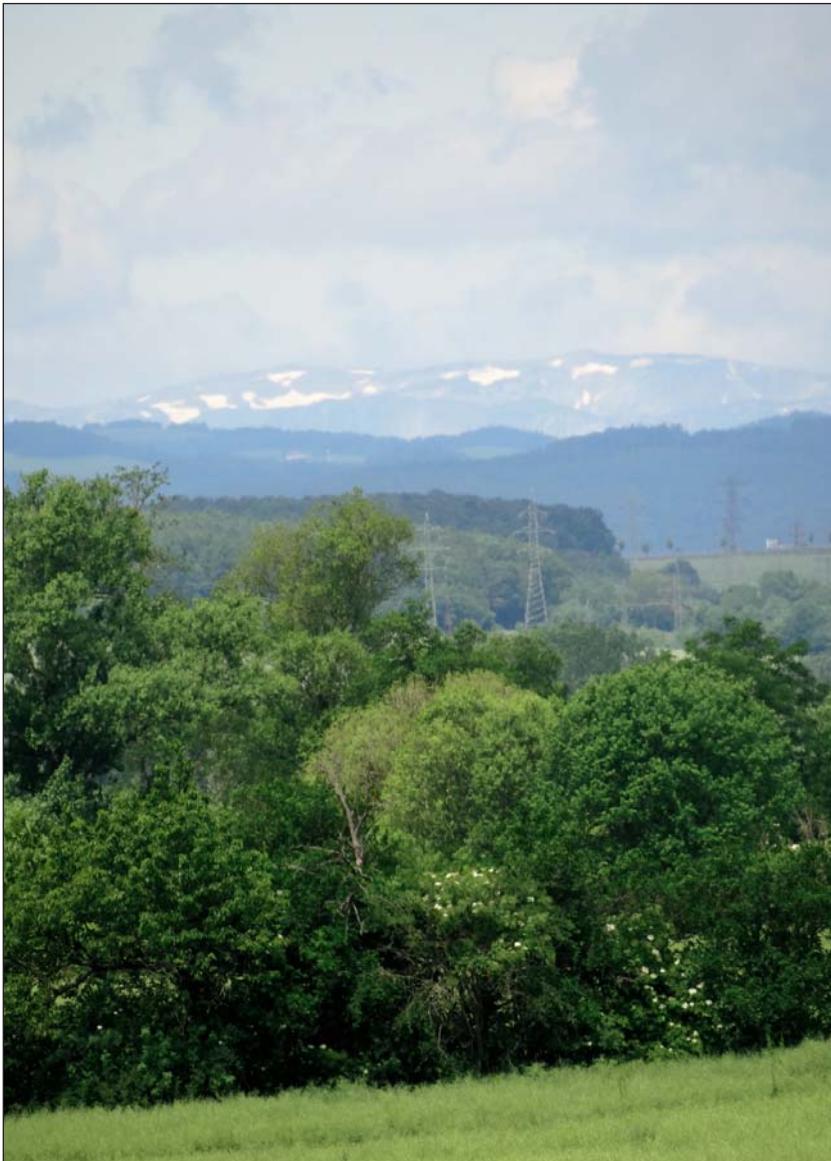
Vallások, hitek, misztériumok találkozása a Borostyánkő út mentén

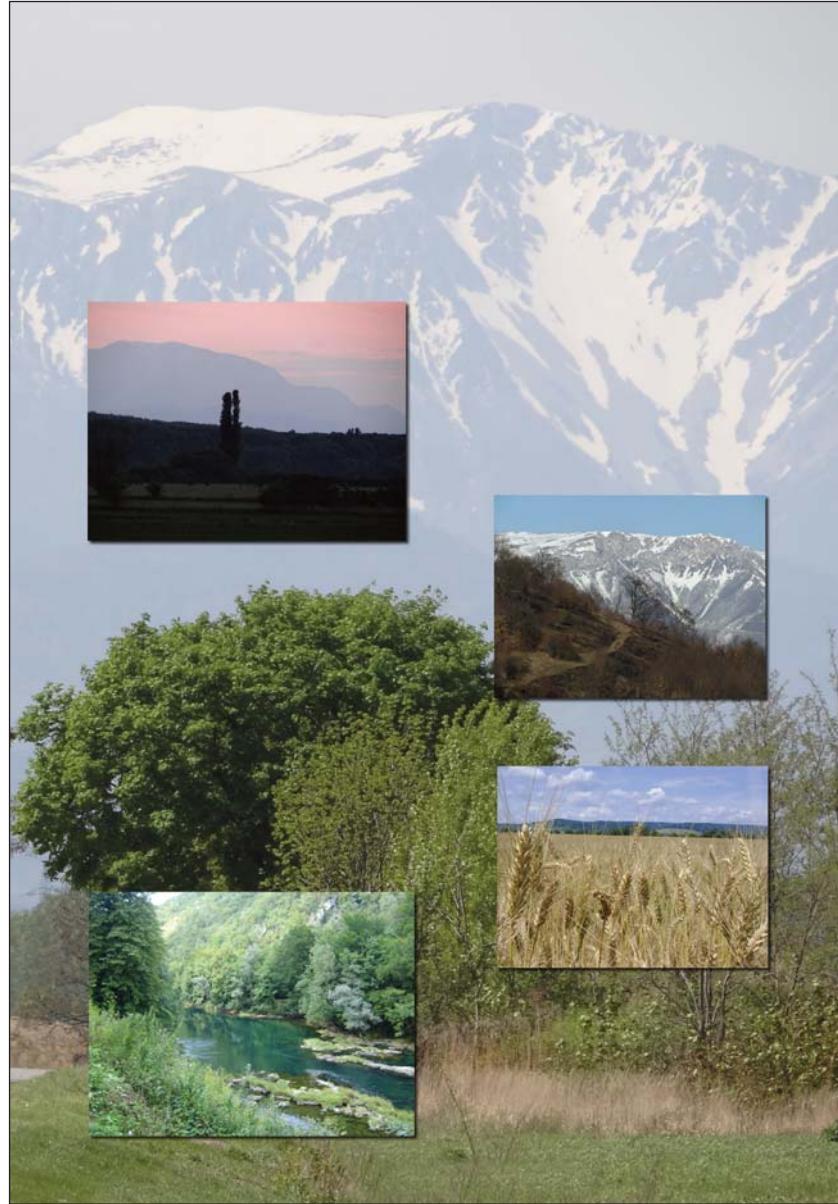
Kisečka gora

Dvorac u Šuševu

Masiv Schneeberga i Raxa s Jantarske ceste

Utószó

A „gradistyei horvát” ill gradistye (hrv. Gradišće) kifejezés fogalma és háttere

Egy fogalmat szeretném tisztázni és úgy érzem sokak számára fog több kérdésükre megnyugtató választ adni. A gradistyei horvát kifejezésre gondolok.

Sokan kérdezik tőlünk, hogyan lehettek ti gradistyei horvátok, mikor gradistye, azaz a német nyelvű megfelelője, Burgenland odaát van és Ausztria része, egyik tartománya. A válaszom a következő:

Amikor 500 ével, vagy még egy kicsit előbb megjelentek a horvátok, ők több akkori örökösi tartományban (Steier Országban, Alsó Ausztriában,) Morvaországban és az akkori Magyar Királyság nyugati részében telepedtek le, illetve telepítették le őket. A számszerűség jelen esetben nem fontos, hiszen ebből az igazán nagyszámú letelepedettből a 20. század elejére a történelmi, politikai, vallási, társadalmi és uralkodói érdekek különböző mérvű érvényesülése miatt nagyrészt csak a nyugat magyarországi részen maradtak meg nagy számban horvátok, melyeket addig többnyire a „nyugatmagyarországi horvátok” jelzővel emlegetnek. A többi tartományban a horvátok nagyrésze eddig az időpontig asszimilálódtak.

A megmaradtaknak, azaz a nyugat magyarországi horvátoknak ugyanaz a történelmük, nyelvük, kultúrájuk, szokásaik, viselkedésük, még megítélésük a többség részéről is hasonló stb. Ekkor jön a szerencsétlen Trianoni békeszerződés és az újonnan kijelölt határ három részre osztja az addig egységben ill. szerzes kohézióban szigetszerűen élő horvátokat. Nyugat Magyarország nagy része Burgenlanddá, Ausztria új tartományává lesz és az itt élő horvátokat nemsokára már burgenlandi horvátoknak fogják nevezni.

A Burgenland kifejezésnek is megvan a maga történelmi fejlődése, de ennek magyarázatára itt most nem térünk ki.

A kérdés az, mi van a mai Szlovákia területén (a Pozsony/Bratislava környékén) és Magyarország nyugati területein a 16.-17. században letelepedett és ott élő horvátokkal? Minek nevezzük őket úgy, hogy tiszteletben tartjuk a tényeket, magyarán azt, hogy valójában ugyanannak a népcsoportnak részeiről beszélünk,

melynek többsége egy másik állam területén folytatja, hogy irónikusak legyük; pályafutását.

Ők nyugat magyarországi horvátok maradtak ill. szlovákiai horvátok lettek hivatalosan. Hogy a helyzet ne legyen olyan egyszerű először csehszlovákiai horvátok és majd csak a 20. század 90-es éveiben lettek szlovákiai horvátok. Nagy frónk Mate Meršić Miloradić, 1921-ben a Burgenland kifejezésre találóan a horvát Gradišće (Gradistye) tükörfordítással válaszolt, melynek jelentése teljesen megegyezik a német kifejezéssel. Ez telitalálat volt és az emberek gyorsan elfogadták, hisz egy szóval saját nyelven, horvátul, határon átnyúlló gyűjtőnévvel tudták magukat megnevezni, kik is ők valójában.

Mivel az emberek fejében nem szűnt meg létezni a szellemi egység, azt a határ nem bonthatta meg egyik napról a másikra, ezért az Ausztriához csatolt többség identifikációja vált mindenki számára a követendő példa. Ők gradistyei horvátok lettek horvátul megnevezve és mivel egyek vagyunk mi mind, ezért mi itt Magyarországon, Szlovákiában, Morvaországban is azok vagyunk, hisz nem is lehetünk mások. Tudom ezt nehéz felfogni, de ez azért van így, mivel hasonló eset nagyon ritka a történelemben, ti. hogy két vesztes állam közül az egyik jóról területet kaparint meg a másiktól úgy, hogy egy harmadik érdekelte népcsoport is beékelődve jelen van (jelen esetben a horvát) saját anyanemzete nélkül. Így a gradistye és gradistyei horvát fogalom – tetszik az valakinek vagy sem –, nagyobb területet foglal magába mint azt a Burgenland földrajzi, politikai, adminisztratív kifejezés magába foglalna. Teszi ezt területi pretenzió nélkül az előbb említett okok miatt azért, mivel a horvát népcsoporton belül itt élő emberekről van szó, kik önmaguk hibáján kívül kerültek a határnak ezen ill. azon oldalára. A horvátoknak törvényes cikkelyek garantálták jogaiat, ám ezek betartatásáért már nem volt senki effektíve felelős, nem volt senki aki emiatt az érdekelte államokat valaha is kérdőre vonta volna.

Így aztán bonyolultabb lenne magyarázkodni, hogy hogyan lehetsz te nyugat magyarországi horvát két kilométerrel odébb a másik pedig burgenlandi ill. gradistyei horvát, pedig mondjuk (unoka)testvérek vagytok. Logikusabb, hogy ha ugyanazok vagyunk, akkor ugyanazon a néven nevezessünk is meg.

Így bírhat aztán a mi vidékünkön élő különböző népcsoportozhoz tartozó emberek számára ugyanaz a földrajzi fogalom eltérő jelentéssel konkrét ill. apsztrakt értelemben vagy minőségen.

Ez is vidékünk egyik érdekessége, melyre joggal lehetünk büszkék, a kérdés csak az, hogy: **meddig?**

Payrits Ferenc

Završna rič

U ugarskom dijelu završne riči malo smo osvitlili problematiku gradišćanskih Hrvatov i jezika, ča Ugrom nij lahko razumit i to većinom za one ki su se u našu kрајину doselili, a takovih je sada već neg domaćih.

Ovo 2012. ljeto će nam otprit nove mogućnosti, ke mi moramo ishasnovat. Bit ćemo koncentrirani oko otvaranja Hrvatsko–Nimškoga Kulturnoga Centra u Šopronu i načinit programe na ke čekamo mladinu. Bez jezika nećemo daleko dojt.

Upravo je završila prva opera predstava u Velikom Borištوفu „La Traviata“ s velikim uspjehom, a za koji tjeđan će bit predstavljen veliki spektakl u Mje-

Sopron

novu, mjuzikl „Za dobra stara vremena” za koju proredbu se mladina u tom selu, pa i šire naveliko angažirala.

Pred misec danom je ovde u ugarskom dijelu Gradišća med predstavniki društav došlo do ujedinjenja oko jedne platforme, a to je, da ćemo u dojduće vreme morat biti složniji i svoje interese glasnije i odlučnije predstaviti i zastupati.

Dojduće ljetu slavimo 480 ljet našeg doseljenja, a to ćemo proslaviti kroz projekt „Po staza naših starih”, kada ćemo projt skoro isti put u 12 dani, koga su pred skoro pola milenija prošli naši praočci i pramajke. Kanimo s ovim projektom opet povezati sve Hrvate, da opet očutimo da smo mi svi isti i da slišimo skupa.

Mala grupa oko znanstvene radionice PanonIQm kako vidite je i ovog puta pokusila pridonest upoznavanju našeg jezika, okolice, naše povijesti i tradicije.

Urednik

Skupa s grupom Cro Etno

